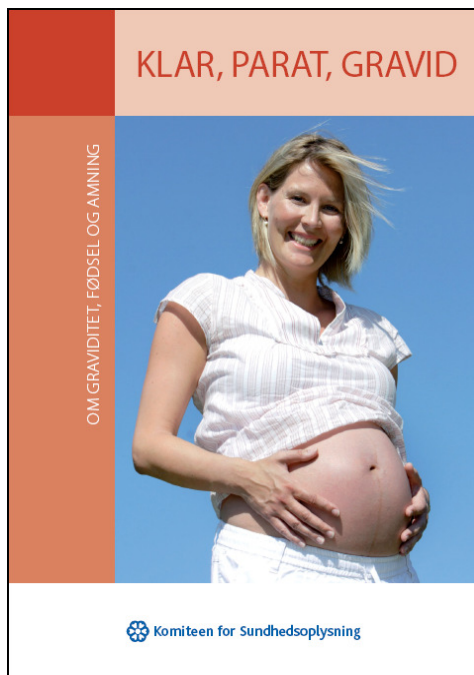


Specialeafhandling i sprogpsykologi

Tina Mie Nielsen og Sofie Louise Grove Rasborg

Tonens meningsbærende betydning som udtryk for tekstens tilpasning til konteksten

En sprogpsykologisk belysning af tonens signifikante betydning for resurcesvage
gravide læses opfattelse af meningen i en graviditetspjece



Maj 2007

Vejleder: Linda Svenstrup Munk

Antal normalsider: 114

Abstract

Through the execution of a qualitative interview, we noticed that the comprehension problems in people with reading difficulties were not due to the difficulty of the words. More importantly, the tone detected by the respondents seemed to put some psychological constraints on their understanding, resulting in a negative attitude towards the instructions in a pregnancy folder published by the Danish Committee for Health Education. The interest in explaining this observation led to the aim of the present thesis of answering the following main questions:

Why is the understanding of “resource weak”¹ pregnant readers of the meaning in a pregnancy folder, dominated by their experience of the tone of the text? And how is a fulfilling tone to be obtained in this regard?

These questions were answered through the analytic focus on how a definition of the tone can explain its influence on meaning in writing and the discussion of which conditions in the construction of meaning that have impact on the experience of the tone, set the criteria by which a fulfilling tone is to be obtained.

The theoretical foundation in the notion of the tone as conveying the meaning was proposed through a linguistic philosophical view and two rhetorical approaches followed by a dialogic perspective on the construction of meaning. A cognitive perspective on the improvement of understanding through the tone was included and consequently criticized and complemented by a rhetorical viewpoint on written discourse.

This theoretical foundation formed the interpretative outset of the analytic approach to the elaboration of a new folder and showed how the reading disabilities and pregnancy of the readers result in a categorization of six relevant types of linguistic elements applied in the construction of a fulfilling tone.

Answering the main questions we concluded that the emphasis of the tone on the meaning experienced by the readers, can be explained by the fact that the tone is more likely to bring the writers assumptions about the readers to the readers' attention for several reasons: The written media, The Danish Committee for Health Education as an authority and the subject matter all imply a pour adjustment of the text to the readers' situation considering their vulnerability towards authorities' indication of their weak points or a possible problem with their baby's health. This discrepancy between text and context explains the readers' negativity towards the instructions in the folder. In view of these aspects the thesis shows that we have successfully created the conditions that will allow the tone experienced by the readers to express the intended meaning.

¹ The term “resource weak” readers, refers to readers with a lack of knowledge of the topic, reading difficulties and pour Danish skills.

Indholdsfortegnelse

Abstract	1
Indholdsfortegnelse	3
Oversigt over skrivefordelingen i specialet	5
1 Indledning	7
1.1 Specialets baggrund	7
1.2 Problemfelt	9
1.2.1 Definition af resurcesvage	9
1.2.2 Målgruppeundersøgelse	10
1.2.3 Afgrænsning af problemfelt	12
1.2.4 Problemformulering	14
1.3 Sprogpsykologisk relevans	15
2 Metode	16
2.1 Anvendelse af metode	17
2.2 Fremgangsmåde	17
2.2.1 Teoretisk ramme	19
2.2.2 Metodestrategi (designskema)	20
3 Teori	22
3.1 Indledning	22
3.2 Begrebsdefinition af tonen	23
3.2.1 Den auditive tone	23
3.2.2 Tonen i skriften – en overførsel af oralitetens egenskaber?	24
3.2.3 Følelsernes fuldendelse af meningshelheden	25
3.2.4 Tonen i skriften – en hermeneutisk cirkelbevægelse?	28
3.2.5 Diskussion og sammenfatning	29
Fig. 1. Grafisk illustration af tonens udtryksniveauer i retorisk sammenhæng	32
Fig. 2. Illustration over tonens udtryksniveau	33
3.3 Hvordan skaber mennesker mening?	34
3.3.1 Dialogen som udgangspunkt for den meningskabende proces	34
3.3.2 Voice	35
3.3.3 Tonens meningsbærende rolle i lyset af Bakhtin	37
3.3.4 Tonen som forståelsesfremmende element	38
3.3.5 Tonens anvendelse i praksis	41
3.3.6 Problemet med at behandle og anvende tonen som et autonomt fænomen	44
3.3.7 Dialogismen i retorikken	47
3.3.8 Diskursens nøglebegreber	49
3.3.9 Relevansstrukturer & væsentlighedskriterier	51
3.3.10 Reciprocitetsprincippet	54
3.3.11 God kommunikation understøtter reciprociteten	56
3.3.12 Diskussion og sammenfatning	56

3.4 Delkonklusion.....	61
4 Analyse.....	62
4.1 Indledning.....	62
4.2 Pjecens kontekst	63
4.2.1 Målgruppens forhold til formidlingssituationen.....	63
4.2.2 Emnets relevans	65
4.2.3 Mediets implikationer.....	67
4.2.4 Afsenders forhold til formidlingssituationen.....	68
4.3 Tonens udtryksniveauer i pjecen	70
4.4 Hvordan er teksten bearbejdet med henblik på at skabe en hensigtsmæssig tone?.....	71
4.4.1 Behandling i forhold til de psykisk betingede følger af resurssvagheden	73
4.4.2 Behandling i forhold til sårbarheden som gravid	80
4.5 Delkonklusion.....	86
5 Diskussion.....	87
5.1 Er pjecen tilpasset til konteksten?	87
5.2 Afprøvning	90
5.3 De valgte prioriteringer i pjecen.....	91
5.4 Konkurrencen med andre producenter af graviditetsmateriale.....	92
6 Perspektivering	94
6.1 Det kvalificerede valg – et fordelagtigt valg?	95
6.2 Den bekymringsvækkende information og det sygeliggørende valg	96
7 Vurdering af metode	99
8 Konklusion	104
Litteraturliste	109
Øvrig litteratur anvendt til udarbejdelse af pjecen.....	112
Internetsider.....	113
Bilag 2, Interviewguide	114
Bilag 3, Spørgeskema	116
Bilag 4, Målgruppebeskrivelse	121
Bilag 5, Afprøvningsbeskrivelse	125
Bilag 1, Graviditetspjece (fasthæftet på indersiden af specialets bagside).....	127

Oversigt over skrivefordelingen i specialet

1 Indledning	(fælles)
1.1 Specialets baggrund	(fælles)
1.2 Problemfelt:	(fælles)
1.2.1 Definition af resurssvage	(fælles)
1.2.2 Målgruppeundersøgelse	(fælles)
1.2.3 Afgrænsning af problemfelt	(fælles)
1.2.4 Problemformulering	(fælles)
1.3 Sprogpsykologisk relevans	(fælles)
2 Metode	(fælles)
2.1 Anvendelse af metode	(fælles)
2.2 Fremgangsmåde	(fælles)
2.2.1 Teoretisk ramme	(fælles)
2.2.2 Metodestrategi	(fælles)
3 Teori	(Tina og Sofie)
3.1 Indledning	(Tina)
3.2 Begrebsdefinition af tonen	(Sofie)
3.2.1 Den auditive tone	(Sofie)
3.2.2 Tonen i skriften – en overførsel af oralitetens egenskaber?	(Sofie)
3.2.3 Følelsernes fuldendelse af meningshelheden	(Sofie)
3.2.4 Tonen i skriften – en hermeneutisk cirkelbevægelse?	(Sofie)
3.2.5 Diskussion og sammenfatning	(Sofie)
3.3 Hvordan skaber man mening?	(Tina og Sofie)
3.3.1 Dialogen som udgangspunkt for den meningsskabende proces	(Tina)
3.3.2 Voice	(Tina)
3.3.3 Tonens meningsbærende rolle i lyset af Bakhtin	(Tina)
3.3.4 Tonen som forståelsesfremmende element	(Tina)
3.3.5 Tonens anvendelse i praksis	(Tina)
3.3.6 Problemet med at behandle og anvende tonen som et autonomt fænomen	(Tina)
3.3.7 Dialogismen i retorikken	(Sofie)
3.3.8 Diskursens nøglebegreber	(Sofie)

<i>3.3.9 Relevansstrukturer og væsentlighedskriterier</i>	<i>(Tina)</i>
<i>3.3.10 Reciprocitetsprincippet</i>	<i>(Sofie)</i>
<i>3.3.11 God kommunikation understøtter reciprociteten</i>	<i>(Sofie)</i>
<i>3.3.12 Diskussion og sammenfatning</i>	<i>(Sofie)</i>
3.4 Delkonklusion	(Tina)
4 Analyse	(Tina og Sofie)
4.1 Indledning	(Tina)
4.2 Pjecens kontekst	(Tina)
<i>4.2.1 Målgruppens forhold til formidlingssituationen</i>	<i>(Tina)</i>
<i>4.2.2 Emnets relevans</i>	<i>(Tina)</i>
<i>4.2.3 Mediets implikationer</i>	<i>(Tina)</i>
<i>4.2.4 Afsenders forhold til formidlingssituationen</i>	<i>(Tina)</i>
4.3 Tonens udtryksniveauer i pjecen	(Tina)
4.4 Hvordan er teksten bearbejdet med henblik på at skabe en hensigtsmæssig tone?	(Sofie)
<i>4.4.1 Behandling i forhold til de psykisk betingede følger af resurssvagheden</i>	<i>(Sofie)</i>
<i>4.4.2 Behandling i forhold til sårbarheden som gravid</i>	<i>(Sofie)</i>
4.5 Delkonklusion	(Sofie)
5 Diskussion	(fælles)
5.1 Er pjecen tilpasset konteksten?	(fælles)
5.2 Afprøvning	(fælles)
5.3 De valgte prioriteringer i pjecen	(fælles)
5.4 Konkurrencen med andre producenter af graviditetsmateriale	(fælles)
6 Perspektivering	(Sofie)
6.1. Det kvalificerede valg – et fordelagtigt valg?	(Sofie)
6.2 Den bekymringsvækkende information og det sygeliggørende valg	(Sofie)
7 Vurdering af metode	(fælles)
8 Konklusion	(fælles)

1 Indledning

I dette afsnit præsenteres de bagvedliggende omstændigheder for nærværende speciales emne. Vi introducerer nærmere bestemt de problemstillinger,² specialets genstandsfelt har udledt samt de overvejelser, der indledningsvis i processen førte os frem til en afgrænsning af dets problemfelt. Yderligere definerer og afklarer vi vigtige begreber og andre forhold, som er relevante for specialets afsæt, ligesom vi vil anskueliggøre, hvorfor og hvordan emnet kan indgå i en sprogspsykologisk sammenhæng.

1.1 Specialets baggrund

Et stort udbud af magasiner, hjemmesider, reklamemateriale og publikationer fra det offentlige henvender sig til gravide og nybagte forældre med informationer om graviditet og dertil relaterede emner. Graviditet og forældreskab er i det hele taget emner, som i stigende grad dyrkes både i medier og blandt forældre. Moderne forældre er således ambitiøse, velinformerede og opsøgende på dette område. Denne udvikling til trods oplever Komiteen for Sundhedsoplysning, at visse grupper i befolkningen mangler basal viden, og at det materiale, der findes på markedet, langt fra lever op til disse gruppers behov.

Komiteen for Sundhedsoplysning (herefter ”Komiteen”) er en statslig organisation, som udarbejder og udgiver informationsmateriale bl.a. om graviditet og dertil relaterede emner såsom fosterdiagnostik, motion under graviditeten, fødsel og amning mm.³

Komiteen har via sine samarbejdspartnere i sundhedsvæsenet erfaret, at der mangler informationsmateriale om graviditet, som henvender sig særligt til *resursesvage* gravide, der af forskellige årsager har svært ved at læse eller forstå dansk. Som følge heraf er for mange gravide for dårligt informerede om graviditetsrelaterede emner og agerer således ikke efter Sundhedsstyrelsens forskrifter. Det har konsekvenser for spædbørns sundhed og livskvalitet og har personlige konsekvenser for de nybagte forældre, samtidig med at det på flere måder er en belastning for samfundet.⁴

² Vi har valgt at anvende grammatisk kommasætning.

³ Komiteen har i samarbejde med bl.a. Sundhedsstyrelsen til formål at oplyse om og støtte sygdomsforebyggende og sundhedsfremmende arbejde. www.sundhedsoplysning.dk

⁴ ”Også når det gælder børnesager (dvs. anbringelse af barnet eller forebyggende foranstaltning efter Servicelovens § 33) viser gruppen af enlige, ikke-uddannede med tidligt moderskab sig som en udsat gruppe. To ekstremer illustrerer dette: (noten fortsætter på næste side)

Der skal derfor udarbejdes et nyt informationsmateriale, som er overskueligt og letlæseligt for de, af Komiteen såkaldte, resurssvage gravide, mens det udelukkende skal fungere som appetitvækkende information og vejledning for øvrige gravide, da de fleste af disse har glæde af det eksisterende materiale og samtidig har bedre forudsætninger for at selv at opsøge de informationer, de har brug for. Samtidig er det Komiteens intention og målsætning, at det nye informationsmateriale i højere grad skal sætte gravide i stand til at træffe kvalificerede valg under deres graviditet ud fra nogle anbefalinger, der med sikkerhed følger Sundhedsstyrelsens retningslinier, og dette indebærer blandt andet, at materialet skal være i stand til at udkonkurrere graviditetsmateriale fra kommercielle udgivere såsom bleproducenter med flere, der nyder stor popularitet blandt mange gravide, men ikke altid er forarbejdet i overensstemmelse med Sundhedsvæsenets vejledninger.

Det var denne opgave, vi blev stillet, da vi, med henblik på at lade nærværende speciale tage udgangspunkt i en autentisk formidlingsmæssig problemstilling, henvendte os til Komiteen.

Udarbejdelsen af dette nye materiale skulle nærmere bestemt bestå i at omskrive allerede eksisterende graviditetsmateriale⁵ til en mindre pjece på max. 16 sider (se bilag 1), som af økonomiske såvel som praktiske årsager skal anvendes til begge ovennævnte målgrupper og vil blive udleveret ved den gravides første lægekonsultation. Det er Komiteens hensigt, at pjecens omfang såvel som indhold skal være kort og klart og kun dække de mest basale informationer omkring graviditeten, med vægt på de resurssvages informations-, vejlednings- og formidlingsmæssige behov, idet de har det største informationsbehov, men ifølge Komiteen sjældent er selvstændigt opsøgende omkring disse informationer og sjældent har et familiemæssigt eller socialt netværk, som kan give dem den, ifølge Komiteen, nødvendige støtte og vejledning.

Tager vi f.eks. de 14-17-årige børn, hvis mødre var under 20 år ved fødslen, som ikke har forældre, der bor sammen, og hvis mødre ingen erhvervsuddannelse har, er der 41,9 pct. af børnene, der er eller har været omfattet af en børnesag. Tager vi omvendt 14-17-årige, hvis mor var fyldt 25 år ved fødslen, hvis forældre bor sammen, og hvis mor har en videregående uddannelse, er der 1,6 %, der er eller har været omfattet af en børnesag."

Kilde: <http://www.aeraadet.dk/media/filebank/org/Enlige%20m.v..pdf>

⁵ Komiteen for Sundhedsoplysningens publikationer ("Barn i vente", "Risikovurdering og fosterdiagnostik", "I form før fødslen", "Kort og godt om amning".) www.sundhedsoplysning.dk

1.2 Problemfelt

Ovennævnte opgave fra komiteen affødte dermed et problemfelt af formidlingsmæssig karakter, hvor den umiddelbare problemstilling gik på, hvordan vi får målrettet pjecen til den af Komiteen formulerede målgruppe, således at budskaberne heri bliver forstået og anbefalingerne efterlevet. Problemstillingen implicerer bl.a., at pjecen skal henvende sig til en målgruppe, der består af dels resursesvage gravide og dels øvrige gravide, dvs. to forskellige grupper, som karakteriseres ud fra forskellige kriterier og således har forskellige forudsætninger for at forstå og i det hele taget forholde sig til den indholdsmæssige del af graviditetsmaterialet, hvorfor det er nødvendigt at klarlægge relevante forhold vedrørende de to målgrupper forud for pjecens udarbejdelse. Før vi kan operere nærmere med de enkelte målgrupper, må vi dog præcisere yderligere hvad betegnelsen *resursesvag* dækker over i forbindelse med denne opgave.

1.2.1 Definition af resursesvage

Komiteen anvender det vide udtryk resursesvag, idet de bagvedliggende årsager til dårlige læsevner og lignende, kan være mange og svært definerbare. Således defineres det at være resursesvag f.eks. i en undersøgelse om socialt udsatte børn foretaget af SFI om:

*"...forældre og børn i familier med dårlig økonomi, lav uddannelse, svag tilknytning til arbejdsmarkedet, svagt socialt netværk og personlige problemer. I disse familier er der en ophobning af belastende forhold."*⁶

I en anden undersøgelse udført af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd vedrørende hvilke elever, der ikke afslutter 9. klasses afgangseksamen, fremgår det, at *"...der er et betydeligt element af social arv i den udskillelse, der synes at ske allerede i 9. klasse."* I denne undersøgelse kendetegnes de resursesvage unge ved at:

*"Forældrenes modtagelse af kontanthjælp/førtidspension er den enkeltfaktor, som i en statistisk analyse er bedst til forudse, om barnet dropper ud eller ej. Dernæst kommer forældrenes erhvervsuddannelse og familieforhold (brudt familie eller ej). Endelig spiller elevens køn en vis rolle, idet pigerne klarer sig bedst. Derimod spiller etnisk baggrund ingen selvstændig statistisk sikker rolle."*⁷

⁶ <http://www.sfi.dk/sw37607.asp>

⁷ <http://www.aeraadet.dk/media/filebank/org/De%20eksamenslose.pdf>

Anvendelsen af begrebet afhænger dog af den indgangsvinkel, man har til det, og i vores tilfælde betyder det, at Komiteens definition af de resurssvage tager udgangspunkt i deres problematik omkring de gravides manglende anvendelse af det eksisterende informationsmateriale. Ud fra denne optik kan bl.a. social arv, ligesom det beskrevet ovenfor er tilfældet, spille en væsentlig rolle, men Komiteens fokus er dog, uanset de mangeartede forhold, som kan være årsag hertil, de tilfælde, hvor resurssvagheden udmønter sig i ringe læsevner og lav læsekapacitet. Komiteens betegnelse ”resurssvag” kan således dække over dyslektikere, folk med koncentrationsbesvær, kort skolegang, dårlige danskundskaber pga. anden etnisk herkomst eller andre forhold, som kan medføre, at man har svært ved og er uvant med at tilegne sig ny viden på skrift og kapere mange nye informationer på én gang.

Med udgangspunkt i denne definition indledte vi en undersøgelse med henblik på at afklare essentielle faktorer omkring dels resurssvage, men ligeledes øvrige gravide for at få anskueliggjort gruppernes behov hver især.

1.2.2 Målgruppeundersøgelse

Vi foretog to kvalitative undersøgelser af målgruppen ved dels at interviewe (se bilag 2) en gruppe unge mødre med sociale såvel som faglige problemer hos mødrehjælpen⁸ i København og dels udlevere spørgeskemaer (se bilag 3) til gravide i almindelighed i diverse venteværelser på Hvidovre Hospital⁹. Undersøgelserne havde til formål at give os informationer om de gravides behov, interesser og viden om graviditet samt et indblik i, hvordan de skaber en mening med de informationer, de får, og hvordan omstændigheder kan påvirke denne mening og dermed også deres handlinger (jf. Maxwell 1996).

Fokuset i undersøgelserne lå i høj grad på de resurssvage respondenter hos Mødrehjælpen og disses oplevelser af sprogets sværhedsgrad i eksisterende brochurer og bøger om graviditet, og netop sprogets sværhedsgrad er et emne, der blandt andre tages op af Teddy Pedersen i bogen ”Skriv så det fænger” (1992). Heri beskriver Pedersen forskellige kriterier for, hvordan et enkelt og letforståeligt sprog, der kan anvendes i en bred sammenhæng, ser ud, og i den forbindelse fremhæver han bl.a. anvendelsen af en sproglig

⁸ Mødrehjælpen er en privat humanitær organisation, der rådgiver og støtter børnefamilier og gravide, som har det svært. <http://www.mhj1983.dk/>

⁹ Fødeafdelingen på Hvidovre Hospital er Danmarks største med over 5500 fødsler om året. <http://www.hvidovrehospital.dk/hhfoedeafdelingen.nsf>

dagligdagsstil frem for kancellistilen eller en fagsproglig stil. Ifølge Pedersen er det desuden nødvendigt at være præcis og konkret i sin formidling, og man bør undgå at distancere sig fra læseren med besværlige ord, for mange informationer, lange sætninger og et højt abstraktionsniveau, ligesom det er vigtigt at undgå grammatiske fænomener såsom verbalsubstantiver og passiver.

I bogen ”Pjecen - en lille trykt sag: om at skrive og planlægge foldere, brochurer og pjecer” fraråder Tina Hardervig (2005) på samme måde som Pedersen at anvende ovennævnte sproglige fænomener, og derudover karakteriserer hun det gode sprog i en pjeces som det, der udtrykker sig kort og konkret, er overskueligt i opbygning, og henvender sig direkte til læseren på uformel vis, det vil f.eks. sige, hvor afsenderen omtaler sig selv som ”vi” og modtageren som ”du”, fordi det afspejler menneskers hverdagssprog og dermed kommer til at virke mere naturligt. Vi var i forbindelse med undersøgelserne derfor særligt opmærksomme på, om sproglige elementer såsom fremmedord, fagudtryk, lange ord, lange sætninger, tætskrevne sider, overlap af emner, verbalsubstantiver, passiver osv. var meningsforstyrrende og skabte problemer i forhold til respondenternes læsevanskeligheder.

På baggrund af undersøgelserne blev vi dog opmærksomme på, at ovennævnte elementer i sig selv langt fra var hovedårsag til, at visse respondenter havde problemer med materialet. Svarene viste, at gravide kvinder (især førstegangsfødende) generelt var sårbare i forhold til den mening, de opfattede i det, de læste i materialerne, og især de resurssvage viste sig at være meget sensible og vagtsomme over for at blive påduttet nogle retningslinier, som ikke umiddelbart var indlysende for dem selv. Denne aversion mod myndigheder, der fortæller, hvad man skal gøre eller ikke gøre, overskyggede desuden ofte selve oplysningernes karakter og relevans for denne gruppe.

De øvrige gravide viste sig ligeledes at være påvirket af sprogtonen i materialet, men den var ikke så meningsforstyrrende for dem som for den anden gruppe. Et andet interessant aspekt er, at de resurssvage havde en større viden og var bedre til at læse såkaldte svære ord og sætninger, end vi havde forventet. Alligevel misforstod de ofte de budskaber, der var i materialet, hvilket var en medvirkende årsag til deres uvilje mod at ændre adfærd og i højere grad sætte barnets behov frem for egne behov (se i øvrigt vores målgruppebeskrivelse, bilag 4).

Dette førte til en undren fra vores side over, at det lod til i høj grad at være en psykisk blokering, som påvirkede respondenternes modtagelse af informationsmaterialet, snarere end pjecens fysiske fremtoning, og at denne blokering hos respondenterne i høj grad var forbundet med den tone, der præsenterer informationerne, hvilket sågar så ud til at være en større forhindring for forståelsen end tidligere nævnte klassiske sproglige barrierer og derfor tilsyneladende ikke ville ændre sig bemærkelsesværdigt ved udelukkende at basere en omskrivning på anvendelsen af et enkelt og lettilgængeligt sprog, som det defineres i gængs litteratur om formidling og kommunikation (jf. Hardervig 2005; Pedersen 1992)

1.2.3 Afgrænsning af problemfelt

På baggrund af ovennævnte observationer rettede vi fokus på den sproglige tone, hvilket i første omgang medførte følgende arbejdsspørgsmål: Hvorfor har tonen så stor en betydning for den mening, de gravide får ud af informationerne i materialet om graviditet?

Karen Riishede beskriver i artiklen ”Sprogtone” (1995), hvorledes tonefaldet i det talte bærer en mening, som fremgår forud for meningen af de enkelte ords betydning. Det skrevne, hvor lyden ikke findes, bærer ligeledes en mening skabt af tonen, som f.eks. opstår på baggrund af den holdning eller stemning, der ligger i ordene eller f.eks. ved udeladelsen af visse ord og anvendelsen af andre, og således afspejler tonen sig i den måde ordene forholder sig til meddelelsessituationen på. Den melding, som tonen udtrykker, er af så stor betydning, at den kan komme til at stå i vejen for den melding, ordene i sig selv gerne vil give, og tonen kan dermed komme til at stå i vejen for budskabet, hvis den ikke er som tilsigtet eller rammer galt i forhold til modtagerens situation. Og netop både afsenders og modtagers situation fremhæver Riishede som afgørende for tonen, idet den skrivende uundgåeligt er påvirket af begge under udformningen af en tekst, ligesom modtageren er det under fortolkningen, således at det er den tone, som de anvendte ord anslår hos læseren, som skaber meningen, snarere end det, der står, og derved kommer tonen til at stemme sindet i forhold til det, man læser.

Riishedes perspektiv på tonen fik os til at tænke på, at eftersom tonen i det skrevne er årsag til, at en given mening opstår hos en læser, må tonen også kunne opfattes forskelligt alt efter den baggrund, læseren har for at opfatte en given tone som behagelig, hjælpsom, støttende eller omvendt anmassende, irriterende og påduttende. Således må det forhold, man

har til det medie, den afsender, det emne og det indhold osv., som konteksten for implicerer for læseren, indgå i det lys, man opfatter en tone og danner en mening med det læste i.

Ovennævnte foranledigede os til at fremsætte en hypotese om, at sprogtonens betydning for, hvordan meningen opfattes, har en væsentlig relevans i forhold til vores formidlingssituation og går forud for betydningen af at anvende et direkte og lettilgængeligt sprog, hvor der først og fremmest fokuseres på sætningskonstruktioner ud fra en grammatisk synsvinkel og på enkelte ord og vendingers sværhedsgrad ud fra en generel betragtning om, hvad der er vanskeligt at læse.

Vi har dermed valgt at afgrænse problemfeltet for nærværende speciale, således at vi udelukkende vil beskæftige os med bearbejdningen af vores pjece ud fra et fokus, der baserer sig på, hvorledes de enkelte sproglige elementer er med til at skabe en tone i teksten, som er hensigtsmæssig i forhold til vores samlede formidlingssituation.

Det teoretiske udgangspunkt kommer derfor til at være centreret omkring litteratur, hvormed vi kan teste vores hypotese om, at tonen har en særlig indflydelse på den måde, hvorpå mennesker skaber mening med en tekst, og at denne indflydelse igen er præget af modtagerens følelsesmæssige og personlige relation til kommunikationssituationen. Det betyder samtidig, at vi i behandlingen af vores problemstilling ikke forholder os til andre mulige teoretiske perspektiver på, hvori problemet med at formidle til vores målgruppe ligger, og hvordan dette problem kan løses. Derfor har vi bl.a. fravalgt at behandle teori om motivation, som ligeledes kunne have givet nogle interessante indgangsvinkler til at forstå dels vores målgruppes adfærdsmønstre, og dels hvordan det er muligt at motivere dem til at følge budskaberne om graviditet. Også i teori om kognitiv dissonans kunne ligge en væsentlig forklaring på, at mange gravide på trods af deres viden, gode intentioner samt fokus på barnets ve og vel alligevel ser stort på Sundhedsvæsenets anbefalinger i mange tilfælde.

Af pladsmæssige hensyn er disse teorier dog sorteret bort fra afgrænsningen af specialets problemfelt, og til dels af samme årsag har vi valgt alene at fokusere på de resurcesvage gravide i forhold til vores formidlingsmæssige problemstilling. Denne beslutning har vi dog lige såvel taget af den årsag, at resultaterne fra vores målgruppeundersøgelse viste, at øvrige gravide ikke er sårbare over for tonen på samme måde som resurcesvage gravide, og øvrigt set i forhold til den kendsgerning, at ikke resurcesvage gravides udbytte af pjecen kun er af sekundær prioritering for Komiteen, idet de allerede har

glæde af det eksisterende materiale og desuden er bedre til selvstændigt at opsøge relevante informationer.

Den afgørende problemstilling i forhold til vores formidlingssituation drejer sig dermed om, hvordan vi får målrettet tonen i pjecen, så den appellerer til resurcesvage gravide i en grad, der får dem til dels at forstå indholdet og dels at tage budskaberne til sig, samtidig med at den lever op til tidligere nævnte kriterier, som Komiteen i øvrigt har opstillet for dens udformning. Derudover indeholder specialet overordnet set en erkendelsesinteresse, der går på, hvordan vi ud fra en sprogpsykologisk ramme kan løse denne opgave.

1.2.4 Problemformulering

Med afsæt i den anførte afgrænsning af problemfeltet, har vi valgt at arbejde ud fra nogle retningslinier, som fordrer en teoretisk anskueliggørelse af tonens rolle for meningsdannelsen såvel som en empirisk behandling af, hvordan vi med tonen kan lægge en mening i graviditetspjecens indhold, der vil blive opfattet i tråd med Komiteens intention, og som samtidig imødekommer målgruppens behov. Til dette formål har vi formuleret følgende overordnede spørgsmål efterfulgt af to underordnede spørgsmål, som tilsammen udgør nærværende speciales problemformulering:

- **Hvorfor er resurcesvage gravide læseres opfattelse af meningen i en graviditetspjece domineret af deres oplevelse af tonen? Og hvordan skabes en hensigtsmæssig tone i denne sammenhæng?**

Og herunder:

- **Hvordan kan man med udgangspunkt i tonens ontologi forklare dens indflydelse på meningen i skrift, og hvilke forhold i menneskers meningsdannelse spiller som følge heraf ind på, hvordan tonen opfattes?**
- **Ud fra hvilke kriterier tilpasses teksten til konteksten med henblik på at skabe en hensigtsmæssig tone?**

1.3 Sprogpsykologisk relevans

Det sprogpsykologiske genstandsområde vedrører det kommunikerende og interagerende menneske, idet man ud fra en sprogpsykologisk synsvinkel betragter sprog som en aktivitet, der foregår, når personer konkret kommunikerer, hvilket betyder, at man inden for feltet ikke anskuer sprog isoleret set og som en abstrakt størrelse. Som Thing Mortensen udtrykker det, er sprog:

"[...] ikke noget man kan finde og beskrive på samme måde som den opdagelsesrejsende kan finde og beskrive Nilens kilder. Det man kan finde og beskrive, er mennesker der taler sammen." (Thing Mortensen 1972: 17)

Den sprogpsykologiske tilgang til kommunikation og sprog bygger i det hele taget på devisen om, at alting skal ses ud fra den sammenhæng, det indgår i, og så snart man isolerer fænomener i den sproglige kontekst fra hinanden, så fjerner man grundlaget for at forstå dem til fulde:

"Endelig er sprogpsykologiens metoder hermeneutisk og humanistisk inspirerede med forståelse, beskrivelse og fortolkning som den primære erkendelsesinteresse.." (Svenstrup 2005: 91)

Derfor opererer man inden for sprogpsykologien med at forstå sproglig aktivitet og kommunikation ved at inddrage emner som sproglig bevidsthed, erkendelse, menneskelig adfærd og interaktion, og det indebærer, at man betragter sproget, ikke blot i relation til mennesker, men også som noget, der altid er forankret i en konkret situation såvel som i historiske, sociale og kulturelle omstændigheder. Det betyder f.eks. at ord ud fra den sprogpsykologiske tanke ikke har en fast mening, men derimod kan skifte alt efter de faktorer, en given kommunikationssituation implicerer, og således vil et ords betydning variere afhængigt af, hvor, hvordan og af hvem det bruges samt hvor, hvordan og af hvem, det tidligere er blevet brugt. Kommunikationsprocessen ansues dermed i sprogpsykologien dialogisk som et samspil mellem ovennævnte forhold, der alle påvirker hinanden gensidigt (jf. Rathje & Svenstrup 2004; Svenstrup 2005).

Det sprogpsykologiske genstandsområde danner udgangspunkt for erkendelsesinteressen i nærværende speciale, idet vi beskæftiger vi os med sprog og kommunikation som en aktivitet,

der er bundet til bestemte mennesker, dvs. henholdsvis Komiteen og de resoursesvage gravide som afsender og modtager af vores informationsmateriale, ligesom vi fokuserer på den konkrete formidlingssituation, de aktuelle forhold og omstændigheder, der ligger heri, og den påvirkning og indflydelse disse indbyrdes har på hinanden.

Grundlaget for vores erkendelsesinteresse udspringer af vores observation af, at tonen, på samme måde som de ord den er udledt af, er en foranderlig størrelse, der varierer alt efter den sammenhæng, den indgår i, hvor vi i vores tilfælde primært så forskellen i henholdsvis resoursesvage gravides og øvrige gravides reaktioner på tonen, og således arbejder vi overordnet set med at forstå de elementer, der får resoursesvage til at reagere negativt på tonen i relation til vores kontekst, med henblik på at udarbejde en pjece med en hensigtsmæssig tone.

Såvel det teoretiske såvel som det empiriske afsnit vil i den forbindelse blive behandlet ud fra en metode, der bygger på en sprogpsykologisk forståelsesramme, og tilgangen til vores problemformulering omfatter hermed et sprogfilosofisk perspektiv, hvor fokus er på tonens ontologi og reference til den omkringliggende virkelighed, et retorisk perspektiv, ligeledes på tonen og dens konstituerende faktorer, mens et dialogisk, kognitivt og sociokulturelt perspektiv anvendes til at belyse, dels hvordan mening opstår i forskellige kommunikative sammenhænge, og dels hvordan tonens og meningens indbyrdes relationer hænger sammen og påvirker hinanden, hvorefter perspektiverne samlet set vil danne baggrund for en analyse af specialets empiriske grundlag, hvilket vi vil komme nærmere ind på i det følgende afsnit.

2 Metode

I dette afsnit vil vi gennemgå de metodiske overvejelser, vi har haft i forbindelse med at besvare problemformuleringen og nå frem til specialets konklusion. Vi vil således redegøre for vores fremgangsmåde og i den henseende forklare specialets opbygning, argumentationsstruktur og de valg, vi har truffet i den forbindelse. Dette implicerer yderligere en begrundelse af vores teorivalg samt en anskueliggørelse af teoriens anvendelse som analyseapparat for det empiriske genstandsfelt med henblik på at demonstrere, hvorfor vi finder netop denne tilgang hensigtsmæssig i forhold til problemstillingen.

2.1 Anvendelse af metode

Den anvendte metode i nærværende speciale adskiller sig fra metode, som den ofte karakteriseres i gængs metodelitteratur, nemlig som en dataindsamlingssteknik. Til trods for, at vi i den indledende såvel som den afsluttende fase af dette projekt har beskæftiget os med at indsamle oplysninger om målgruppen for vores pjece, vil vi ikke komme nærmere ind på fremgangsmåden ved disse undersøgelser, men blot referere til resultaterne i det omfang, vi anvender dem, da vi med specialets afgrænsning har valgt at fokusere på et andet problemfelt i forhold til vores formidlingssituation. Vi anvender begrebet metode som det, der binder empiri og teori sammen, forstået på den måde, at det konkrete undersøgelsesdesign bliver til på baggrund af erkendelsesmæssige og teoretiske forudsætninger. Vores metode skal således ses som en teoretisk forankret analysestrategi, som er udviklet på baggrund af specialets konkrete genstandsfelt og problemstilling og er kvalitativ på grund af den deraf unikke sammensætning, som har til formål at fremanalysere forskellige betydningssammenhænge ud fra et sprogsykologisk perspektiv og med disse opstille nogle overordnede retningslinier for, hvordan specialets problemstilling kan løses.

I forbindelse med dette speciale har metoden dermed to centrale formål; den anvendes som fremgangsmåde for den indgangsvinkel, hvormed vi ser på genstandsfeltet, og yderligere fungerer den som begrundelse for, hvordan vi når frem til vores resultater i kraft af dens videnskabeligt funderede argumenter (jf. Bjerg & Villadsen 2006).

2.2 Fremgangsmåde

Specialet er bygget op omkring et teoretisk og et empirisk afsnit, hvor vi i førstnævnte fokuserer på at belyse og forklare de sammenhænge, der ligger til grund for vores observation af, at tonen er afgørende for, hvordan man forstår en tekst, hvorefter vi operationaliserer det teoretiske fundament med den hensigt at skabe nogle anvendelige retningslinier for analysen. Således vil vi i det empiriske afsnit anvende disse retningslinier som udgangspunkt for at finde frem til, hvorledes vi skaber en hensigtsmæssig tone i vores graviditetspjece med henblik på at bevise, at vi har taget højde for de kontekstuelle¹⁰ forhindringer vores formidlingssituation afføder, og at vi i øvrigt har været i stand at imødekomme målgruppens behov, således at denne får det ud af indholdet, som har været Komiteens og vores intention.

¹⁰ Når vi i dette speciale anvender begrebet kontekst, dækker det såvel over konkrete, håndgribelige elementer i vores formidlingssituation såsom målgruppe, afsender, medie, budskab osv. (jf. Becker Jensen 2001), som over mere abstrakte elementer udledt heraf, som f.eks. følelsesmæssige og mentale fænomener.

Den anvendte empiri består dels af den viden, vi har fra henholdsvis spørgeskemaundersøgelser, interviews med målgruppen, samtaler med Komiteen, jordemødre samt socialrådgivere hos Mødrehjælpen og dels vores graviditetspjece.

For at vi overhovedet kan tale om tonen, er det dog nødvendigt at definere den som begreb. Første del af det teoretiske afsnit vil derfor indeholde en konkretisering af tonens væsen ud fra en beskrivelse og vurdering af forskellige teoretiske perspektivers syn på tonen efterfulgt af en refleksion over, hvordan vi med udgangspunkt i disse finder det relevant at anskue tonen i forhold til vores problemfelt.

For at finde frem til en forklaring på tonens sammenhæng med, hvordan vi forstår en tekst, og hvilken indflydelse den i den forbindelse konkret kan have, inddrager vi i den følgende del af afsnittet teori, som beskriver, hvordan mennesker skaber mening, herunder hvilke faktorer, der i den henseende spiller ind og således kan influere den måde, tonen opfattes på samt øvrig teori, der specifikt kobler tonen sammen med begreberne forståelse og mening.

Vi diskuterer løbende under gennemgangen af de forskellige anskuelser, hvad vi finder anvendeligt, og hvilke forhold, vi mener det er nødvendigt at sætte spørgsmålstejn ved med henblik på afslutningsvis at nå til en samlet konklusion af, hvad det er vigtigt at lægge vægt på, når vi taler om tonens rolle for meningsdannelsen.

Det empiriske afsnit indledes på baggrund af det teoretiske afsæt med at redegøre for de kontekstuelle forhold som vores formidlingssituation implicerer med det formål at vurdere de forhindringer de evt. måtte indebære for at få det intenderede budskab igennem, og hvordan de i det hele taget kan være med til at forme tonen, hvorefter vi vil analysere vores pjece med vægt på konkrete passager, som vi ud fra retningslinier udstukket af ovennævnte analytiske del, har udset som særligt risikofyldte hvad angår potentialet for, at tonen kan misforstås.

Afslutningsvis vil vi diskutere og vurdere, hvorvidt vi i bearbejdningen af pjecen har formået at skabe en tekst, der i læsesituationen kan skabe en hensigtsmæssig tone, hvilket vil ske såvel på baggrund af vores teoretiske konklusioner, som på baggrund af en afprøvning af pjecen i praksis blandt resurssvage gravide hos Mødrehjælpen i København, og vi vil desuden reflektere over den sprogpsykologiske ramme og overordnede fremgangsmåde, vi har anvendt dertil.

2.2.1 Teoretisk ramme

I forbindelse med afsøgningen af litteratur om tonen blev vi opmærksomme på, at teorien på dette område er yderst sparsom, og det har derfor været vanskeligt at finde frem til sprogpsykologisk relevante teorier, som fokuserer specifikt på tonen. Hos sprogfilosoffen Knud Ejler Løgstrup (1976) finder vi dog en sprogfilosofisk udlægning af den mundtlige tone, som er interessant for vores hypotese i kraft hans anskuelse af, at tonen er meningsbærende, og hans teori vil dermed danne udgangspunkt for vores reviderede definition af tonen, som ligeledes bestemmes på baggrund af Marie Lund Klujeff (1994) og Jørgen Fafners (1984) retoriske perspektiver, der erklærer sig enige i tonens meningsbærende rolle. Derudover har vi valgt at supplere definitionen af tonen med disse, idet de til forskel fra Løgstrup begge beskæftiger sig med at specificere den skriftlige tone, hvorfor de nærmer sig vores problemfelt yderligere, mens de adskiller fra hinanden ved at have forskellige syn på, hvordan tonen kan karakteriseres i skriften og derfor vil blive anvendt som forskellige indgangsvinkler til tonen.

Som forklaring på, hvordan man skaber mening, har vi i den følgende del valgt at tage udgangspunkt i Michail Bakhtin, idet han, med sit dialogiske perspektiv på det at skabe mening med en tekst samt hans berømte voicebegreb, kobler vores to centrale erkendelsesinteresser sammen (Bakhtin 1981; Bakhtin 1995; Danow 1991; Morson 1986; Wertsch 1991). Vi har i forbindelse med redegørelsen for Bakhtins syn på meningsdannelsen fundet det nødvendigt at anvende forskellig litteratur og i øvrigt at sammenholde teorierne deri grundigt, idet en del gengivelser af Bakhtins originale tekster er tvivlsomme i deres oversættelser, ligesom Bakhtins anskuelser i mange tilfælde er refereret og citeret af andre og derfor bærer præg af fortolkninger fra forfatterens side, og som følge deraf fremstår argumenterne i de forskellige tekster undertiden som direkte modstridende (jf. Andersen & Klimenko 1995).

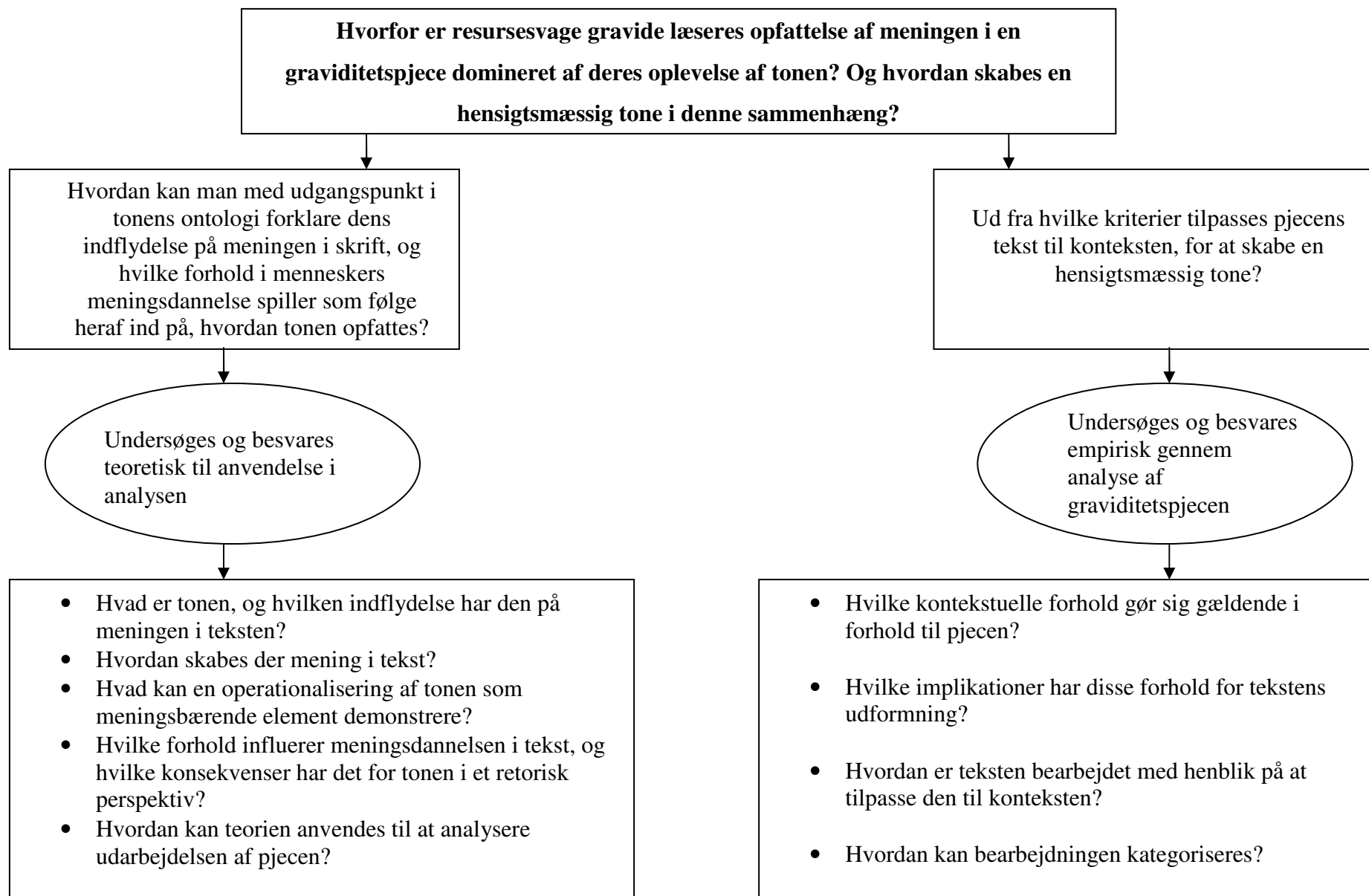
Efter gennemgangen af Bakhtins anskuelser inddrager vi en undersøgelse af tonens indflydelse på forståelsen, foretaget af Isabel L. Beck, Margaret G. Mckeown og Jo Worthy (1995), der i kraft af dens resultater bl.a. vil fungere som praktisk belæg for Bakhtins filosofiske betragtninger, men derudover vil den ligeledes anvendes som kritisabel kontrast til den sprogpsykologiske tanke på grund af dens ontologiske tilgang til tonen som begreb. Herefter vil vi anvende retorikeren Martin Nystrands (1986) dialogiske fokus på den skriftlige

diskurs til at udfylde hullerne fra de forrige teorier med henblik på at nå en bredere forståelse af de kontekstuelle mekanismer, der er på spil, når vi skaber mening. Herunder betydningen af forfatter og læsers indbyrdes forhold til hinanden (Nystrand 1982; 1986), og som supplement til Nystrands pointer inddrager vi Jesper Hermann og Frans Gregersen teori om relevansstrukturer og væsentlighedskriterier (1978) med den hensigt at påpege den individuelle erfarings indflydelse på den synsvinkel, vi lægger på en given diskurs og således også på den endelige fortolkning, vi når frem til.

Udvalgte pointer og konklusioner fra ovennævnte teorier udgør den teoretiske ramme, hvormed vi forstår vores formidlingssituation, og de kommer således til at sætte dagsordenen for vores analyse af, hvad tonen potentielt kan udtrykke på baggrund denne, og hvorledes vi med den indsigt kan opstille nogle parametre for, hvordan vi imødekommer kontekstens forhindringer og skaber en formålstjenlig tone i graviditetspjecen.

2.2.2 Metodestrategi (designskema)

For at skabe overblik over vores fremgangsmåde, har vi formuleret en række overordnede - og underordnede spørgsmål, som dækker over de forhold, vi får afklaret ud fra henholdsvis den teoretiske gennemgang og den efterfølgende empiriske behandling. Spørgsmålenes kronologi illustrerer hermed, hvilke omstændigheder, vi undervejs i processen mener, det er nødvendigt at få belyst med henblik på at tage næste skridt i den samlede besvarelse af specialets overordnede problemformulering. De aktuelle spørgsmål og deres strategiske placering fremgår af følgende grafiske fremstilling:



3 Teori

3.1 Indledning

I dette afsnit vil vi for at besvare nærværende speciales problemformulering diskutere forskellige teorier, som kan danne en relevant baggrund for en begrebsdefinition af tonen, og vi vil undersøge, hvordan mennesker skaber mening i tekst med henblik på at besvare spørgsmålet om, hvilken indflydelse tonen har på meningen i en tekst og hvilke forhold i menneskers meningsdannelse, der således spiller ind på, hvordan en tone opfattes.

I teksten "Tonens rolle" fremsættes en teoretisk redegørelse for den mundtlige tone og sproglige implikationer i den forbindelse (K.E. Løgstrup 1976). Løgstrup definerer tonen som meningsbærende, og teorien er derfor et relevant teoretisk afsæt for diskussionen og definitionen af tonen idet den kan danne udgangspunkt for diskussionen af, hvilke forhold, der influerer oplevelsen af tonen ud fra en vurdering af, hvilke forhold der påvirker mennesker, når vi skaber mening. Til at supplere Løgstrup anvendes Ph.D. i litteraturhistorie Marie Lund Klujeff (2004) med henblik på en definition af den skriftlige tone, ligesom retorikeren Jørgen Fafner (1984) inddrages til diskussion af tonen og hvordan denne kommer til udtryk på skrift. De tre perspektiver leder os frem til en definition og kategorisering af tonen, som den kommer til udtryk og er relevant i retorisk sammenhæng.

Vi vil argumentere for, at det er tonen og ikke ordenes betydning, der skaber mening for således at etablere et grundlag for at vurdere tonens betydning for meningen gennem en diskussion af, hvordan, af hvem og under hvilke påvirkninger mennesker skaber mening i en tekst.

Som teoretisk bro mellem diskussionen af tonen og mening inddrages Michail Bakhtins dialogiske perspektiv, som med sit "voicebegreb" påpeger en "stemme" i teksten, som udspringer af relationen mellem forfatter, læser og tekst i forhold til konteksten.

Teksten "Giving a Text Voice Can Improve Students Understanding" (Beck et al.1995) er med afsæt i et kognitivt perspektiv et interessant bud på, hvordan tonen i praksis kan anvendes som forståelsesfremmende element. Teksten anvendes som tidligere nævnt med henblik på at verificere relevante pointer i Bakhtins teori og samtidig eksemplificere brugen af tonen som praktisk virkemiddel i tekst.

Herefter vender vi bort fra det kognitive perspektiv og forfølger de relevante pointer i det dialogiske udgangspunkt ud fra Martin Nystrands (1982; 1986) retoriske tilgang, som har fokus på konteksten som en semantisk influerende faktor i sprogproduktionen i skrift. I den forbindelse fremhæver Nystrand erfaringernes rolle i forhold til meningen i retoriske tekster. Til supplement heraf inddrages et sociokulturel perspektiv med fokus på individet ud fra Gregersen & Hermanns betragtninger (1978) med et eksempel fra Hermann & Folke Larsens (1973) teorier om erfaringens indflydelse på forståelsen.

Vi vil i denne forbindelse argumentere for, at individets erfaringer danner baggrund for, hvordan det opfatter meningen og dermed tonen i en tekst, og at disse erfaringers karakter vil have en øget indflydelse på meningen, når teksten ikke er optimal i forhold til sin modtager og anvendelsens kontekst i øvrigt.

Afsnittet sammenfattes afslutningsvis med en refleksion over vores ståsted i forhold til teorierne og anskuelsen af tonen, som vi vil karakterisere den i forbindelse med vores analyse.

3.2 Begrebsdefinition af tonen

3.2.1 Den auditive tone

I det metafysiske værk *Vidde & Prægnans*, foretages en sprogfilosofisk vurdering af sprogtonen og dens rolle for meningsdannelsen (Løgstrup 1976). Teorien tager sit afsæt i det talte sprog og bygger på den påstand, at talens flugt bevirker, at tonen og ikke ordenes betydning skaber mening. Det vil sige, at den hastighed, hvormed vi taler, sommetider overstiger den hastighed, hvormed taleren kan nå at formulere sig overlagt, og i stedet oplever at anvende andre ord end egentlig intenderet. En lytter kan også have svært ved at forstå en ellers syntaktisk korrekt sætning, hvis oplæseren ikke selv forstår det, han læser, eller er ukoncentreret om oplæsningen. I den situation er det underordnet, at lytteren forstår og kender det enkelte ords betydning, for tonens mislyd gør meningen uklar. Disse sproglige forhold indikerer ifølge Løgstrup, at det er tonen vi lytter efter, når vi skaber mening, og at ordenes betydning i sig selv er sekundære (Løgstrup 1976:11-12).

Tonen er lyd, og lyden fylder tiden ud, og sindet forlanger, at tonen viderefører sig selv gennem sine rytmer, pauser og varieren i styrke og højde, siger Løgstrup. Som lyd opfattes tonen før ordenes betydning, idet den rammer lytterens øre og stemmer sindet, før alle ordene er udtalt (Ibid: 11). Denne anskuelse medfører ifølge Løgstrup samtidig, at sproget er

ekspressivt før det er semantisk. Det vil sige, at vi fornemmer det, sproget udtrykker, før vi opfatter de individuelle betydninger, som ordene henviser til. Det er således ikke bare et spørgsmål om at sætte nogle ord i en bestemt rækkefølge, men om hvilket indtryk, hvilken stemning, holdning eller mening disse ord er et udtryk for. Allerede ved de første ord i en sætning stemmer tonen vores sind, til at opfatte det vi oplever på en bestemt måde (Ibid: 12-13).

"...talens mening gror op af sanseligheden i den vekslende tones differentiering af lyden, og talens mening bliver ikke til af en sammenstykning af ord, der hver har sin henvisende funktion". (Ibid: 13)

Løgstrups teori kommer kun sporadisk ind på, at det ikke forholder sig anderledes med tonen i skrift, men en eksplicit forklaring på, hvordan tonen også kan forekomme i det skrevne, hvor lyden af indlysende årsager ikke er til stede, kommer han ikke nærmere ind på. Vi vil i stedet søge at finde forklaringen ved hjælp af nedenstående teoretikers betragtninger.

3.2.2 Tonen i skriften – en overførsel af oralitetens egenskaber?

Marie Lund Klujeff er Ph.D. i litteraturhistorie og ansat ved Center for Retorik. I bogen *Litteraturens tone – imellem litteraturkritik og retorik*¹¹, giver hun et interessant bud på en definition af tonen i skrift, idet hun kalder tonen for et *"metaforisk begreb"* (Lund Klujeff 1994: 9). Med udgangspunkt i litterære prosaværker betragter hun tonen som dækkende over mange forskellige forhold i et skønlitterært værk. Hun mener derfor, at det ofte kan være nødvendigt at kalde tonen noget andet end tone, idet begrebet i sig selv er en form for erstatning for det "noget", som man fornemmer præger værket, som man i mangel af bedre kalder tone¹². Det kan være en stemning, eller et udtryk for en holdning, som er indskrevet i værket (Ibid: 9).

Forståelsen af tonen i skrift hos Lund Klujeff er således en anden end den mundtlige, artikulerede, som intonationen fremhæver, og det væsentlige ved tonen er samspillet mellem:

¹¹ Bogen er en omskrevet og bearbejdet version af hendes Ph.D.-afhandling af samme navn

¹² Lund Klujeff kalder fænomenet en *"...katakrese"*, dvs. en metafor, som bliver det egentlige ord, fordi der ikke findes andre ord for begrebet i sproget" (Lund Klujeff 2006: 68). Hun henviser til filolog Tormod Eides beskrivelse af katakresen som *"metafor hvor et ords bruksområde utvides ved analogi, oftest når et egentligt ord ikke findes i sproget[...], som bein på en stol eller et bord"*. (Tormod Eide 1999: P. 84. I: Klujeff 2004: 68)

”sprogets indholdsmæssige og formelle kvaliteter [og] vil ofte afhænge af nuanceforskelle i ordvalg og sætningsopbygning” (Ibid:9).

Lund Klujeffs adskillelse af forståelsen af tone i skrift og tale betyder dog ikke, at der ikke kan være paralleller mellem de to, for ligesom der ofte kan høres en mening, når nogen taler, kan man i skriften sige, at der er et udtryk for en intentionalitet i skriften. Hun karakteriserer derfor tonen som en ”holdningstilkendegivelse”, som fornemmes i sammenhængen (Ibid: 9).

Klujeff skelner i den forbindelse mellem det stilistiske helhedsudtryk ”den indskrevne tone”, mens det, som hun betragter som den egentlige *tone*, er den, som fremkommer gennem en fortæller eller en anden fiktiv persons stemme i bogen (Ibid: 11), men Klujeff understreger, at man må være opmærksom på de litterære teksters egenart i sin definition af tonen (Ibid:17).

3.2.3 Følelsernes fuldendelse af meningshelheden

Der er således en parallel mellem Lund Klujeff og Løgstrup betragtning af tonen, - hvad enten i tale eller i skrift, artikuleret eller metaforisk -, som meningsbærende og primær i forhold til det semantiske indhold. I den forbindelse finder vi endnu et perspektiv på tonen værd at nævne.

Med retorikeren Jørgen Fafners bidrag inddrager vi den interessante pointe, at tonen er følelsernes udtryk, og Fafners påstand er, at det er med følelserne og ikke med intellektet, at vi forstår (Fafner 1984). Årsagen til at tonen er meningsbærende skal ud fra hans betragtninger findes i tonens oprindelige udgangspunkt i det talte sprog. Her fuldender tonen sproget ved at tilføje følelsernes og ikke blot intellektets og fornuftens dimension til meningen. Tonen skaber således den meningshelhed, som forener følelse, handling og fornuft og gør meningen fuldstændig. Uden tonen mister vi følelsernes grundlag for at forstå; og den helhed, som meningen skal ses i, og som gør hver ytring i sin sammenhæng unik, bliver ufuldstændig (Ibid 1984).

Med udgangspunkt i forståelsen af den auditive tone som det følelsesmæssige grundlag for forståelsen kalder han det talte sprog for følelsernes sprog og skriftsproget for fornuftens sprog. Meningen skabes i det mundtlige sprog af den lydlige ytring tilsammen med de dertil hørende udtryksmidler, kropslige, mimiske, intonation osv. Skriften derimod adskiller meningshelheden i sproget ved kunstigt at opbryde det ægte, talte, helhedsorienterede sprog i

bogstaver og ord, som får os til at tillægge ordene en selvstændighed, som rettelig tilkommer den meningshelhed, som tonen i virkeligheden skaber (Ibid: 58-59). Som Fafner udtrykker det, vil det i tvivlsspørgsmål ofte være følelserne, der får det sidste ord, og det siger meget om, i hvor høj grad følelserne spiller ind på vores fornuft og handling (Ibid: 40).

Da meningen således fordrer den meningshelhed, som tonen fuldender i det talte sprog, hvor lyd, krop og ord hænger sammen, konkluderer Fafners samtidig, at tonen bør anskues som uløseligt forankret i mundtligheden, og at den derfor også i skriften må forstås ud fra sine auditive egenskaber. Tonen i skriften må således indebære en overførsel af mundtligheden til skriften, mener Fafner, idet han ikke ser nogen anden forklaring på, at følelser kan afspejles i skriften. (Ibid:60-61).

Fafners pointe om at tonen er knyttet til følelser er interessant, fordi den tilføjer en ekstra dimension til Løgstrups og Lund Klujeffs toneforståelse. For Fafners anskuelse af tonen implicerer den tanke, at man som forfatter altid vil afsløre lidt af sig selv, eller at der vil være en personlighed i det man skriver, som man ikke nødvendigvis selv er klar over, eller som man ikke med forsæt har forsøgt at give til kende i teksten. Fafners pointe er samtidig i tråd med Løgstrups idé om, at det er tonen og ikke ordenes betydning, som skaber meningen. Selvom Løgstrup ikke på samme måde adskiller følelser og intellekt, peger også hans argumentation i vores vurdering på en følelsesmæssig dominans over intellektet hos mennesker, når vi danner mening. For eksempel beskriver Løgstrup, hvorledes den ironiske tone kan vende et udsagn til at få den helt modsatte betydning, end den umiddelbart foreliggende, hvilket er et godt eksempel på Fafners pointe, for netop i tilfældet med ironi fornemmer man en anden mening, end den, der intellektuelt ligger foran en, og her er det ikke den intellektuelle, men den fornemmede, følte mening, som bliver den afgørende. Således kunne en person som bliver udsat for en ironisk bemærkning som *"du er virkelig til stor hjælp!"* intellektuelt forstå, at man er en god hjælp for personen bag ytringen. Men tonen skaber den modsatte mening, at man ikke er til ret megen nytte, og således er vi enige i, at den det er den følte mening og ikke den intellektuelt forståede mening, som ligesom Fafner forklarer, bliver sejrsherren. Fafner konkretiserer sin påstand med følgende ord:

"Hver gang det, jeg kalder tonen kommer i konflikt med sprogets intellektuelle udsagn, så er det den og ikke udsagnet som sådan, der går af med sejren. Det er en banal men vigtig erfaring, at det er mit tonefald mere end det, jeg 'faktisk' siger, der afslører min sande

mening, og med 'sande mening' skal netop forstås, hvad jeg med hele min person ikke blot tænker, men også føler ved sagen."... "det er den [tonen], der i bredeste forstand og undertiden også på tværs af den sproglige meddelelse, garanterer følelsens borgerret i sproget og dermed for sprogets fulde mening (Fafner 1984: 44-45).

Som Fafner her understreger, er det kun, når der opstår en uoverensstemmelse mellem det følelsesmæssige udtryk, tonen, og det intellektuelle udsagn, at følelsernes dominans over intellektet synliggøres og ændrer ved meningen. Så længe intellekt og følelser følges ad, er den sande mening også intellektets. Men som det fremgår, er det en vigtig konsekvens af følelsernes betydning for meningen, at tonen til tider afslører vores sande følelser bag eller bagtanke med det, vi siger. Man kan sige, at tonen således også har en forræderisk side, idet den ikke blot, som når vi er ironiske, giver os sproglig mulighed for bevidst at give en anden holdning til kende, end den vores ord giver direkte udtryk for, men også samtidig kan tage styringen fra os og skabe en utilsigtet afsløring af vores følelser. På samme måde kan man i forhold til Løgstrups eksempel med oplæseren sige, at tonen afslører oplæseren i ikke at have forstået det, han læser. Hvis vi betragter oplæseren gennem Fafners øjne, er der her netop tale om en utilsigtet afsløring af oplæserens følelser for det han læser, nemlig at han netop ikke føler for det, eller ikke er engageret i det, eller måske, at han er så nervøs, at han ikke kan koncentrere sig om at forstå det, han læser op.

Der er altså både hos Løgstrup og Fafner en forståelse af tonen som en form for overlagt holdningstilkendegivelse, hvor intenderet mening og følt mening følges ad. Desuden har tonen et element af uoverlagt afsløring af en dybereliggende holdning i sig, som også vil blive opfattet og i så fald vil blive fornemmet som den egentlige mening, fordi denne holdning i sin tilknytning til følelserne, er den mening tonen vil udtrykke. Tager vi på denne baggrund Lund Klujeffs definition af tonen i betragtning, forekommer den utilstrækkelig. Lund Klujeffs tonebegreb består, som nævnt, af en indskreven og en fiktiv tone, som skaber mening på forskellige planer i prosaen. Men her vurderer vi hendes definition alene som karakteriseret af noget intenderet eller villet og ikke nødvendigvis følt fra forfatterens side. Ud fra Fafners tanke er det sådan, at i det øjeblik, hvor der er uoverensstemmelse mellem den mening, forfatteren ønsker at indskrive i værket og det, han virkelig føler, vil forfatterens virkelige følelser snige sig ind og afspejles i det skrevne.

Vi er dog ikke helt enige i Fafners argumentation, for hvis tonen altid afslører ens sande mening, vil mennesker ikke kunne lyve uden at blive gennemskuet eller på anden måde lægge skjul på deres følelser, uden at det altid ville kunne fornemmes på tonen. Samtidig er klart, at

tonen kan afsløre følelser, som det fra forfatterens side ikke er tilsigtet at vise, eller en mening denne ønsker at holde skjult, og vi vil derfor tilslutte os Fafners argumentation i det omfang, at tonen kan afsløre den sande mening, og at når dette sker, er det fordi der forekommer en form for uoverensstemmelse mellem det forfatteren ønsker at give udtryk for, og dennes personlige mening.

Der vil således være tilfælde, hvor Lund Klujeffs definition af tonen som en art intentionalitet ikke er den sande mening, og det afslørende og uoverlagte i tonens karakter er således et perspektiv på definitionen af tonen, som gør Lund Klujeffs definition mangelfuld.

3.2.4 Tonen i skriften – en hermeneutisk cirkelbevægelse?

I forhold til tonen i skrift er det til gengæld Fafners perspektiv, der forekommer ufyldstgørende, idet han finder det uforståeligt, at skriften kan skabe den klang, som afspejler følelserne bag det skrevne, og på den måde gengive tonens mundtlige egenskaber (Fafner 1984: 61). Han mener, at forklaringen på denne overførsel, - idet man som læser hurtigt opfatter en grundholdning eller -stemning, som teksten giver indtryk af, og derefter opfatter tekstens dele ud fra denne -, er den hermeneutiske cirkel¹³ (Ibid 1984).

Lund Klujeff anvender selv Fafner til at argumentere for helhedens og delenes betydning for toneoplevelsen i skriften, men er uenig i, at der er tale om en overførsel af mundtligheden til skriften. Væsensforskellene på tonen i skrift og tale er da også underordnede, hvis man anskuer tonen i skrift som en metafor, og i stedet koncentrerer sig om meningshelheden som det afgørende, konkluderer Lund Klujeff (Lund Klujeff: 65-67). Forståelsen af tonen i skriften skal således angribes anderledes, siger hun: *"Den tone, som fornemmes i skriften, må være i ordene og i sætningens sammenhæng."* (Ibid:68).

Den hermeneutiske tanke og pointerne hos Fafner og Lund Klujeff om tonens betydning for meningshelheden er vigtige at fremhæve, fordi de er i tråd med vores udgangspunkt for definitionen af tonen hos Løgstrup, og derfor er relevante bud på, hvordan tonen kan defineres i skriften. For også hos Løgstrup er det essentielt, at meningen skal ses i den helhed, som

¹³ Ifølge den tyske eksistensfilosof Heidegger er tanken bag den hermeneutiske cirkel, at *"...delene i en tekst kan kun forstås ud fra en forestilling - uanset hvor uklar den måtte være - af helheden, og denne helhedsforståelse kan kun korrigeres ved at forklare delene"* (<http://www.leksikon.org/art.php?n=1099>). Heideggers elev Gadamer udtrykker i sprogforsker Jesper Hermanns danske oversættelse sammenhængen sådan: *"Det at udlægge noget indeholder for så vidt altid i en karakteristisk henseende også det spørgsmål, som teksten stiller til fortolkeren. Det at forstå en tekst vil sige at forstå dens spørgsmål."* Gadamer, H.G. (1960).

tonen fuldender, og som ordene ikke indebærer i sig selv. Hos Løgstrup hedder det, at ordene ikke har nogen selvstændig betydning, men en betydningsvidde, som giver ordet en spændvidde over mange forskellige betydninger, hvilket samtidig muliggør, at et ord i en sammenhæng bliver prægnant og afgørende for, at den rette mening kan fremkomme. Nogle gange endda så prægnant, at intet andet ord ville kunne anvendes i netop denne sammenhæng, for at udtrykke den helt nøjagtige mening (Løgstrup 1976: 29).

Derfor er det udsagnet i sin helhed, som skaber meningen på baggrund af ordenes betydningsvidde (Ibid: 22). Ordene angiver således ikke en selvstændig mening, men blot mulige betydninger, og mennesker plukker herpå den relevante betydning ud i forhold til den aktuelle sammenhæng. Forståelsen af ordenes betydningsvidde og anvendelsesmulighederne afhænger af, hvor fortrolig man er med sproget, og hvor mange lag i denne fortrolighed, man er i stand til at skyde sammen. Jo flere lag man er fortrolig med, jo større register eller spændvidde kan man arbejde med. Eksempelvis kræves, ifølge Løgstrup, i et tilfælde som det tidligere nævnte sproglige begreb ironi, både en fortrolighed med den uoverensstemmelse, som har befordret den ironiske ytring, og en viden om den person, man kommunikerer med, og dennes karakter og motivation for at sige ét og mene det modsatte (Ibid: 23-24).

3.2.5 Diskussion og sammenfatning

Fælles for de tre teoretikere er, at de definerer tonen som meningsbærende og som et element i talen, som vi lytter os frem til, og gennem hvilket vi sanser og fornemmer de følelser og den mening, som den afspejler. Ordene betydninger er i dette forhold sekundære, og indeholder ingen selvstændig betydning, kun mulige betydninger, som bestemmes og præciseres ud fra den sammenhæng, de indgår i.

Teoretikerne adskiller sig til gengæld i deres betragtninger om den skriftlige tone. Løgstrup forholder sig ikke nærmere hertil, mens Lund Klujeff definerer tonen i prosaværker som en metafor for en holdningstilkendegivelse i værket, mens Fafner i sin anskuelse af tonen som følelsernes udtryk ikke ser det muligt at definere skrifttonen anderledes end den mundtlige.

Vi er enige i, at tonen i skrift skal forstås som en metaforisk størrelse, og at denne må bunde i noget andet end tone i mundtlig forstand. Samtidig er vi derfor ikke enige i Fafners udlægning, for så vidt hans forklaring om, at overførslen af tonen i skrift kan forklares ud fra

hermeneutikken. Fafners forklaring synes at separere grundstemningen fra tekstens øvrige dele ud fra hans forklaring om, hvordan grundstemningen opstår først og herefter skaber grundlag for at forstå delene, hvilket forekommer uoverensstemmende med den hermeneutiske tanke.

Mere berettiget er anskuelsen af tonen som en metafor, og at oplevelsen af tonen afhænger af blandt andet indhold, ordvalg og sætningsopbygning; og hvordan tonen kommer til udtryk må derfor variere alt efter det skrevnes særpræg. For som også Løgstrup pointerer, er det sammenhængen, der konstituerer ordenes betydning, og derfor kan de samme ord skabe én tone i en sammenhæng, mens de i en anden tekst med et andet emne eller formål kan skabe en helt anden stemning eller mening.

Det afgørende for selve definitionen af tonen er derfor med Lund Klujeffs ord at holde sig tekstens egenart for øje, hvilket i hendes behandling medfører, at tonen ikke bare er en stemning, men at man bør sondre mellem en stilistisk eller indskreven tone og en fiktiv tone i værket. Vi mener også, at en sådan sondring er berettiget ikke alene i prosaen, men for så vidt i de fleste typer tekster, idet man som formidler som regel har dels en hensigt og et formål med det, man skriver, og dels har en (begrundet) mening om, hvordan det vil være hensigtsmæssigt at formidle det skrevne for læseren. For eksempel vil det hos offentlige instanser ofte gøre sig gældende, at man skal informere befolkningen om ændringer af kommunale forhold eller lignende, og at man derfor vælger en bestemt pædagogisk eller forklarende måde at skrive om ændringerne. Her er der dels tale om, at kommunen i sig selv angiver en stilistisk tone som offentlig, seriøs og forhåbentlig troværdig administrativ instans, og dels er der tale om den fiktive stemme, altså den tone, som man har valgt at formidle budskabet i.

Lund Klujeffs tvedelte definition af tonen implicerer dog en bevidsthed omkring tonen, mens vi er enige med Løgstrup og Fafners indikation af, at der også er noget uoverlagt og afslørende ved tonen. Konsekvenserne af en uoverlagt afsløring af forfatterens holdning i et skønlitterært værk er nok også mindre betydningsfuld og måske ligefrem en vigtig del af den skønlitterære genre, hvor læseren som oftest efter eget ønske læser for at blive underholdt, og for at tage en stemning til sig og blive udfordret af at opleve et andet perspektiv på verden. Men i mere retorisk orienterede sammenhænge vil den uoverlagte tone eller holdningstilkendegivelse sandsynligvis være langt mere problematisk, idet formålet er at overbevise og opfordre til handling og måske endda vinde tillid til, at det man siger, er

sandheden. For eksempel i salgsøjemed er det sjældent hensigtsmæssigt, hvis sælgeren i sin tone uforsætligt afslører sin sande mening, nemlig at hans hovedformål er at tjene penge.

Når vi således står over for faglig formidling i en pjece, som i høj grad kan karakteriseres som havende et retorisk formål, idet vi vil opfordre målgruppen til at handle efter Komiteens anvisninger, finder vi det nødvendigt at sondre mellem tre niveauer af holdningstilkendegivelse i vores definition af tonen. De to niveauer anskuer vi på samme måde som Lund Klujeff, mens vi tilføjer den uoverlagte tone som endnu et niveau, som, når forfatterens personlige holdning adskiller sig fra den mening, han ønsker at give til kende, kan afsløre forfatterens sande følelser. Hvornår denne utilsigtede afsløring sker, vil vi vende tilbage til senere i dette afsnit.

På de følgende sider følger først en oversigt over de niveauer i tonen, som vi ifølge vores argumentation har inddelt tonen i.

Fig. 1. Grafisk illustration af tonens udtryksniveauer i retorisk sammenhæng

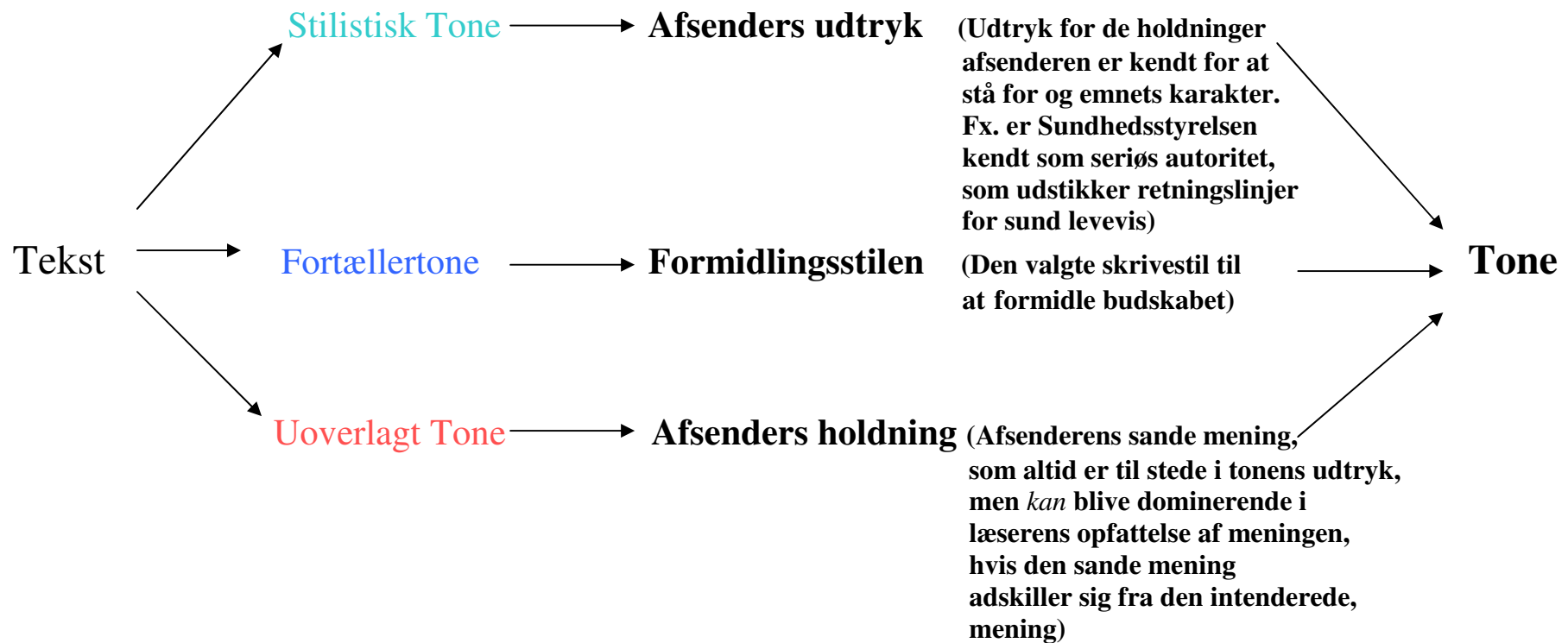
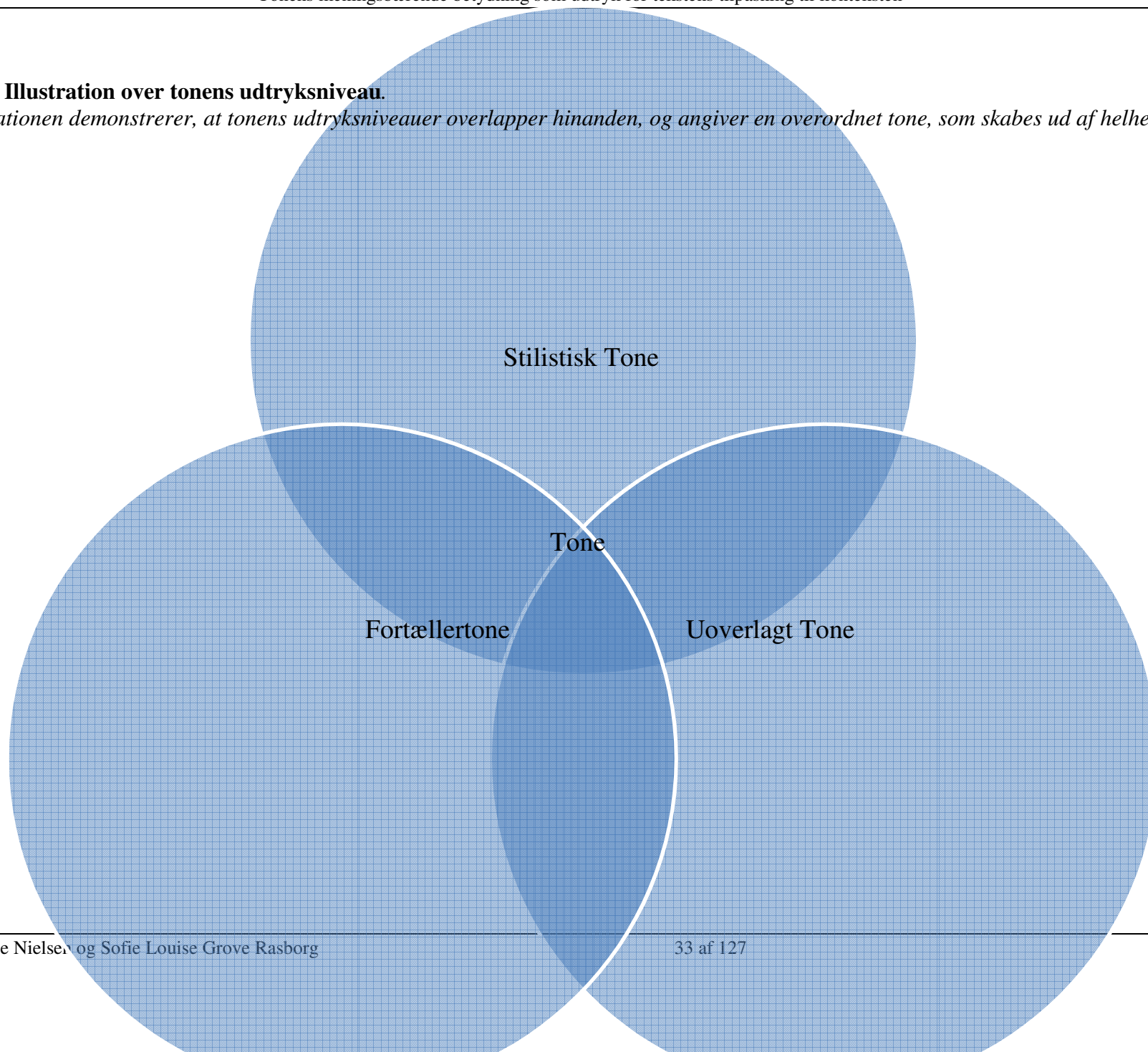


Fig. 2. Illustration over tonens udtryksniveau.

Illustrationen demonstrerer, at tonens udtryksniveauer overlapper hinanden, og angiver en overordnet tone, som skabes ud af helheden



3.3 Hvordan skaber mennesker mening?

3.3.1 Dialogen som udgangspunkt for den meningskabende proces

En teoretiker, som i høj grad har arbejdet ud fra den anskuelse, at en teksts mening skabes gennem en synsvinkel eller anden form for holdningsbetonet stemme, er den russiske litteraturforsker Mikhail M. Bakhtin. Han har gennem sin karriere beskæftiget sig med temaer i grænseområdet inden for lingvistik, filosofisk antropologi og litteraturvidenskab. Et dominerende tema for Bakhtin var menneskets konstruktion af viden som en proces, der foregår i en dialogisk sammenhæng, som får os til at forhandle og rekontekstualisere en given tekst for at skabe mening med den.

Bakhtin (1981; 1995; Danow 1991) anvender ikke ordet *tekst* i dets traditionelle håndgribelige betydning, men snarere som en tankens og oplevelsens virkelighed, skriftlig såvel som mundtlig, som tænkningen tager afsæt i, og enhver tekst har ifølge Bakhtin karakter af en ytring, såfremt den har en forfatter med en intention, der adresseres til nogen med forventning om et svar. Dette betyder ikke, at hverken forfatter eller adressaten nødvendigvis er eksplicit synlig i teksten, men blot at uden deres direkte eller indirekte tilstedeværelse i form af den intention, der ligger i teksten, vil der udelukkende være tale om tomme ord uden semantisk indhold (Ibid).

Ytringen i teksten er det, der skaber dialogen, hvilket er en helt essentiel pointe for Bakhtin, idet han betragter de dialogiske forhold som fundamentale for den proces, der foregår, når vi sammenstiller ordene i en tekst på et meningsmæssigt plan med henblik på at komme frem til en konklusion og forstå indholdet. Tager vi de dialogiske forhold i teksten nærmere i betragtning, er der ifølge Bakhtin mange niveauer og lag til stede i dialogen, og han understreger således betydningen af faktorer, såsom at dialogen forekommer i særlige kontekstuelle og situationelle fora, som aktørerne er en personlig del af og tager del i, ligesom dialogen har et sociokulturelt niveau, der er præget af kulturelle, samfundsmæssige og historiske traditioner og vaner (Ibid). I Bakhtins perspektiv er disse faktorer dog ikke blot ydre omstændigheder for dialogen, men derimod aktive parter, som med deres dynamiske og vekselvirkende relation - såvel indbyrdes, som i forhold til virkeligheden og i forhold til forfatteren og forfatterens forventninger, holdninger m.m. til adressaten - har stor indflydelse på vores måde at

skabe mening med ord og tekst på - de bliver til ytringer i dialogen, som hver har deres eget særlige sprog (Ibid).

“The word is not a material thing, but rather the eternally mobile changing medium of dialogic interaction. It never gravitates toward a single consciousness or a single voice. The life of the word is contained in its transfer from one mouth to another, from one context to another context, from one social collective to another, from one generation to another generation. In this process the word does not forget its own path and cannot completely free itself from the power of these concrete contexts into which it has entered.” (Danow 1991: 26)

Bakhtin beskriver således vekselvirkningsforholdet mellem ord og tekst som objekt, og den skabte indrammede kontekst som et møde mellem to tekster, den færdige og den, der skabes som reaktion på denne, og således bliver til et møde mellem to forfattere – to parter i dialogen. Den betydningsmæssige struktur i en tekst er derfor aldrig finit, men kan variere og afsløre ny mening i enhver ny kontekst, hvori den dialogiseres, hvilket således vil sige, at en tekst aldrig har nøjagtig den samme betydning i forskellige sammenhænge, fordi en tekst, i det øjeblik den ytres, vil ændre situationen og skabe en ny anderledes kontekst. (Bakhtin 1981; Danow 1991; Bakhtin 1995).

3.3.2 Voice

Bakhtin (Wertsch 1991) er udover sit bidrag til dialogismens felt blevet berømt for og anvendt i utallige sammenhænge pga. sin teori om 'voice' - et begreb han betragter som en obligatorisk del af ytringen. Voice er ifølge Bakhtin en stemme, der er til stede i ytringen, fordi en ytring altid har en synsvinkel og et udgangspunkt. Denne stemme kalder Bakhtin også for den talende personlighed, den talende bevidsthed eller den talendes virkelighed, fordi den udtrykker det talende subjekts perspektiv, konceptuelle horisont, intentioner og verdenssyn, hvilket kommer til udtryk qua dens anvendelse i en given form eller kontekst forstået på den måde, at den kan variere som meningsskabende aktivitet, f.eks. på baggrund af intonation, ords placering i en tekst i situationen osv.

Nedenstående citat demonstrerer en anden væsentlig pointe for Bakhtin, nemlig at ligesom ytringen udelukkende eksisterer, når den henvender sig til nogen, således eksisterer stemmen, som en naturlig integreret del af ytringen, givetvis heller ikke uden for et socialt miljø i isolation fra andre stemmer.

”Throughout his analysis Bakhtin stressed the idea that voices always exists in a social milieu; there is no such thing as a voice that exists in total isolation from other voices. For example, in addition to the voice producing an utterance, the point of view or speaking consciousness being addressed was also fundamental.” (Wertsch 1991: 51-52)

Når en tekst adresseres, kommer flere stemmer i kontakt med hinanden og konfronteres, og den meningsskabende proces går i gang, såfremt den lyttende stemme svarer den talendes stemme. Dette specificerer Bakhtin med sin ide om, at for hver hvert ord, man når til i processen med at forstå en ytring, lægger man et sæt ned af svarende ord, og jo større antallet og vægten af svarende ord er, jo mere substantiel en forståelse har man opnået. På den måde bliver hvert enkelt element af en ytring og samtidig den samlede ytring som en helhed oversat i bevidstheden til en ny aktiv og svarende kontekst, hvor man så at sige forbereder sig på et svar (Bakhtin 1981; Danow 1991; Bakhtin 1995; Wertsch 1991).

*”Bakhtin’s concern with addressivity in the utterance thus involves both a concern with **who is doing the speaking**¹⁴ – the fact that ” the utterance has . . . an author” (1986, p. 95) – and a concern with **who is being addressed**. Because any utterance entails the idea of addressivity, utterances are inherently associated with at least two voices.” (Morson 1986: 95; Wertsch 1991: 53)*

Bakhtins opmærksomhed på adressiviteten er funderet i hans generelle observation af, at enhver ytring er et led i en dialog, og at ytringer og stemmen i disse ikke er indifferente i forhold til hinanden eller ”selvopfyldende”, de påvirker derimod hinanden indbyrdes og er bevidste omkring det. Adressatens stemme vil, som anført i ovennævnte citat, altid være involveret i dialogen, og den talendes stemme reflekterer denne involvering ved at indikere en bevidsthed om dette i produktionen af ytringen.

Enhver ytring må derfor først og fremmest blive betragtet som et svar på forudgående spørgsmål inden for den givne sfære. En vigtig pointe i denne sammenhæng er dog, at Bakhtin ikke begrænser ideen om voice til noget, der udelukkende handler om de talende parter, der er til stede i en umiddelbar talesituation. Derimod kan de stemmer, en ytring er rettet mod både være tidsmæssigt, socialt og

¹⁴ I den anvendte kilde er de i dette citat fremhævede linier anført med kursiv, men da vi generelt anvender kursiv til citater, har vi valgt at anskueliggøre forskellene fra kildecitatet med fed skrift.

stedmæssigt fjerne, og således kan det være enhver form for mulig eller ”umulig” stemme, man adresserer (Bakhtin 1981; Danow 1991; Bakhtin 1995; Wertsch 1991).

3.3.3 Tonens meningsbærende rolle i lyset af Bakhtin

Bakhtins teori om den meningsskabende proces og voicebegrebet har tydelige paralleller til vore tidligere beskrivelser af tonens væsen og dens betydning for meningsdannelsen.

Således må der ifølge Bakhtin være dialog, for at man kan skabe mening, og for at vi kan tale om dialog, må der være en intention. På samme måde taler Lund Klujeff (1994) om en intentionalitet i skriften, der kan opfattes som en holdningstilkendegivelse og dermed skaber tonen i sproget. Forener vi de to teorier, er tonen (som et udtryk for holdninger) en forudsætning for det dialogiske forhold og dermed meningsdannelsen, og med denne sammenkædning får vi også i lyset af Bakhtins anskuelser slået fast, at tonen er meningsbærende.

Bakhtin anvender dog ikke begrebet ’tone’ men taler i stedet om voice som den stemme i ytringen, der udtrykker intention og synsvinkel. Ikke desto mindre svarer hans beskrivelse af stemmens væsen i høj grad til den definition af tonen, vi er kommet frem til; og som Lund Klujeff beskriver det, er ordet ’tone’ som bekendt heller ikke altid det rigtige ord til at beskrive det ’noget’, man fornemmer i værket, der lige så vel kan karakteriseres som en stemme eller andet, som tilsvarende beskriver en form for intention og stemning i sproget (Ibid). Således finder vi det naturligt at forene Bakhtins voicebegreb med tonebegrebet, som vi anvender det i dette speciale.

Med henblik på at komme en forklaring på tonens indflydelse på meningen nærmere, er det især interessant at belyse Bakhtins dialogiske fokus, idet han med dette anskueliggør den reciprokke aktivitet, der bliver til i forholdet mellem de kontekstuelle konstellationer. Når Bakhtin taler om flere stemmer i ytringen, ser vi det således som et udtryk for, at tonen indgår i ytringen som et socialt fænomen, der dels bærer på forfatterens intention og synsvinkel, dels hans forestillinger om og forventninger til adressaten og dennes svar. Bevæger vi os videre i Bakhtins tankegang, kommer vi frem til, at disse intentioner og forventninger bl.a. skabes på baggrund af samfundsmæssige, kulturelle og sociale aspekter og kan variere alt efter den sammenhæng, de indgår i,

hvilket får os til at udlede, at tonen – og proportionelt med denne, meningen, udvikler sig og ændrer sit perspektiv i takt med, at ethvert element i dialogen konstant bringer nye kontekstuelle faktorer i spil.

Disse indbyrdes vekselvirkende forhold ekspliciterer dermed tonens foranderlighed alt efter konteksten, ligesom de forklarer tonens potentiale for at kunne opfattes på flere betydningsmæssige niveauer eller i visse tilfælde med modstridende fortolkninger til følge afhængig af de forudsætninger, der er til stede for meningsdannelsen. Bakhtins opfattelse af, at man for hvert ord i en ytring lægger et sæt ned af svarende ord, demonstrerer således, hvordan blot et enkelt ord kan ændre konteksten, give tonen en helt anden klang og muligvis føre til misforståelser.

Sammenholder vi denne pointe med ideen om forskellige niveauer i tonen, er dialogens brede meningsskabende ramme væsentlig at være opmærksom på og inddrage i en analyse samt fortolkning af tonens potentielle udtryk i en given kommunikationssituation, idet vi mener, at tonen meget vel kan udvikle sig i en uhensigtsmæssig retning og få en forkert klang, såfremt budskab, sprog, medie eller andre situationelle faktorer ikke harmonerer indbyrdes. På samme måde kan tonen være skabt af, såvel som den kan forårsage uoverensstemmelser mellem fortællertonen og den stilistiske tone.

Hvorvidt sådanne uoverensstemmelser opfattes og bliver aktuelle er dog først og fremmest afhængig af henholdsvis forfatter og adressats individuelle samt sociokulturelle tilgang til ytringen, og netop adressatens betydning er i vores øjne en central faktor i forhold til at forstå tonens vilkår og udvikling som meningsskabende aktivitet. På trods af Bakhtins fokus på adressiviteten, mener vi alligevel, at hans teori på dette punkt har visse mangler og bærer præg af hans litterære udgangspunkt forstået på den måde, at han først og fremmest tager stilling til adressaten som en tilstedeværende bevidsthed hos den talende og ikke som en fysisk modtager, der med sin egen personlige indgangsvinkel til en ytring tillægger tonen en klang og betydning, som først rigtig bliver til i det øjeblik den fortolkes af en modtager og ikke blot i det øjeblik, den ytres af forfatteren med forventningen om adressatens svar.

3.3.4 Tonen som forståelsesfremmende element

Efter at have anskueliggjort Bakhtins perspektiv på overordnede faktorer i den meningsskabende proces, vil vi i det følgende beskrive og vurdere en undersøgelse, der

i praksis har haft til formål at belyse, hvordan man skaber en skriftlig tone, som optimerer den meningsskabende proces med det formål at forbedre forståelsen af budskaber og informationer i en tekst.

I artiklen ”Giving a text voice can improve students’ understanding” beskriver Isabel L. Beck, Margaret G. McKeown og Jo Worthy fra University of Pittsburgh, som alle tre generelt beskæftiger sig med emnerne læsning, læring og undervisning ud fra et kognitivt perspektiv, hvordan de har udført en empirisk undersøgelse ud fra en erkendelsesinteresse, der går på, hvilke konkrete tekstuelle karakteristika, der kan skabe en tone, som afhjælper skoleelever på mellemste klassetrins besvær med at forstå indholdsmæssige detaljer og sammenhænge i tekster fra historiebøger. Skoleeleverne er i undersøgelsen blevet præsenteret for fire tekster, der alle beskriver den samme historiske begivenhed, men som er formuleret på forskellig vis. Én tekst er taget i uredigeret form fra en historieundervisningsbog, én er en omskrivning af denne foretaget ud fra nogle kriterier om at gøre teksten mere sammenhængende, mens de sidste to er en omskrivning af hver af de to førstnævnte, hvor det tilsigtes at anvende en tone, der kan forbedre elevernes forståelse (Beck et al. 1995).

Det videnskabelige afsæt og begrundelsen for at anvende tonen som virkemiddel for at opnå en bedre forståelse tager udgangspunkt i resultater fra en tidligere lignende undersøgelse af Beck et al. (1991), der gik ud på at gøre tekster mere sammenhængende. I den forbindelse fokuserede de ud fra et kognitivt perspektiv på nødvendigheden af, at en læser skal kunne sammenkæde de forestillinger og tanker, teksten giver for at kunne konstruere en passende repræsentation af en tekst, herunder nødvendigheden af, at læseren er i stand til at forbinde informationerne fra teksten med den viden, han eller hun besidder i forvejen. Hvis læseren ikke er i stand til at aktivere passende viden til at sammenholde med teksten, eller hvis teksten forhindrer læseren i at foretage denne sammenkædning, hindres forståelsen. For at skabe en sammenhængende tekst, der er i stand til at imødekomme sammenkædningsprocessen, lagde man vægt på at foretage ændringer, som gjorde teksten mere præcis, uddybende og forklarende, at gøre vigtige informationer mere motiverende og at eksplicitere forskellige sammenhænge i teksten, bl.a. ud fra nogle kriterier om, hvordan en læser vil håndtere al

ny information fra teksten, hvilken viden læseren vil have behov for at få tilgang til, og hvordan den kontinuerlige repræsentation af teksten vil blive påvirket (Ibid: 220).

Resultaterne fra undersøgelsen viste, at man med mere sammenhængende tekster opnåede en bedre forståelse af indholdet hos læseren, men samtidig at forbedringen stadig var langt fra ideel. Uddybende analyser af svarene fra undersøgelsen antydede, at eleverne ofte formede deres repræsentationer ved kun at anvende meget sparsom information fra teksten, og dette fortolkede Beck et al. sådan, at eleverne ikke var i stand til at tage del i en aktiv behandling af teksten. En læser, som tager del i en aktiv behandling af en tekst, er ifølge Beck et al. engageret og meget opmærksom på de informationer og tanker, der præsenteres i en tekst, reagerer på tankerne og forholder sig til dem med det formål at skabe mening med dem, mens en uengageret læser er uopmærksom, bliver nemt distraheret i læsningen, primært skanner teksten og registrerer ordene med det mål for øje at 'komme igennem' snarere end at forholde sig til det, der står.

Beck et al. påpeger, at en læsers engagement i en tekst kan afhænge af både læsesituationen og teksten, men har som tidligere nævnt fokus på indhold, form og stil som de tekstuelle faktorer, der skaber en tone, som kan påvirke elevernes holdning og engagement og dermed den mening, de skaber med informationerne.

I arbejdet med at konkretisere de faktorer, der kan skabe engagement hos læseren og hermed gøre tekststykkerne mere forståelige lægger Beck et al. yderligere vægt på, at læseren i højere grad danner en personlig mening med en tekst, hvis denne er i stand til at skabe en håndgribelig repræsentation, hvori den læste historie vækkes til live, således at læsningen bliver til en form for gennemlevet oplevelse. Desuden beskæftiger de sig med begreber som interesse, overraskelse, personlig relation, identifikation og aktivitet, om hvilke flere kognitive teoretikere har konkluderet, at de er væsentlige virkemidler i forhold til at skabe mening med informationerne i en skriftlig tekst (jf. Anderson, Shirey, Wilson & Fielding 1984; Schank 1979), ligesom de arbejder med forholdet mellem indholdet i teksterne og læserens baggrundsviden, fordi interessen, ud fra et kognitivt synspunkt, øges, hvis læseren har en vis viden om emnet på forhånd (Ibid: 223). Intuitivt interessante elementer i en tekst kan dog også begrænse forståelsen i visse tilfælde, hvis f.eks. de informationer, som læseren finder mest interessante kommer til at overskygge det primære budskab og indhold, og dermed påpeger Beck et

al. vigtigheden af at fokusere på de informationer, som er centrale i forhold til det indhold, der skal kommunikeres i teksten, således at de engagerende tekstelementer så at sige implementeres i tekstens centrale indhold. Lærebøger i historie er ifølge Beck et al. ofte blevet kritiseret for at være skrevet med en upersonlig sproglig tone, som skaber en distance mellem forfatteren og læseren, fordi der ikke er nogen personlig fortællende stemme, som skinner igennem, og det er problematisk, fordi teksterne således ikke lægger op til læsningen som en kommunikativ relation mellem mennesker.

Med henblik på at definere tonen nærmere inddrager Beck et al. ligeledes Bakhtins voicebegreb samt det retoriske syn på tonen som en tilkendegivelse af hensigter, og de udleder, at eftersom tonen involverer interaktion mellem teksten og læseren, således repræsenterer den de elementer i en tekst, som får den til at tale til læseren. Som Beck et al. ser det, er problemet med den stil, lærebøger ofte er skrevet i, netop at de ikke taler til læseren, fordi de i stedet fremhæver de forskelle, der er mellem det skriftlige og det mundtlige sprog og dermed skaber en større distance mellem læseren og den information, der står i teksten – en distance, som ligefrem kan forhindre læserens konstruktion af viden fra teksten, fordi den adskiller det, man skal skabe mening med fra den virkelige verden. Dette konkluderer de bl.a. på baggrund af Hallidays (1987) anskuelser, der adskiller den mundtlige form fra den skriftlige form ved at betragte det mundtlige sprog som mere flydende, procesorienteret og orienteret mod aktive begivenheder, mens skrift derimod er kompakt, struktureret og orienteret mod ting og selve teksten som produkt, en adskillelse i stil med den opfattelse, vi så hos Fafner (1984). Distancen mellem de to former kan dog, ifølge Beck et al., ikke overkommes ved blot at overføre alle elementer af det mundtlige sprog til den skriftlige diskurs, bl.a. fordi det mundtlige sprog er karakteriseret ved en umiddelbarhed og spontanitet, der giver anledning til ufærdige sætninger, uspecifikke referencer og hurtige skift mellem emner, som næppe gør det lettere at danne en mening med det, der står i teksten (Ibid: 225).

3.3.5 Tonens anvendelse i praksis

På baggrund af ovennævnte overvejelser har Beck et al. udarbejdet nogle retningslinier for tonens praktiske anvendelse i deres konkrete undersøgelse, som indeholder tre

hovedtemaer; *aktivitet, mundtlighed og sammenhæng*. Aktiviteten går ud på at verbalisere teksterne for at skabe dynamik, hvilket mere konkret går ud på at gengive konkrete handlinger med deres umiddelbarhed samt de menneskelige reaktioner.

Mundtligheden inkluderer nogle konversationelle toner fra det mundtlige sprog såsom dagligdagsudtryk og vendinger eller som eksplicit dialog. Sammenhæng skaber Beck et al. ved at fremhæve forskellige forbindelser og forhold i teksterne, ligesom de lægger vægt på at skabe forbindelser mellem læseren og teksten. Sidstnævnte sker f.eks. ved at henvende sig direkte til læseren, ved at drage forbindelser mellem begivenheder og personernes følelsesmæssige reaktioner på disse, eller ved at levendegøre de indbyrdes forhold der er imellem parterne i teksten:

“When the French and Indian war was over, Britain’s lawmaking body, which they called the Parliament, came up with the idea of taxing the colonists. “After all, it’s only fair to ask the colonists to share in the cost of the French and Indian war”, the British said.”(Ibid: 237)

“But more than just talking about how they felt, the colonists started to do some things to show the British how angry they felt. The colonists vowed that they would not eat anything, drink anything or buy anything that came from Britain. ”That will teach those british! Think of all the money they’ll lose”, sneered the colonists.”(Ibid:237)

Beck et al. fremhæver, at et interessant element ved de reviderede tekststykker er, at den sproglige stil udarbejdet på baggrund af ovennævnte retningslinier for at skabe en engagerende tone og sammenhæng har resulteret i næsten dobbelt så lange tekster på trods af, at de fire tekster indholdsmæssigt svarer til hinanden, og derfor har de udregnet et læsbarhedsindeks¹⁵ for hver af de fire tekster som sammenligningsgrundlag for deres egne undersøgelsesresultater med følgende resultat (Ibid:27)

- | | |
|--|-----|
| - Urevideret tekststykke: | 5,2 |
| - Tekststykke med engagerende tone: | 7,0 |
| - Sammenhængende version: | 6,8 |
| - Sammenhængende version med engagerende tone: | 7,5 |

¹⁵ Læsbarhedsindekset er udregnet på baggrund af the Flesch Reading Ease Formula – et læsbarhedsindeks, der som lixtallet baserer sig på ordenes længde og antallet af ord pr. sætning.

Vurderer man læsbarheden på baggrund af disse udregninger, påpeger Beck et al., viser det ureviderede tekststykke sig at være en del lettere at læse end de resterende tekststykker, ligesom tekststykkerne med den engagerende tone har den største sværhedsgrad på trods af Beck et al.s hypotese om det modsatte. Resultatet af denne udregningsmetode demonstrerer dog, at traditionelle metoder til at beregne læsbarheden baserer sig på faktorer, der udelukkende tager højder for tekstens fysiske elementer, mens den ikke kalkulerer med læserens forudsætninger for at læse og forstå en tekst. Beck et al. afviser ikke, at variable som lange ord og sætninger i visse tilfælde kan reflektere og have betydning for forståelsesgraden, men hævder dog, at de ikke har en direkte indflydelse på forståelsen; og manipulerer man med disse variable, stiger sandsynligheden samtidig for, at andre tekstelementer, såsom den relationelle sammenhæng, bliver forstyrret, hvilket resulterer i tekster, som i virkeligheden bliver sværere at gå til. Derfor er det nødvendigt at belyse mere komplekse faktorer såsom de forhold, der er implementeret i tekstens struktur for at belyse læsbarheden og den måde, man skaber mening med det læste på (Ibid).

I bedømmelsen af svarresultaterne i deres undersøgelse lægger Beck et al. vægt på, om skoleeleverne er i stand til at koble informationerne sammen, således at de forstår forskellige forhold og begivenheders indbyrdes sammenhænge, og svarene indikerer, at især sammenhængende tekster kombineret med en engagerende tone hjælper læseren til at skabe mening med den situation, der præsenteres i teksten, mens de ikke ser ud til at hjælpe læseren med at huske konkrete tilgængelige informationer fra teksten. Generelt ses fordelene ved den anvendte tone kun i det tilfælde, hvor den er implementeret i en i forvejen sammenhængende tekst. Desuden markerer den kvalitative gennemgang af resultaterne, at tonen især er effektiv at anvende, når der gengives følelser og holdninger samt aktiv respons på disse, samt at forståelsen fremmes, når der i teksten anvendes træk fra det talte sprog for at kommunikere begivenhedernes umiddelbarhed, parternes emotionelle reaktioner og gøre forholdet mellem parterne levende.

Det samlede resultat af undersøgelsen peger på, at en engagerende tone med fordel kan anvendes til at fremhæve det centrale indhold i en tekst; og når den engagerende tekstone ikke har vist sig at være effektiv isoleret fra de sammenhængende tekstelementer, er det ifølge Beck et al. en understregning af deres hypotese om, at

tonens rolle først og fremmest er at engagere eleven i teksten, mens forudsætningen for engagement er, at tekstens indhold i øvrigt er tilgængeligt.

Tonen kan, som Beck et al. ser det, ligeledes anvendes som virkemiddel i andre typer tekster uden historisk indhold. Det absolutte koncept for at forståelse skal udvikle sig under mødet med en tekst er, at læseren må engagere sig i teksten, og det at engagere læseren, formoder de, skulle være muligt for stort set alle teksttyper og emner. Nøglen er at finde frem til de elementer, hvormed engagementet kan fremmes, og at skabe tekster med en særlig tone er én af de former. Andre tekstelementer kan dog også være med til at fremme forståelsen, og Beck et al. fremhæver, at denne undersøgelse netop demonstrerer, at engagerende træk som tonen kan bidrage til forståelsen i samspil med en sammenhængende præsentation af teksten.

3.3.6 Problemet med at behandle og anvende tonen som et autonomt fænomen

Resultaterne fra undersøgelsen er interessante, fordi de demonstrerer, hvordan forskellige sproglige virkemidler i praksis er i stand til at skabe en tone, der formår at konstituere en bedre forståelse af tekstens indhold blandt undersøgelsesdeltagerne til trods for, at udregninger på baggrund af et læsbarhedsindeks konkluderede noget andet. Dermed understreger Beck et al.s resultater dels Bakhtins pointe om, at tonen i høj grad påvirker og kan forandre meningen, og dels at tonen i øvrigt er den primære meningsskabende faktor frem for selve indholdet, som vi tidligere har været inde på i vores definition af tonen. Et andet interessant aspekt ved forsøget er de forhold, Beck et al. fremhæver som afgørende for, at en læser forstår indholdet i en tekst, idet de henviser til engagement og interesse som en altafgørende faktor og yderligere specificerer aktivitet, mundtlighed og sammenhæng i sproget som elementer, der konkret er i stand til at skabe et sådant engagement hos læseren. I den forbindelse savner vi dog, at Beck et al. forholder sig til, hvorfor lige præcis disse elementer er hensigtsmæssige i forhold til de konkrete læsere i deres undersøgelse, dvs. til skoleeleverne, og disses forudsætninger for at fortolke tonen, samt til øvrige situationelle og kontekstuelle omstændigheder for deres formidling – især taget i betragtning, at de i deres teoretiske argumentation kommer ind på, hvorledes både læsernes viden og erfaring fra tidligere samt selve læsesituationen påvirker læserens aktive behandling af en tekst. Disse anskuelser følger de dog ikke til dørs i en analyse af

den samlede kontekst, og således udlægges de engagerende elementer snarere som almenyldige end blot som passende til det konkrete formål, hvilket vi ikke kan tilslutte os, da man kan forestille sig mange andre sammenhænge, hvor lige præcis disse elementer vil være malplacerede og vil kunne skabe det som, Bakhtin kalder for en disharmoni mellem de kontekstuelle elementer. F.eks. vil sproglige elementer af aktiv karakter i en lovsamling formentlig skabe en tone, der forekommer forvirrende for mange mennesker, der er vant til at beskæftige sig med den type tekst, og dermed forstyrre meningen. Desuden mener vi, det kan anfægtes, at personlig relation nødvendigvis vil være et forståelsesfremmende element i forhold til vores målgruppe, da de til forskel fra undersøgelsesdeltagerne i Beck et al.s undersøgelse, har en personlig relation til formidlingen, der er præget af negative forhold og følelser, som således vi kunne præge deres opfattelse af tonen i en ligeledes negativ og u hensigtsmæssig retning, hvilket vi vil komme nærmere ind på senere i vores analyse.

Vi er altså enige med Beck et al. i, at en engagerende tone kan medføre en bedre forståelse, og deres karakteristik af en uengageret læser er måske særlig interessant for os, fordi vores målgruppe netop bærer præg af nogle af de nævnte kendetegn, såsom at de bliver nemt distraheret i læsningen og læser ordene i en tekst uden at forholde sig til indholdet (se bilag 4). Men i vores øjne varierer de engagerende elementer alt efter konteksten, og vi finder det i øvrigt iøjnefaldende, at man i en konkretisering af tonens væsen ikke kommer ind på, at tonen ligeså vel kan være det element, der forstyrrer og skaber uklarhed for læseren, som den kan bidrage til forståelsen. Beck et al. diskuterer nogle problemstillinger i forhold til, hvad der kan forstyrre læseren, men de kæder ikke disse elementer sammen med tonen, hvilket er en betydningsfuld mangel ved teorien.

Vi mener ligeledes, at Beck et al.'s måde at anskue tonen rent praktisk på er problematisk, idet de sætter lighedstegn mellem ovennævnte engagerende elementer og tonen, som dermed bliver til en størrelse, der kan lægges til eller trækkes fra en tekst blot ved hjælp af tekstmæssige ændringer. Efter vores overbevisning er dette i høj grad er en fejlagtig antagelse, da tonen, som vi tidligere har konkluderet, er til stede i enhver tekst med en intention, og således er det umuligt at tale om tekster med eller uden tone, men blot hvilken tone, og hvordan den kommer til udtryk.

På samme måde mener vi, det er forkert, som Beck et al. gør det, at adskille det engagerende element i en tekst (tonen) fra det sammenhængende element (det uddybende, forklarende og eksplicite), da der er tale om to sider af samme sag, idet vi med Bakhtin¹⁶ er nået frem til den erkendelse, at samtlige forhold i en diskurssammenhæng er uløseligt forbundet med tonen og med til at skabe dens endelige udtryk. - Således også de såkaldte sammenhængende elementer. Beck et al. er da også inkonsekvente i deres betragtninger på dette område, idet de fremhæver sammenhæng som et af de træk, hvormed man skaber en engagerende tone, samtidig med at de adskiller tekster med tone fra tekster med sammenhæng.

Et yderligere kritikpunkt i forhold til undersøgelsen går på antagelsen af, at alle fire tekster har det samme indhold trods deres forskellighed i form. Her skiller Beck et al. igen tingene ad i stedet for at understrege deres indbyrdes relationer ved at betragte forskellige sproglige former som det, der netop skaber divergerende indholdsmæssige indtryk hos læseren. Denne separation af tingene, som når tonen ligeledes adskilles fra andre kontekstuelle elementer, er et generelt problem ved Beck et al.'s måde at anskue tingene på, men på trods af deres kritisable tilgang til tonens omstændigheder, er undersøgelsen alligevel interessant, fordi den tydeligt demonstrerer, hvorledes tonen er et væsentligt element for at skabe engagement og interesse, og at engagement og interesse i høj grad er med til at fremme forståelsen af en tekst.

Som vi selv har erfaret det i vores præliminære undersøgelser af målgruppen for den pjece, som er udgangspunktet for nærværende speciale, er det tydeligt, at tonen har en indflydelse på læsernes engagement og interesse. Men selvom Beck et al. giver belæg for vores påstand om tonens betydning for forståelsen, er det ud fra deres anskuelse - der som nævnt ikke beskæftiger sig med, hvorfor en tone kan have en negativ indflydelse - ikke klart, hvorfor tonen spiller så stor en rolle i forhold til de resurssvage, gravide læsere, som vi beskæftiger os med. Vi er således ikke enige med Beck et al. i at tonen alene involverer interaktion mellem læseren og teksten, som forbedres og forbedrer forståelsen når de elementer, der taler til læseren, indgår. Derimod må der være noget mere personligt på spil i tonen, i læserens opfattelse af meningen i en tekst, som kan betyde, at en tekst ikke bare er interessant eller

¹⁶ (Bakhtin 1981; Bakhtin 1995; Danow 1991; Morson 1986; Wertsch 1991)

uinteressant, men som vi vil komme nærmere ind på i analysen, ligefrem kan byde en læser imod eller virke sårende på denne. Som Bakhtin dialogiske perspektiv forklarer, er der altid tale om en intention hos forfatter, og denne intention er formet efter den, forfatteren skriver til. Forholdet mellem forfatter og læser må derfor ligeledes have en væsentlig betydning for oplevelsen af tonen, og modtagers forhold til kommunikationen er derfor en del af de kontekstuelle forhold, som i den forbindelse også bør tages i betragtning. Således mener vi, det er nødvendigt at analysere – ikke blot komplekse faktorer i tekstens struktur, men i lige så høj grad - komplekse faktorer i den samlede kontekst for læsningen.

Når det er sagt, så mener vi, at der kan være en lighed mellem læserne i Beck et al.s undersøgelse og målgruppen for vores pjece i kraft af deres læseniveau og rent sprogfaglige kvalifikationer, som er interessant i forhold til hvilke sproglige virkemidler, det kan være hensigtsmæssigt at anvende i udarbejdelsen af pjecen. Som nævnt er der dog ligeledes en del af Beck et al.s virkemidler, vi ikke finder anvendelige, fordi vi har at gøre med en helt anden kontekst for vores formidlingssituation.

3.3.7 Dialogismen i retorikken

En anden teoretiker inden for den dialogiske tilgang, hvis forskning netop inddrager modtagerens perspektiv som influerende på meningen i en tekst, er Ph.D. i retorik Martin Nystrand, som har mange års forskningsmæssig erfaring inden for den dialogiske struktur i diskursen i skriftlig kommunikation. Hans påstand er, at forudsætningen for enhver diskurs, og derfor også den skriftlige, som social handling baseret på dialogisk interaktion er, at forfatter og læser kan etablere et reciprokt forhold, og at den måde mennesker formulerer sig på derfor er et udtryk for, hvordan vi i den enkelte situation forsøger at etablere og fastholde dette reciproke forhold i relation til konteksten, og ikke for den viden, vi egentlig ønsker at dele med hinanden.¹⁷

Konteksten skal derfor ikke ses som sekundær i forhold til kognitionen i sprogproduktion, men som havende en direkte semantisk indflydelse, hvilket samtidig betyder, at konteksten også for læserens vedkommende har en stor betydning for meningen, som afhænger af den måde læseren aktualiserer det semantiske potentiale, en

¹⁷ Nystrand kalder denne reciproke forventning imellem mennesker i diskursen om at skabe forståelse hinanden imellem for "*communicative homeostasis, which is the normal condition of coherent communication*" (Nystrand 1986: p. 55).

tekst bør anskues som, og ikke som en definitiv mening bestemt af forfatteren (Nystrand 1984: 120-121)

Han ønsker således at tage afstand fra den klassiske retoriks fokus på den skrivende og anskuelsen af skrivehandlingen som en proces, hvori afsenderen så at sige overfører sine tanker til papiret ud fra sine intentioner, idet han tager højde for konventioner og kontekst. Så tilfældigt foregår det ikke, mener Nystrand (Ibid:33). Som sociale mennesker er enhver udveksling af mening derimod baseret på reciprokke forventninger mellem afsender og modtager om, at man gør, hvad man kan for at forstå og for at blive forstået. Dette forhold er en indlysende præmis for enhver kommunikation, - hvis udgangspunktet derimod var at modarbejde hinandens forståelse, ville vi ikke kunne interagere med hinanden (Ibid:33).

Reciprociteten som forudsætning for interaktion og dermed udveksling af mening mellem de interagerende, udspringer af den sociale struktur i menneskers handlinger generelt, som hviler på det, vi formoder om og dermed forventer af og om hinanden. Et eksempel herpå er social fænomenologist Alfred Schutz' forklaring om, hvordan det at poste et brev, som umiddelbart forekommer at være en individuel og uafhængig handling, i virkeligheden er en dybt kontekstualiseret handling, som indebærer et væld af formodninger om, hvad andre vil gøre med dette brev. Handlingen indebærer således formodningen om, at ukendte mennesker, postbudene, vil handle på en bestemt måde hvilket vil føre til, at brevet når frem til den intenderede modtager med en forventelig tidsbegrænsning (Schutz 1973). Uden disse forventninger omkring det at sende et brev, og alle de sociale handlinger dette medfører hos de andre, man indirekte kommunikerer med gennem handlingen, ville det at putte brevet i den røde kasse ingen mening give, supplerer Nystrand (Nystrand 1986).

Eksemplet demonstrerer ifølge Nystrand, at vi tager ting for givet om hinanden, når vi kommunikerer, og at vi samtidig tager for givet, at andre tager de samme ting for givet, - hvorfor ellers poste brevet, hvis ikke vi forudsætter, at andre har de samme forventninger til, hvad der skal ske med brevet, når det er postet? Som Schutz med andre ord udtrykker det:

“By the operation of these constructs of common-sense thinking it is assumed that the sector of the world taken for granted by me is also taken for granted by you, my fellow-man, even more, that it is taken for granted by ‘Us’.” (Schutz 1973: 12)

Reciprociteten er på samme måde en formodning mellem mennesker, mener Nystrand, den er således den principielle formodning som er grundlæggende for menneskers evne til at kommunikere. Reciprocitetsprincippet er den udtalte pagt eller aftale mellem parterne om, at man samarbejder om at skabe mening hinanden imellem, og at det man dermed siger og gør, er med henblik på at forstå og gøre sig forståelig. Det betyder dog langt fra, at interagerende parter altid er enige, når de kommunikerer, det handler snarere om, at selve grundlaget for den måde vi kommunikerer på, er denne gensidige forventning om forstå hinanden (Nystrand 1986: 48).

3.3.8 Diskursens nøglebegreber

Den gensidige enighed og de fælles forventninger om at forstå hinanden betyder logisk set, at man nødvendigvis også må have en viden tilfælles for at kommunikere. For når mennesker i et dialogisk perspektiv deler viden, er det som nævnt ved at vi forholder os til de sammenhænge, vi har oplevet ordene i tidligere, det vil sige til vores allerede tilegnede viden, og derfor er det i virkeligheden vores forventninger til hinanden og den aktuelle diskurs, baseret på vores erfaringer, som danner grundlaget for kommunikationen, pointerer Nystrand (Ibid: 52-53), idet han inddeler interaktionens vilkår i tre nøglebegreber, som udover reciprocitetsprincippet består af:

Mutual knowledge – Fælles viden (den viden parterne i en diskurs har til fælles) og

Shared knowledge – Delt viden (den viden parterne i den givne diskurs deler eller udveksler)

Fælles viden er den mængde viden, som alle de interagerende parter er i besiddelse af, og som de derfor kan anvende til at etablere en fælles referenceramme, som de kan forholde sig til. På den måde har de et fælles udgangspunkt, som de kan holde den nye viden, de udveksler oppe imod, og dermed opnå enighed om i forhold til meningen i den pågældende diskurs. Parterne forholder sig således hele tiden til den viden, de allerede er i besiddelse af, mens de ved hjælp af den fælles referenceramme når frem til

meningen i den viden, de deler (delt viden) gennem deres henholdsvis ytringer. Jo mere fælles viden parterne har, jo lettere har de ved at etablere den fælles referenceramme, og jo lettere bliver kommunikationen, fordi parterne kan tage flere forhold for givet og ikke behøver at forklare sig nærmere over for hinanden (Ibid: 53). Kommunikation skal derfor, som vi tidligere så, at det gjorde sig gældende hos Bakhtin¹⁸, anskues som en form for forhandling mellem parterne. Fælles viden fungerer således som en platform for den delte viden, som parterne i den givne kommunikationssituation udveksler. Og det er gennem denne forhandling og de meninger og forståelser, denne indebærer og afstedkommer, at fælles viden fastholdes og reciprociteten bevares i diskursen, således at mening kan blive til (Nystrand: 41). Forhandlingen er mere tydelig i mundtlig diskurs, siger Nystrand, hvor parterne skiftes til at tale og spørge ind til hinanden og på den måde retter hinandens forståelser ind, men den samme meningsudveksling finder sted i den skriftlige diskurs (Ibid: 39-40). Hans undersøgelser viser således, at forfatterens måde at formulere sig på ikke blot er udtryk for en autonom formulering, men at tekstens udformning helt naturligt ændrer struktur og bliver en anden, når modtageren i forfatterens bevidsthed ændres. Ligesådan foregår læseprocessen hos modtageren forskelligt alt efter hvem, der er forfatter. Læseprocessen udvikler sig på den måde som en udelukkelsesmetode blandt mulige betydninger, og det har således vist sig, at de betydninger af ordene, som læseren anså for mulige, divergerede afhængig af forfatteren, som denne fremstår i læserens bevidsthed i sammenhæng med den øvrige kontekst. På den måde får konteksten semantisk indflydelse og er således helt afgørende for meningen, eftersom den bliver styrende for, hvad ordene kan betyde (Ibid:121).

Nystrands pointer er interessante, fordi han med reciprocitetsprincippet inddrager modtagerens erfaringsmæssige perspektiv som afgørende for det semantiske indhold og dermed anskuer teksten som havende mange potentielle, - men ikke en af forfatteren fastlagt mening. Set med sprogspsykologiske øjne i forhold til de typiske kommunikative vejledninger om klart og enkelt sprog, som vi var inde på i indledningen, skabes tekstens mening således i lige så høj grad, når tekstens dynamik aktualiseres i læserens bevidsthed, som når forfatteren skriver ud fra sine intentioner. Det betyder samtidig,

¹⁸ (Bakhtin 1981; Bakhtin 1995; Danow 1991; Morson 1986; Wertsch 1991)

som vi har været inde på med Bakhtin, at definitionen af klart og enkelt sprog i meget høj grad må afhænge af det forum, teksten skal fungere i, og hvor langt forfatter og læser som udgangspunkt ligger fra hinanden i deres respektive erfaringer og perspektiver på formidlingssituationen. Nystrands argumentation i den forbindelse går som nævnt på, hvordan mængden af fælles viden blandt de kommunikerende parter er afgørende for, hvor let disse har ved at etablere en fælles referenceramme. Vi finder det dog relevant at inddrage et mere eksplicit perspektiv på, i hvor høj grad den personlige erfaring spiller ind på oplevelsen af en mening, for at kunne vurdere betydningen af individets erfaringer for læserens evne til at følge en af forfatteren intenderet mening. Denne vinkel vil derefter blive taget i betragtning i forhold til Nystrands yderligere pointer.

3.3.9 Relevansstrukturer & væsentlighedskriterier

Sprogforskerne fra Københavns Universitet Jesper Hermann og Frans Gregersens anskuelser er i forbindelse med ovenstående interessante, for ifølge deres betragtninger er det enkelte menneske stærkt influeret af de omstændigheder og sammenhænge, som det har opnået sin viden og erfaringer under. Og eftersom vi aldrig vil kunne have præcis det samme liv eller de samme erfaringer og dermed aldrig knytter de samme oplevelser til ordene, adskiller vores indstilling til og perspektiver på en given mening sig kraftigt fra hinanden (Gregersen & Hermann 1978).

For at eksemplificere Gregersen og Hermanns påstand vil vi kort beskrive en undersøgelse, som Hermann sammen med en anden sprogforsker fra Århus Universitet, Steen Folke Larsen, har udført blandt 4 forskellige erhvervsgrupper i samfundet ud fra den samme overordnede påstand.

I undersøgelsen skulle de 116 adspurgte angive alternativer til ordet ”solidarisk” i forbindelse med termen ”solidarisk lønpolitik”. De adspurgte var lærere, psykologistuderende, plejeelever og elever fra en specialarbejderskole (Hermann & Folke Larsen 1973: 372). Resultaterne pegede på en generel overensstemmelse mellem valgene af alternative ord, hvilket førte til den konklusion, at de semantiske erfaringslagre var forholdsvis ens hos de fire grupper. Dog viste der sig detaljemæssige forskelle på, hvilke alternativer folk valgte, og disse forskelle syntes knyttet til deres

uddannelsesmæssige erfaringsbaggrund. For eksempel fulgtes lærere og studerendes valg ad, mens plejeres og arbejderes valg både adskilte sig fra hinanden og de øvrige grupper. Alternativerne til ordet solidaritet var hos arbejderne angivet som ”fælles” og ”i sammenhold” mens de øvrige grupper valgte ord som ”fornuftig” og ”menneskelig”, hvilket for de to forskere indikerede, at arbejdergruppen, som:

”Har haft lejlighed til at opleve en personlig interesse i at der ført en solidarisk lønpolitik, har en klar opfattelse af, at dette udtryk først og fremmest betegner en fælles og stærk lønpolitik; derimod ser det ud til, at de lønmodtagergrupper, som ikke på samme måde, har haft lønkampen inde på livet. Desuden lægger vægt på, at en solidarisk lønpolitik er en fornuftig, rimelig, hensynsfuld og menneskelig politik” (Ibid: 371)

Undersøgelsens konklusion var således, at erfaringsbaggrunden og det perspektiv, som var relevant for den enkelte, havde en stor indflydelse på, hvilke værdier folk lægger i et ord, og at de personer, som havde fællesnævner i deres erfaringsbaggrund dermed også havde tendens til at have samme indstilling til ordet solidarisk (lønpolitik).

På samme måde er det i Gregersen og Hermanns (1978) argumentation påstanden, at vores individuelle erfaringsbaggrund er væsentlig for, hvordan vi forholder os til ny viden. Gregersen og Hermann argumenterer i denne forbindelse for, at vores forståelse skabes på baggrund af dels en relevansstruktur og dels væsentlighedskriterier i hukommelsen, som gør os i stand til at lære nyt, og samtidig forholde dette nye, til den viden vi allerede besidder (Ibid).

Væsentlighedskriterierne retter vores perception mod de i situationen væsentlige oplysninger (dvs. hvilke erfaringer vi skal trække på i den givne situation) og styrer dermed, hvad vi lægger vægt på i den givne sammenhæng, og dermed hvilken mening vi får ud af for eksempel en tekst eller en samtale.

Forståelsen og bedømmelsen af det væsentlige foregår på baggrund af den såkaldte relevansstruktur. Denne struktur består af de erfaringer, som vi gennem livet har opbygget, blandt andet gennem diskurs med andre og ved sansede eller videreførelse af oplevelser, og sætter således grænsen for, hvad vi kan forstå. I en given situation henter vi på den måde de erfaringer frem, som vi ved hjælp af

væsentlighedskriterier finder relevante at håndtere og forstå situationen ud fra. Relevansstrukturen og væsentlighedskriterierne influerer således hinanden, idet væsentlighedskriterierne fungerer på basis af erfaringen, som skabes af relevansstrukturerne, mens væsentlighedskriterierne føjer ny viden og forståelser til, som struktureres efter hvordan de forekom væsentlige i den aktuelle situation. På den måde er vi i stand til at lære nyt og tilføje nye perspektiver på den viden, vi allerede besidder (Ibid: 104-112).

Gregersen og Hermann refererer som forklaring til et forsøg udført af psykolog Richard Anderson, hvor man bad respondenter læse en detaljeret beskrivelse af en villa i Hollywood, og at lægge mærke til så mange detaljer ved huset som muligt. Halvdelen skulle læse ud fra forestillingen om, at de var ejendomsmægler, den anden halvdel skulle forestille sig at være indbrudstyv. Efterfølgende byttede de rundt således at ejendomsmæglerne skulle forestille sig at være indbrudstyre og omvendt. Det interessante resultat var, at folk huskede vidt forskelligt alt efter det perspektiv, de gik til opgaven med, og hvilke forhold der herud fra var væsentlige for dem. Således kunne de fleste huske mindst en detalje mere, f.eks. at han lugtede mug i kælderen, da han skiftede fra rollen som indbrudstyv til ejendomsmægler, ligesom respondenterne kunne huske flere løsørengstande, da de som indbrudstyv havde fokuseret på hvilke værdigenstande, der var hensigtsmæssige at få med sig ud af huset. (Ibid: 108)

At vores individuelle perspektiv således har en indvirkning på, hvordan vi oplever virkeligheden betyder ifølge Gregersen og Hermann at vi vores udgangspunkter for at forstå er så forskellige, at det egentlig burde være umuligt for os at kommunikere:

"I en vis forstand taler vi således aldrig samme sprog, ordene betyder altid noget forskellig for os, vi forstår aldrig hinanden." (Ibid:109-110).

Gregersen og Hermanns pointe er på samme måde som Nystrands kritik af klassisk retorik at argumentere mod typiske massekommunikationsmodeller, som anskuer kommunikationen som afsender, der sender en meddelelse af sted, hvorefter modtager forstår den, uden at der skæves til de forskellige individuelle udgangspunkter for at udtrykke sig og forstå. Som de to teoretikere udtrykker det, kan meddelelsen, der kommunikeres:

”...kun karakteriseres præcist ved at se den som en PROCES, hvor det ene individ aktualiserer noget af mønsteret¹⁹, strukturerer det efter et ganske bestemt væsentlighedskriterium, sætter dette noget i lyd (hvilket som bekendt også er en individuel proces – tænk bare på noget så elementært som taletempo) hvorefter det er tilgængeligt for modparten..... Almindeligvis kan man hurtigt blive enige om hvad der er blevet sagt. Men det kræver enighed om hvilket ”univers” af muligheder ordene ligger indenfor.” (Ibid: 110).

3.3.10 Reciprocitetsprincippet

Set i forhold til Nystrands idé om fælles viden, indebærer Gregersen og Hermanns teori, at fælles viden slet ikke er mulig. Men pointen med reciprocitetsprincippet er ifølge Nystrand, at identisk viden hos de interagerende hverken er bestemmende for, at der kan deles viden eller hvilken viden, der kan deles. Vore forskelligheder i erfaring skaber derimod begrænsninger for **hvordan** vi kan dele viden. Problemet i at kommunikere opstår derfor, hvis man ikke tager højde herfor. For uden at tage højde for det grundlæggende princip for, hvordan man deler viden, mister man grundlaget for at etablere en fælles referenceramme, og interaktionen og udvekslingen af mening obstrueres. Er en tekst således ikke bearbejdet med henblik på modtageren og øvrige kontekstuelle forhold i den forbindelse, vil reciprociteten blive umulig at opretholde, siger Nystrand (1986: 48).

Reciprocitetsprincippet indebærer med andre ord en begrænsning for, hvordan vi selv finder det hensigtsmæssigt at udtrykke os, og hvilke mulige betydninger vi forestiller os, at der kan ligge i modpartens ytringer, og det spiller derfor en afgørende rolle for hvor vellykket kommunikationen bliver, om vores forventninger på den måde stemmer overens, konkluderer Nystrand, mens den modsatte situation begrænser og besværliggør kommunikationen (Ibid:48-49).

Hos Gregersen og Hermann afhænger god kommunikation af, hvor stort et overlap der er mellem vores relevansstrukturer. I nogle tilfælde, som for eksempel i en familie, er der stor overlappning af relevansstruktur, mens vi kan være langt fra hinanden sprogligt, når for eksempel en fagmand benytter fagsprog overfor lægmand. I denne situation kan

¹⁹ Med ”mønsteret” hentydes til den opfattelse hos Gregersen og Hermann, at ordenes udtryk, som de er lagret i hukommelsen, ikke er afgrænsede og faste, men ustandseligt omformes (Gregersen & Hermann 1978. Pp.106-107).

kommunikationen være svær, netop fordi fagsproget indebærer en særlig måde at anvende sproget på eller for branchen specielle udtryk, som ikke bruges i det almindelige samfund og derfor ikke er typiske i det fælles sprogsamfund (Gregersen & Hermann 1978: 111-112). Udgangspunktet for god kommunikation er derfor, som nævnt, at man er enige om, hvilket ”univers af muligheder ordene ligger inden for” (Ibid: 110). Og selvom vi er unikke individer, handler sproget om noget, som vi mennesker er fælles om, og at det er muligt at reducere sproget ned til en fælles forståelse af et ord, fremgår af et eksempel som en ordbog, hvori bestemte betydninger af et ord kan slås op og anvendes af alle (Ibid: 112).

Gregersen og Hermann erkender også, at vi ikke ville kunne tage ny viden til os, eller lære alternative anskuelser, hvis vi kun vurderede viden ud fra vores eget perspektiv og personlige forståelse. Og sådan foregår det naturligvis ikke, konkluderer teoretikerne. Sproget handler således om noget, og dette noget er forhold som alle mennesker på en eller anden måde kender til eller kan relatere til noget de ved i forvejen, og på grund af denne fælleshed i sproget er det muligt for os at forstå, hvad hver især mener (Ibid: 111-113).

Dette perspektiv er relevant i forhold til vores argumentation, fordi det implicerer den tanke, at enhver ny viden struktureres og relateres til den eksisterende viden hos det individuelle menneske. Det betyder samtidig, at hvis meningen f.eks. for læser forekommer uklar, så vil de mulige betydninger, som denne tager i betragtning for at nå frem til den mest sandsynlige mening, udspringe af de erfaringer, som denne relaterer til den givne kommunikationssituation. På samme måde er de forhold i teksten, som samtidig er mest væsentlige for læsers situation i forståelsesøjeblikket, vil være dem vedkommende lægger mest vægt på i sin forståelse af meningen i den aktuelle sammenhæng. Samtidig ekspliciterer Gregersen og Hermann, at forfatteren i virkeligheden har meget lidt kontrol over, hvordan meningen bliver opfattet af læseren og hvordan det semantiske potentiale, som teksten indeholder, bliver aktualiseret af denne, hvilket understreger betydningen af at holde læserens mulige perspektiver på kommunikationen for øje.

3.3.11 God kommunikation understøtter reciprociteten

For at skabe forudsætningerne for god kommunikation og undgå, at meningen bliver uklar for læseren, er det vigtigt, at forfatteren via teksten sørger for at skabe overensstemmelse mellem sine og læserens forventninger ved at understøtte læserens forståelse og evne til at følge forfatterens perspektiver og måder at kategorisere viden på, ud fra den viden han har om modtageren og dennes forhold til den øvrige kontekst (Nystrand 1986). Ifølge Nystrand handler det fra forfatterens side om at bearbejde de steder i teksten (den viden man deler), hvor reciprociteten er truet, det vil sige hvor ens viden, forventninger eller indstilling til teksten kan tænkes at adskille sig meget fra læserens, hvilket kan betyde, at læseren har svært ved at følge forfatterens intendede mening. Nystrand udtrykker det således:

”Shared knowledge is the salient condition of all clear communication or good document design. Conversely, discrepancies between, what the writer has to say, and what the reader needs to know is the salient condition of hard texts and poor document design.”(Ibid1986: 131)

Derfor er det helt grundlæggende for god kommunikation, at man ved, **hvordan** man gennem teksten kan få læseren til at forstå meningen som intenderet, og således ikke blot gør sin mening klar og tydelig, men også er bevidst om hvilke forhold i teksten man i forhold til den pågældende læser bør være klar og tydelig omkring (Ibid:119).

3.3.12 Diskussion og sammenfatning

Der er flere pointer i Nystrands teori, som vi finder interessante, og som konkretiserer og forklarer spørgsmålet om tonens indflydelse i forbindelse med vores formidlingssituation, og de forhold i Beck et al.’s pointer, som vi tidligere har taget afstand fra. Samtidig kan vi ved hjælp af Nystrands pointer følge op på vores argumentation i forhold til definitionen af tonen.

Først og fremmest mener vi ud fra Nystrands perspektiv, at problemet med Beck et al.’s teorier, som sagt, ikke er idéen om at anvende tonen til at forbedre forståelsen, og at læserens engagement og interesse spiller en stor rolle for, hvordan tonen opleves. Det vi modsætter os er selve Beck et al.’s anskuelse af tonen og i den forbindelse deres manglende betragtning af kontekstens relevans for det forhold, at de pågældende

tekstændringer forbedrede testpersonernes forståelse. Problemet er, at Beck et al. foretager en total autonomisering af tonen gennem den måde, de adskiller den fra de situationsafhængige kontekstuelle forhold, herunder modtagersituationen, blandt andet i antagelsen af, at tonen er et element, som kan lægges til eller trækkes fra teksten. Det reciprokke forhold mellem forfatter og læser, som Nystrand beskriver, indebærer derimod at skriveprocessen netop ikke er fuldstændig autonom, og at konteksten tværtimod er afgørende for dels, hvordan forfatteren vælger at udtrykke sig, og dels for hvilken mening læseren lægger i det semantiske indhold, og meningen afhænger således af begge dele. Samtidig medfører det argument hos Nystrand, at det reciprokke forhold etableres og fastholdes gennem henholdsvis forfatterens bearbejdning af teksten, og læserens udelukkelse af mulige betydninger i forfatterens formuleringer, at det i det øjeblik, hvor forfatters og læsers formodninger ikke matcher hinanden, og meningen er uklar, så vil læseren, som Gregersen og Hermanns supplement ekspliciterede, afsøge sit univers af mulige betydninger for at finde frem til mening, og derfor vil erfaringerne, som ligger i relation til den interaktion læseren sidder i, være afgørende for den mening denne får ud af teksten. Ud fra Nystrands teori kan det således forklares, at knytter man f.eks. enten udpræget positive eller negative erfaringer til en formidlingssituation, så vil man være tilsvarende påvirkelig i enten positiv eller negativ retning i forhold til hvordan man opfatter meningen. Hvis teksten derfor ikke er bearbejdet under hensyntagen til læserens forventede udgangspunkt for at forstå eller for at have en bestemt holdning til teksten og dette ligger langt fra forfatterens, er der således øget risiko for, at der opstår uoverensstemmelse mellem det forfatteren siger med teksten og det læseren har brug for at vide for at følge denne mening, og meningen vil være uklar for læseren.

Nystrands teori går på denne måde godt i tråd med vores definition af tonen. Dels kan man konkludere, at Nystrand og Løgstrups teorier supplerer hinanden, idet Nystrand pointe om, at skriveprocessen ikke er autonom, er parallel med Løgstrups idé om, at talens flugt kan medføre, at man ikke altid helt er herre over, hvordan man udtrykker sig, hvilket ligesom hos Nystrand indikerer en anden og mere grundlæggende motivation for den måde man udtrykker sig på, end alene den viden man ønsker at dele. Samtidig går Nystrands pointe i forhold til at konteksten har afgørende semantisk indflydelse igen i Løgstrups tilgang til tonen, når han argumenterer for, at ordene har en

betydningsvidde, og at tonen i meningshelheden skaber meningen og gør det muligt for os at ”plukke” den relevante betydning af ordet ud. Set i Nystrands optik skabes meningshelheden således alt efter hvem det er, der finder betydningen væsentlig, og som det ud fra som Gregersen & Hermanns perspektiv kan konkretiseres, med hvilken erfaringsbaggrund forfatteren og læseren og i hvilken øvrig sammenhæng hver især finder den enkelte betydning relevant.

Endelig finder vi dermed også yderligere grundlag for og udvidet perspektivet på vores påstand om, at tonen indeholder noget uoverlagt eller afslørende, og hvornår denne afsløring finder sted. Reciprocitetsprincippet, som Nystrand beskriver, implicerer, at mennesker udtrykker sig på en bestemt måde i forhold til konteksten, og det indikerer, at vi siger noget **om** hinanden gennem den måde, hvorpå vi udtrykker os. Nogle gange mere overlagt end andre. Og eftersom det er gennem tonen, at vi fastlægger en given mening ud fra sammenhængen, og denne sammenhæng således også indbefatter den, vi kommunikerer med og de mulige betydninger, bevidstheden om denne diskurspartner implicerer, må der i det, tonen udtrykker, også ligge det, parterne gennem diskursen siger om hinanden. Som følge heraf kan det udledes, at tonen reelt er udtryk for den udveksling af dels forfatterens holdningstilkendegivelse og dels læserens evne til at følge forfatterens holdning. Det vil sige dels forfatterens holdning: ”*Jeg finder det nødvendigt at udtrykke mig sådan her over for dig, fordi jeg har disse formodninger om dig*” og dels læserens forståelse: ”*Hvad er det du mener om mig, som får dig til at udtrykke dig på den måde over for mig, - hvad er dine formodninger om mig?*”. Og meningen afgøres i så tilfælde i læserens bevidsthed ud fra det med sine erfaringer finder det sandsynligt, at forfatteren kan mene om ham eller hende. Tonen kan således ikke blot, som Fafner er inde på, kan afsløre forfatterens sande følelser om den, han udtaler sig om, når disse følelser adskiller sig fra den intellektuelle mening. I lyset af Nystrands perspektiv bør således tilføjes, at tonen kan afsløre det, han siger **om læseren** gennem sine formodninger, når disse adskiller sig fra den intenderede, hensigtsmæssige mening i retorisk øjemed. Når meningen således er uklar, kan det let udmønte sig i en fornærmelse af eller virke sårende på den, man indgår i diskurs med.

Tonen kan på den måde også komme til at give en læser følelsen af at blive sat i bås og som værende på en bestemt måde i forfatterens bevidsthed, hvilket vi i vores

analyse vil komme nærmere ind på er et særligt problem i forhold til vores resurssvage, gravide læsere.

Det er klart, at det i kontrast til klassisk kommunikationsteori ikke skal forstås sådan, at forfatteren er helt uden kontrol over sin egen udtryksform, og at ordene således tilfældigt vælter, ud fordi forfatterens forsøg på at understøtte reciprocitetsprincippet overdøver hans intellektuelle evne til at overveje sine ord. Men det betyder at man, hvis man ikke formulerer sig i overensstemmelse modtagers syn på diskursen så risikerer, at tonens mislyd får læseren til at fokusere på, hvad det er, man siger om ham eller hende i stedet for at tage den intenderede viden til sig.

Ud fra ovenstående tanker finder vi en revision af vores definition af tonen nødvendig. Mens Nystrand anskuer dårlig kommunikation som et udtryk for uoverensstemmelse mellem det, forfatteren har at sige og det, læseren har behov for at vide, handler god kommunikation i vores optik om, at læseren uproblematisk og uhindret kan følge forfatterens perspektiv via teksten og derfor må kunne forlige sig med og må finde de formodninger, der ligger bag, naturlige og måske endda positivt bekræftende. Nystrands udtryk, læserens *behov*, indikerer dog for os et bevidst behov fra læserens side. Vi anser dog også læserens *behov* som dækkende over forhold, som kan være ubevidste, såsom det læseren ønsker at, eller finder det naturligt at identificere sig med, da det sandsynligvis vil have en mere positiv indflydelse på læselysten, hvis teksten får denne til at føle sig godt tilpas, end hvis den medfører det modsatte. Som vi vil komme ind på i den senere analyse har netop det ubevidste behov en særlig relevans i forhold til vores formidlingssituation, og derfor er det vigtigt for os at understrege, at *behov* bør forstås som et udtryk for såvel ubevidste som bevidste behov, hvilket naturligvis også indebærer, at forfatteren i sin skrivning også kan være influeret af ubevidste behov i forhold til sin udtryksform. I relation til formidlingen i vores pjece er det dog særligt læserens ubevidste behov, som kræver opmærksomhed i forhold til tonen, idet deres forhold til formidlingssituationen er af udpræget personlig og følelsesmæssigt karakter.

I overensstemmelse med ovenstående vil vi således revidere betegnelsen af det niveau i tonen, som vi har kaldt et uoverlagt niveau, og i stedet kalde det for et *insinuerende niveau* i tonen. Dette niveau i tonen kommer, som forklaret, til udtryk og

bliver det meningsbærende, når meningen er uklar for læser, fordi forfatteren ikke har bearbejdet teksten i overensstemmelse med konteksten, og dermed har lagt vægt på ”forkerte” eller uhensigtsmæssige eller for læseren irrelevante forhold, og dermed formodet forkert om læseren. Den insinuerende tone kommer i disse tilfælde til at udtrykke de, i læserens bevidsthed, fejlagtige formodninger om læseren, som kan gøre læseren negativt stemt over for teksten, hvilket i et retorisk perspektiv er fatalt, fordi læseren således sandsynligvis ikke vil handle i overensstemmelse med retorikerens opfordring. Hvordan vi derfor mener, at teksten bør bearbejdes i overensstemmelse med sin kontekst for at opnå den ”rigtige” tone, vil vi komme nærmere ind i analysen.

Med hensyn til bearbejdelsen af teksten, vil vi dog afslutningsvis tilføje de konklusioner, som Nystrand (1986) nåede frem til i en undersøgelse med såkaldte *expert*-læsere (læsere som ved meget og er vant til at tilegne sig viden på skrift) og *nonexpert*-læsere (læsere som ikke ved noget om den viden, teksten indeholder og er uvante med at tilegne sig viden på skrift), som vi ligeledes vil komme ind på i den senere analyse, er relevante for vores formidlingssituation.

Vi vil undlade at komme ind på de nærmere omstændigheder for undersøgelse og blot redegøre for Nystrands resultater med undersøgelsen. Han påviste, at *expert*-læsere²⁰ fra starten har meget klarere forventninger til tekstens *main idea*, det vil sige hovedbudskabet i teksten, og derfor også bedre kan overskue detaljer og mere udviklede sammenhænge mellem tekstens elementer. Hvis disse læsere havde problemer med at forstå teksten, var deres strategi typisk at granske teksten yderligere og søge til detaljer i teksten for at forstå forfatterens mening. *Non-expert*erne derimod, som ikke er bekendte med teksten eller dens hovedbudskab, syntes at blive overvældet af detaljerne og fandt teksten svær og meningen uklar. Nystrand konkluderer derfor, at løsningen for enhver tekst er at gøre hovedbudskabet klart uanset læserens viden. Undersøgelsen viste, at når hovedbudskabet var klart, fik både *expert*- og *non-expert*-læsere mest ud teksten. *Expert*-læsere kunne i detaljerne finde yderligere udfordring, mens *non-expert*-læsere havde glæde af det klare hovedbudskab til at få overblik og overskud til at håndtere oplysningerne i teksten, uden at blive overvældet (Nystrand

²⁰ Vi har valgt at bevare de engelske betegnelser i mangel af bedre dansk betegnelse.

1986:131-132). Disse resultater er relevante for vores arbejde med pjecen til resurssvage, gravide læsere, hvilket også vil komme nærmere ind på i analyseafsnittet.

3.4 Delkonklusion

I det ovenstående afsnit skulle vi besvare det spørgsmål, som vi indledningsvis stillede til det teoretiske afsnit, om, hvordan tonen influerer meningen i en tekst, og om hvilke forhold, der spiller ind på, hvordan mennesker skaber mening og således også på, hvordan de opfatter en tone. Gennem en vurdering af de forskellige teoretiske perspektiver har vi vist, at tonen er meningsbærende og i retorisk tekst er et udtryk for forfatterens intention eller holdning, som kommer til udtryk gennem flere niveauer i teksten. Samtidig har vi vist, hvordan mening skabes ud fra en social og individuel bevidsthed hos henholdsvis forfatter og læser om ordenes mulige betydninger, som dels gør det muligt at dele viden, men samtidig også kan medføre, at vi ikke forstår hinanden som intenderet. Tekstens mening fremkommer således i forfatters og læsers bevidsthed gennem deres reciprokke formodninger om hinanden. Hvorvidt den mening, læser opfatter, er den, forfatter har intenderet, afhænger af, i hvor høj grad forfatteren med sin tekst har taget højde for den kontekst, teksten skal anvendes i, herunder modtagers situation. Tekst, som ikke er indstillet på konteksten, indebærer større risiko for at meningen bliver uklar for læser, og da mennesker anvender deres erfaringer til at fastlægge meningen, spiller karakteren af de erfaringer, som læser knytter til en given kommunikationssituation en stor rolle for, hvilke formodninger om læser, teksten potentielt kan udtrykke i læsers bevidsthed og for, hvordan denne derfor opfatter meningen og dermed tonen, når den intenderede mening således er uklar.

På baggrund af disse erkendelser har vi revideret det niveau af tone, som kommer til udtryk, når meningen er uklar for læser og insinuerer de formodninger, som forfatter har skrevet på baggrund af, og vi vil i stedet for en uoverlagt tone kalde det en insinuerende tone. Det teoretiske grundlag giver således et sprogs psykologisk perspektiv på sammenhængen mellem tonens potentielle udtryk og tekstens tilpasning til konteksten.

Observationen af denne sammenhæng er interessant, fordi man herudfra kan analysere hvilke forhold i imellem teksten og konteksten, der potentielt set kan være uoverensstemmende og dermed medføre en uhensigtsmæssig tone; og hvilke forhold

man dermed som forfatter i retorisk øjemed skal være opmærksom på i bearbejdelsen af sin tekst for at gøre den intenderede mening klar for sin læser.

I forhold til klassiske kommunikationsstrategier (jf. Hardervig 2005; Pedersen 1992) er dette sprogpsykologiske perspektiv et godt udgangspunkt for at gøre sin mening klar og tydelig over for læser, fordi kommunikationen således er tilpasset til den enkelte situation og tager højde for, at mennesker er forskellige ligesom de øvrige omstændigheder for en given kommunikation divergerer alt efter sammenhængen. Med udgangspunkt i denne teoretiske ramme vil vi således foretage analysen af de for graviditetspjecen omgivende kontekstuelle forhold, som er relevante at tage i betragtning for at tilpasse pjecen hertil og dermed skabe en hensigtsmæssig tone.

4 Analyse

4.1 Indledning

I det ovenstående teoretiske afsnit argumenterede vi for, at konteksten er afgørende for, hvordan mennesker udtrykker sig over for hinanden, og at den måde, vi vælger at udtrykke os på, bygger på de formodninger, vi har om den eller dem, vi kommunikerer med (M. Bakhtin²¹; M. Nystrand, 1986; Gregersen & Hermann, 1978). Vi konkluderede også, at tonen, hvis forfatteren ikke tilpasser teksten til den kontekst, den skal fungere i, kan insinuere forfatterens formodninger om læser, og at karakteren af læserens tilsvarende formodninger om forfatteren, som denne har ud fra sine erfaringer, således spiller en afgørende rolle for, hvordan læseren opfatter den mening, som tonen skaber.

I analysen vil der blive redegjort for, hvilke kontekstuelle forhold, vi har vurderet gør sig gældende i formidlingen af graviditetspjecens informationer til de resurssvage gravide læsere, og hvordan vi under hensyntagen til disse kontekstuelle forhold har tilpasset og bearbejdet teksten med henblik på at skabe en hensigtsmæssig tone, som virker befordrende for de resurssvage gravides forståelse af den mening, som vi, på vegne af Komitéen for Sundhedsoplysning, har intenderet. Den naturlige følge heraf

²¹ (Bakhtin 1981; Bakhtin 1995; Danow 1991; Morson 1986; Wertsch 1991)

skulle, som tidligere nævnt, naturligvis gerne være, at målgruppen anvender pjecen og følger de deri anførte vejledninger.

Mere specifikt vil vi fremhæve hvilke forhold i henholdsvis læsers og forfatters perspektiv på kommunikationssituationen, som kan indebære uoverensstemmelser mellem f.eks. de oplysninger, som teksten nødvendigvis må indeholde, og de mulige meninger, disse oplysninger samtidig kan give i læsernes bevidsthed; og vi vil således demonstrere, hvorledes vi disse steder har bearbejdet teksten med henblik på at komme de potentielle uoverensstemmelser til livs. Vores analytiske fokus på de valgte passager i teksten er anlagt de pågældende steder, fordi det særligt er her de kontekstuelle forhold i denne formidlingsituation kan have konsekvenser for, hvordan tonen opfattes, og det er dermed også i bearbejdelsen af disse passager, at vi er nået frem til hvilke sproglige elementer, der kan medvirke til at skabe en hensigtsmæssig tone, og hvordan vi skaber det bedste grundlag for, at meningen således bliver opfattet som intenderet af de resurcesvage, gravide læsere.

4.2 Pjecens kontekst

Som vi gennem vores teoretiske argumentation har slået fast, er tonens potentielle udtryk i en given tekst altid afhængig af, hvordan dialogens forskellige elementer påvirker hinanden indbyrdes i den pågældende kommunikationssituation, og en væsentlig faktor i den forbindelse er de interagerende parterers personlige viden og erfaringer, idet disse tidligere erfaringer danner baggrund for den forhandling af mening, der igangsættes under enhver ny diskurs (jf. Bakhtin²²; Nystrand 1986; Gregersen & Hermann 1978)

4.2.1 Målgruppens forhold til formidlingsituationen

Ser vi i den forbindelse først på modtagerne af vores pjece, er de fællesnævnerne, der karakteriserer dem som målgruppe og dermed de kendetegn, der er relevante at analysere i forhold til vores formidlingsituation, dels at de er gravide og dels at de er resurcesvage. Som vi i indledningen var inde på, består deres resurcesvaghed i, at de har svært ved at tilegne sig ny viden på skrift og kapere mange nye informationer på én gang. Med afsæt i teorien er det derfor en naturlig følgekonklusion, at en læsesituation

²² (Bakhtin 1981; Bakhtin 1995; Danow 1991; Morson 1986; Wertsch 1991)

for modtagerne af vores pjece repræsenterer noget problemfyldt og ubehageligt, fordi de uvægerligt konfronteres med noget, de ikke er gode til og som tidligere har givet dem nederlag.

Vores målgruppeundersøgelser tegner således et billede af, at de resurssvage på forhånd nærer en modvilje mod det præsenterede graviditetsmateriale, som de desuden kritiserede for at være for indholdsmættet og omfangsrigt og for at anvende for mange fagudtryk og medicinske betegnelser til at beskrive de forskellige forhold i graviditeten.

Yderligere demonstrerede vores undersøgelser, at de resurssvage gravide generelt har et anstrengt forhold til autoriteter, som ikke er kendetegnende for de øvrige gravide, hvilket bl.a. kom til udtryk i deres indstilling til graviditetsmaterialet som helhed samt de deri gengivne informationer og anbefalinger, som de anså for at være bedrevidende, påduttende og dikterende (se bilag 4).

Sammenholder vi disse faktorer med vores teoretiske anskueliggørelse af, at tidligere oplevelser er med til at skabe de forventninger, vi har til en diskurs i en given sammenhæng (Ibid), er det således sandsynligt, at de resurssvages modvilje over for autoriteter beror på dårlige erfaringer, og i den forbindelse er det væsentligt at inddrage deres lave selvværd til egne sproglige færdigheder som en faktor, der kan påvirke deres oplevelse af, at autoriteter ser ned på dem og af den grund taler ned til dem.

Som vi konkluderede i det teoretiske afsnit, kan sådanne forudindtagede forestillinger forstyrre etableringen af en fælles referenceramme og true reciprociteten mellem forfatter og læser, idet både afsenders og modtagers bevidsthed om hinandens holdninger og synspunkter i høj grad influerer, hvad de hver især lægger vægt på i en given situation (Nystrand 1986). Det vil sige, at de resurssvages gravides opfattelse af en formynderisk tone kan basere sig på forventninger, som dels betyder, at de er mere sårbare over for en autoritær tone, og dels vil være mere tilbøjelige til at opfatte en tone som autoritær eller dikterende end andre læsere under andre omstændigheder. Denne sårbarhed medfører altså, at de i højere grad er på vagt over for, hvad og om Komiteen som autoritet mener noget negativt om dem, og dermed er de også mere sensitive over for tonen. Samtidig har det reciproke forhold, på grund af mediets umiddelbart tvivlsomme tilpasning til og konteksten, ringe forudsætninger, og dermed er læsernes forudsætninger for at følge afsenderen også lavere end under andre omstændigheder, hvor informationer f.eks. ville blive overleveret mundtligt. Dette giver således

anledning til flere uoverensstemmelser i formodningerne mellem os og Komiteen som afsender og de resurssvage gravide, som kan gøre meningen uklar i læserens forståelse. Disse forhold kan tillige være en del af forklaringen på de resurssvages manglende forståelse og udbytte af informationerne, på trods af, at undersøgelserne demonstrerede overraskende evner til at læse og forstå ord som isolerede enheder hos visse af de adspurgte.

Som vi har været inde på i vores teoretiske afsnit, danner vores erfaringer en relevansstruktur, som er styrende for, hvad det enkelte menneske hæfter sig ved som væsentligt og dermed for hvilket perspektiv, man som udgangspunkt har for at forstå en given situation (Gregersen & Hermann 1978). På baggrund af ovennævnte kontekstuelle faktorer, der udspringer af modtagernes resurssvaghed, er der således belæg for at antage, at vi har at gøre med en formidlingssituation, som allerede inden den tager form vil være påvirket af modtagernes negative relevansstrukturer i forhold til dels at læse, og dels at modtage oplysninger fra autoriteter, hvilket i høj grad kan præge kriterierne for, hvad de finder væsentligt at lægge vægt på i den pågældende sammenhæng. Således er der risiko for, at de, allerede inden indholdet som sådan præsenteres, vil have en formodning om at pjecen vil udtrykke noget negativt om dem som personer eller på anden måde indeholde nogle oplysninger, som de forbinder med noget negativt.

4.2.2 Emnets relevans

Også pjecens indhold spiller i sig selv en stor rolle for konteksten, idet emnet alene kan sætte et betydeligt præg på stemningen i en tekst, alt efter hvilke følelser, der knytter sig til dette (jf. Løgstrup 1976). Vi har også konkluderet, at tonen blandt andet er meningsbærende, fordi den er følelsernes grundlag for forståelsen, som sejrer over intellekt og rationalitet, når en anden holdning hos afsender end den umiddelbart foreliggende kan fornemmes i teksten - det vil sige når meningen er uklar (jf. Fafner 1984). Således er følelserne, som et menneske knytter til sine erfaringer, en vigtig del af forståelsen, hvorfor det følelsesmæssige aspekt som følge heraf også må spille en fremherskende rolle, når der opstår den uoverensstemmelse, som Nystrand (1986) beskriver, mellem forfatter og læsers henholdsvis behov i formidlingssituationen for at

udtrykke sig og for at høre, som gør meningen klar for læser, der dernæst i sin søgen efter den mulige mening i teksten tager afsenders formodninger om sig i betragtning.

Således er det afgørende for vores formidlingssituation, at vi har at gøre med emnet graviditet, som af flere årsager er et særligt følsomt og personligt emne. Dels på grund af, at oplysningerne i pjecen i højere eller mindre grad vil referere til forhold, som læserne oplever på egen krop og psyke, og dels på grund af den sårbarhed, der kan forekomme hos gravide på grund af hormonelle forandringer i kroppen, og desuden i kraft af, at oplysningerne centrerer sig om noget så sensibelt som deres ufødte barns ve og vel.

Bakhtin²³ beskriver, hvordan konstruktionen af mening bliver til, idet teksten som objekt og de for situationen gældende omstændigheder mødes. Derfor vil ovennævnte faktorer – fordi der er en del af den sammenhæng, med hvilken læserne former deres indgangsvinkel til teksten - i en eller anden grad uundgåeligt influere de gravides opfattelse af indholdet i pjecen, og der er således risiko for at de vil styre og præge, hvilke indholdsmæssige elementer, de gravide lægger vægt på i den pågældende situation på samme måde, som det er tilfældet på baggrund af læserens 'resourcesvage indgangsvinkel' til indholdet.

For netop det personlige element betyder, at læserne kan have svært ved at distancere sig og forholde sig nøgternt til informationerne, som dermed i særlig høj grad vil blive fortolket i relation til egne følelser og oplevelser i deres vurdering af meningen, hvorfor læserne i deres egenskab som gravide kan være særligt sensitive over for tonen. Havde vi f.eks. haft at gøre med en anden situation, hvor målgruppen ikke på samme måde var følelsesmæssigt involveret (f.eks. skoleelever, der skulle informeres om graviditet), så havde der ikke været tale om et emne af samme følsomme karakter, og de ville formentlig være mindre tilbøjelige til at opfatte tonen som sårende, end det er tilfældet hos de gravide, vi henvender os til.

Vores undersøgelser blandt resourcesvage såvel som øvrige gravide demonstrerer dog, at det er vanskeligt at generalisere over de gravides sårbarheder i forhold til emnet, idet det er meget individuelt, hvilke følelser, tanker og spørgsmål, der opstår hos den enkelte under graviditeten, hvilket igen understreger, hvor forskellige perspektiver, der bringes med ind i en kommunikationssituation på trods af, at modtagerne har et fælles

²³ (Bakhtin 1981; Bakhtin 1995; Danow 1991; Morson 1986; Wertsch 1991)

udgangspunkt i dette tilfælde i form af deres graviditet. Fælles for alle gravide i vores undersøgelser var dog ønsket om at give deres barn en god start på livet.

4.2.3 Mediets implikationer

Som det fremgik af vores teoretiske konklusioner, medfører forskellige tekstkonstruktioner også tilsvarende ændringer i læserens udbytte af indholdet (jf. Beck et al. 1995). Denne sammenhæng forklarede vi med den anskuelse, at en teksts form og udførelse bl.a. forankrer sig i forfatterens evne til at understøtte læseren, hvor denne kan have brug for det for at kunne følge forfatterens intenderede mening (jf. Nystrand 1986). Ser vi således med afsæt i ovennævnte faktorer nærmere på den mulige diskurs, der følger af det medie, vi har til rådighed for vores forformidling, er der tale om et medie, som af flere årsager gør det vanskeligt for forfatters og læsers forventninger at mødes i det nødvendige reciproke forhold. God kommunikation forudsætter, som vi har været inde på, at forfatter understøtter læseren i at følge forfatters perspektiver og på den måde bearbejder teksten der, hvor læsers forventninger nedsætter dennes forudsætninger for at finde den intenderede mening sandsynlig, for således at "tune" teksten ind på sin kontekst (jf. Nystrand 1986). Derfor indebærer pjecen fra start et potentielt problem i og med, at den som udgangspunkt hverken imødekommer målgruppens resurssvaghed eller emnets følsomme karakter, da den for det første i kraft af sin skriftlige form netop udfordrer målgruppens svaghed, og for det andet på grund af dens begrænsede omfang ikke levner megen plads til f.eks. særligt pædagogiske fremstillinger, uddybende forklaringer eller andet som kan understøtte læseren i at følge forfatterens perspektiv på diskursen og dermed afværge misforståelser og fejlfortolkninger. Alt efter konteksten kan sådanne uddybninger, som vi har været inde på tidligere, dog lige så vel forårsage at læser bliver opmærksom på forfatterens insinuationer og formodninger om læseren, hvad enten disse er reelle eller ej, og ser man på pjecens pladmæssige begrænsninger fra en synsvinkel, der udelukkende fokuserer på modtagernes vanskeligheder med at kapere for mange informationer og for indholdsmættet stof, kan det være en fordel, at pjecens omfang, trods den skriftlige form, dog fordrer en kort og klar tekst med meget præcise oplysninger. Dels fordi en sådan vil gøre selve bearbejdningen af teksten mere overskuelig for læseren, men også fordi den formentlig vil vække nogle mere positive forventninger til læseoplevelsen hos

modtageren og derved få tonen til at forme sig i en helt anden retning, end det ville være tilfældet med en lang og uoverskuelig tekst. Pjecens styrke er altså, at den vil kunne give en let og overskuelig beskrivelse af emnet, og risikoen for at læseren allerede undervejs eller på forhånd mister interessen minimeres med al sandsynlighed ved, at den ikke kræver så lang tids opmærksomhed.

4.2.4 Afsenders forhold til formidlingssituationen

Komiteens forhold til formidlingssituationen er først og fremmest, at den som afsender repræsenterer en statslig myndighed, der har til formål at informere om sundhedsfremmende adfærd, og det indebærer en særlig stilistisk stil i deres publikationer, som bl.a. kendetegner sig ved anvendelsen af fagudtryk, en skrivemåde, der generelt knytter sig til indholdets fagspecifikke karakter og andre elementer, der ikke er særligt hensigtsmæssige i forhold til resursesvage gravide, dels fordi de kan være svære at læse og forstå, og dels fordi der heraf kan følge en autoritær tone, som på forhånd giver afsenderen vanskelige kår i forhold til at skulle formidle viden til målgruppen. Derfor er det særligt vigtigt, at vi som formidlere i denne situation formår at afværge, at de resursesvage gravides forventninger til Komiteens som afsender vil have negativ indflydelse på deres opfattelse af tonen, og således er det essentielt at teksten bearbejdes ud fra en bevidsthed om og forståelse for deres vanskelige forhold til autoriteter. Det vil nærmere bestemt sige, at vi skal være i stand til at imødekomme målgruppens sårbare indgangsvinkel på det punkt, så afsenders og modtagers indbyrdes forventninger og formodninger stemmer overens og en mislyd i tonen undgås.

Komiteens primære ønske er at skabe velinformerede gravide, der kan træffe kvalificerede valg i forbindelse med deres graviditet, og da de tidligere har udarbejdet en masse forskellige former for oplysningsmateriale om graviditet, har de gjort sig betydelige erfaringer i den sammenhæng. Heriblandt er det deres oplevelse, at det er problematisk at få budskaberne om graviditet igennem hos resursesvage gravide, så det har en effekt og de handler derefter, fordi denne gruppe simpelthen ikke finder informationerne betydningsfulde nok til at ville følge anbefalingerne. Det vil f.eks. sige, at Komiteen i deres tidligere arbejde har konstateret, at resursesvage i højere grad end andre gravide foretager ukvalificerede valg, såsom at ryge, drikke alkohol, ”glemme” vigtige kosttilskud eller andet under graviditeten, hvilket vores undersøgelser har

bekræftet, og derfor har Komiteen et pragmatisk ønske om at sætte ind med en særlig indsats mod denne gruppe.

Erfaringer som disse vil, som vi tidligere har konkluderet (Bakhtin²⁴; Nystrand 1982), skabe nogle forventninger om læsernes indstilling til de forskellige emner, som uvægerligt kommer til at præge afsenderens overordnede perspektiv på formidlingssituationen, ligesom det vil præge måden, hvorpå Komiteen kommer til at indgå som interagerende aktør i kontekstens sammenhæng, og det vil afspejle sig i teksten, fordi denne til enhver tid vil være et udtryk for, hvordan modtager og forfatter ser ud i hinandens bevidsthed. Som vi også har argumenteret for i dette speciale, er reciprociteten mellem interagerende truet de steder i en tekst, hvor forfatters og læsers udgangspunkter, det vil sige deres perspektiver, ligger langt fra hinanden (Nystrand 1986; Gregersen & Hermann 1972). I disse tilfælde er det således mest sandsynligt, at de har forskellige opfattelser af, hvad en given mening kan være, og at tonen dermed let kan give en anledning til at læseren opfatter en anden mening end intenderet.

Ved at skrive ud fra vores formodninger i forhold til ovenstående omkring læserne, bygget på både Komiteens erfaringer og vores egne undersøgelser, vil vi dels kunne komme til at give udtryk for disse formodninger, gennem vores formuleringer, ligesom vi generelt, ud fra vores viden om målgruppens manglende viden og uhensigtsmæssige handlen i visse sammenhænge, nødvendigvis må gøre rede for forskellige oplysninger, som står i modsætning til det perspektiv, læseren har behov for at høre for at følge den intenderede mening. For at opnå det informationsniveau blandt læserne, som Komiteen finder hensigtsmæssigt for forældre og børns trivsel og sundhed, er vi tvungne til at komme ind på de emneområder, hvor læseren godt selv er klar over, at dennes situation ikke er ideel, eller at de på anden måde kan 'stikke uden for normalen' og derfor ikke har brug for få dette understreget. En sådan indikation af en negativitet i læserens situation vil sandsynligvis også have en hæmmende effekt på den interesse og det engagement hos læseren i forhold til teksten, som er vigtigt for hvordan tonen opfattes (jf. Beck et. al. 1995)

På den måde er afsenders situation kompliceret, fordi man på den ene side ønsker at handle ud fra sin erfaring om, at målgruppen på forhånd ikke agerer formålstjenligt i

²⁴ (Bakhtin 1981; Bakhtin 1995; Danow 1991; Morson 1986; Wertsch 1991)

forhold til deres graviditet, og at det derfor gælder om at få så mange vigtige informationer forklaret ordentligt som muligt, hvilket samtidig stemmer dårligt overens med læsernes behov i forhold til deres ringe læseevner og læsekapacitet; der gør at de bl.a. ikke kan kapere for mange oplysninger. Komiteens indstilling til målgruppen og deres bevidsthed om deres manglende viden, vil derfor givetvis kunne komme til præge tekstens udformning. På den måde giver Komiteen, i forhold til læsernes situation som resurssvage såvel som gravide, anledning til en formidlingsmæssigt anstrengt situation, idet deres formidlingsmæssige behov, om at få videregivet så meget og så konstruktiv information som muligt på skrift, ikke er umiddelbart foreneligt med læsernes behov. Med udgangspunkt i vores viden om henholdsvis afsenders og modtagers forventninger til hinanden, handler det derfor om opnå en balance, overensstemmelse og sammenhæng mellem de individuelle behov hos afsender og læser, således at de forholdsmæssigt negative erfaringer hos begge parter fra lignende formidlingssituationer ikke kommer til at dominere den meningsskabende proces i negativ retning, således at tonen derfor kommer til at skabe en anden mening end intenderet.

4.3 Tonens udtryksniveauer i pjecen

Den overordnede tone, som læseren oplever, skabes som nævnt dels af det stilistiske udtryk og dels af fortællestilen, som begge præges af mediets og emnets karakter, og de kan som den helhedsoplevelse, de tilsammen skaber, medføre en insinuerende tone. Toneniveauerne har således en indvirkning på hinanden på den måde, at det ordvalg, som skaber den givne fortællestil, får et bestemt udtryk i sammenhæng med det stilistiske indtryk og det pågældende emne i forhold til den øvrige kontekst. Det er derfor vigtigt at nævne, at de niveauer, tonen kommer til udtryk på i skrift, således ikke opleves separat, sådan som de to separate betegnelser kan give indtryk af, men ligesom forskellige kontekstuelle forhold i en kommunikationssituation tilsammen danner meningshelheden, som vi var inde på i definitionen af tonen. Opdelingen af tonen i de forskellige niveauer tjener således alene til det analytiske formål for at vi kan påpege og diskutere årsagerne til, at tonen fungerer eller kan skabe mislyd og blive insinuerende.

I pjecen er den stilistiske tone den, som skabes ud fra læserens indtryk og generelle viden om Komiteén for Sundhedsoplysning som autoritært, vejledende organ,

der i Sundhedsstyrelsens regi oplyser befolkningen i dennes egen og statens interesse for at fremme sundheden i Danmark. Denne tone foreligger allerede fra start i læsers oplevelse på baggrund af deres erfaringer, men slås konkret an på forsiden gennem mærkningen ”Komitéen for Sundhedsoplysning” og i øvrigt gennem den seriøsitet, som pjecens emne omgiver pjecen med. Den stilistiske tone er derfor en slags overordnet stemning med de holdninger, det indebærer i læsers bevidsthed, som hele tiden er til stede under læseprocessen.

Fortællertonen er et udtryk for den måde, som vi som manuskriptforfattere i samarbejde med og ud fra Komitéens udstukne ramme for formidlingen har valgt er hensigtsmæssig at henvende sig til målgruppen på. Fra Komiteens side er det som sagt hensigten at skabe en positiv, forstående og omsorgsfuld tone, således at man undgår, at de gravide f.eks. skal føle sig bekymrede eller overladt til sig selv i forhold til, hvordan de skal forholde sig til de forskellige oplysninger. Som eksplicit udtryk for Komiteens og vores intentioner og formodninger om de resurssvage, gravide læsere er det derfor gennem fortællertonen, at den insinuerende tone vil kunne træde igennem i det semantiske indhold, mens fortællertonen dog samtidig også kan blive insinuerende på baggrund af den stilistiske tone. Derfor skal toneniveauernes udtryk forstås sådan, at fortællertonen set i lyset af den stilistiske tone, kan insinuere de formodninger, som vi og Komiteen har om de resurssvage læsere. For at demonstrere det analytiske arbejde på en overskuelig måde og i overensstemmelse med den hermeneutiske tanke, som vi i definitionen af tonen har argumenteret for er essentiel i forståelsen af tonens væsen og den mening den fremsætter, har vi derfor valgt at forholde os til denne samlede tone, hvad den kan insinuere, og under indflydelse af hvilke forhold, den kan blive insinuerende, og ikke til, om risikoen for en uhensigtsmæssig tone mest er forårsaget af den stilistiske eller den fortællende tone eller kombinationen heraf i det enkelte tilfælde.

4.4 Hvordan er teksten bearbejdet med henblik på at skabe en hensigtsmæssig tone?

Som vi har været inde på i de ovenstående afsnit, er det centralt for arbejdet med at skabe den rette tone i forhold til vores målgruppe at være klare over og opmærksomme på, hvad vi - i anvendelsen af et skriftligt medie til en målgruppe med læseproblemer og ved i pjecen at beskæftige os med oplysninger, som vedrører de valg den gravide bør

træffe for at gavne sit barns sundhed (og dermed være en god mor) og det ufødte barns tilstand-, potentielt kan insinuere og medføre af uoverensstemmelser mellem vores og læsernes oplevelse af meningen. For at komme de potentielle insinuationer til livs har vi bearbejdet pjecen med henblik på de to vigtige faktorer for formidlingen, som vi har været inde på i analysens tidligere afsnit: De psykiske følger af resurssvagheden hos de gravide og læsernes sårbarhed som gravide. Bearbejdningen har fundet sted ud fra anvendelsen af nogle overordnede strategier, som vi har kategoriseret i nedenstående elementer:

Behandling i forhold til de psykisk betingede følger af resurssvagheden

- A. Forståelsesfremmende elementer
 - A.1 Overblik- og sorteringsfremmende elementer
- B. Distanceskabende elementer
- C. Afværgende elementer

Behandling i forhold til sårbarheden som gravid

- A. Strukturelle, interessevækkende elementer
- B. Tryghedsstyrkende elementer
 - B.1 Afdramatiserende elementer
- C. Distanceskabende elementer

4.4.1 Behandling i forhold til de psykisk betingede følger af resurcesvagheden²⁵

Som vi tidligere har været inde på, kan meningen blive uklar, når det, forfatteren har at sige, ikke stemmer overens med det, læseren har behov for at vide, for at kunne følge forfatterens hensigter med det skrevne. Dette kan ske, når læseren f.eks. ikke får den nødvendige information, får for mange oplysninger, eller ikke får informationen serveret således, at der tages hensyn til deres, så at sige, svage punkter, det være sig videnskabsmæssigt, følelsesmæssigt eller på anden måde (jf. Nystrand 1986; Gregersen & Hermann 1978).

Når de resurcesvage læsere således knytter negative følelser til såvel det at læse i forhold til deres eget selvværd som til de negative oplevelser, som har ledt til deres lave tærskel og tålmodighed over for autoriteter, er det sandsynligt, at disse erfaringer vil have en betydning for, hvordan de opfatter meningen, hvis ikke teksten er skrevet under hensyntagen hertil. Ved derfor at understøtte læsernes behov og anvende sproglige elementer, som er styrkende for deres forståelse, er det dermed intentionen at gøre meningen klar for læseren og undgå at de formodninger omkring deres lave selvværd og dårlige læseegenskaber, som er den bagvedliggende årsag til valgte udformning af teksten, kommer til udtryk gennem tonen.

Som vi var inde på i vores teoretiske afsnit, kan læsere, som ikke er vant til at tage viden til sig på skrift og ikke er bekendte med tekstens emne, lettere blive overvældet af for mange informationer og ukendte udtryk. Disse læsere vil ikke søge i detaljer eller tekstens øvrige informationer for at finde svar på det, de finder uklart, men i stedet finde

²⁵ Der er flere forhold omkring pjecen, som også kunne kommenteres i forhold til tonen, men som vi ikke har haft indflydelse på, som følge af vores samarbejde med Komiteen. Det gælder såvel selve pjecens titel, billedmateriale og farvelayout, som afsnittet ”Barselsorlov” s. 16 (se bilag 1). Disse forhold har vi derfor valgt ikke at kommentere yderligere end blot her at bemærke, at pjecen ud fra vores vurdering og afprøvning fungerer godt med disse forskellige valg, men at vi i forhold til både resurcesvage gravide og øvrige gravide læsere også vil mene, at titlen kan opfattes nedsættende, idet man har anvendt en ordlyd, som stammer fra (børne-) leg, hvilket kan virke som om afsender taler lidt ned til sin læser, som om denne var et barn, hvilket der dog ikke har været nogen bemærkninger til blandt respondenterne. Desuden har vi i afprøvningen spurgt ind til respondenternes forståelse og anvendelse af afsnittet ”Barselsorlov” og desuden vurderet, om det sprogligt fungerer og hænger sammen med resten af pjecen.

meningen uklar, hvorfor de må bygge deres opfattelse af den mulige mening på deres erfaringer i lignende sammenhænge (jf. Nystrand 1986).

Også ud fra en vurdering af disse tanker, har vi således behandlet pjecens tekst inden for de nævnte kategorier.

A. Forståelsesfremmende elementer

For at undgå, at læserne skal miste modet og få det dårligt med sig selv, når de læser pjecen (hvilket jo samtidig kan betyde, at de vælger ikke at læse pjecen), har det været vigtigt at gøre læsningen så ubesværet og forhindringsfri som muligt for dem. Gennem vores undersøgelsesforløb var der en klar holdning blandt respondenterne til Komiteens eksisterende graviditetsmateriale om, at brugen af visse fagord forekom unødvendig og blot fik teksten til at virke uoverskuelig. For dem er det en uoverkommelig opgave at læse, hvis de skal slå op i et fagordsregister undervejs, hvilket vi også ser som en følge af, at de ikke er vant til at tilegne sig viden på skrift. Desuden fik anvendelsen af fagord dem til at føle sig 'udenfor', og at man ved at have anvendt disse ord, hvor det i princippet ikke er nødvendigt, indirekte udelukker dem ved kun at anse de læsere, der kan 'følge med', som relevante at henvende sig til.

Som følge heraf har vi først og fremmest undgået fremmedord eller fagord, hvor de kunne erstattes af et andet mere almindeligt kendt ord eller begreb. Derudover har vi som modsætning til et fagordsregister forklaret de fagord, som nødvendigvis må indgå i pjecen som en del af den nye viden, man kommer til at forholde sig til som gravid. På den måde skal læserne ikke til at lede efter en ordforklaring og bliver ikke afbrudt i sin læsning.

Eks. 1: *"Undersøgelserne fortæller, om du har høj eller lav risiko for at få et barn med fx Down syndrom (mongolbarn) eller andre alvorlige tilstande".(Bilag 1, s. 4)*

Da stort set alle respondenter viste sig at vide, hvad et mongolbarn eller mongolisme er for en tilstand, fandt vi en forklaring unødvendig og mener, det i stedet er tilstrækkeligt at angive den mere almindeligt kendte betegnelse herfor i en efterfølgende parentes.

Som gravid vil man støde ind i udtrykket Down syndrom og kan måske blive bekymret eller utryg, fordi man ikke ved, hvad det vil sige og ikke tør spørge sin læge eller andre

fagpersoner af frygt for at lyde dum, og derfor er det samtidig nødvendigt også at skrive Down syndrom, og på den måde gøre læserne bekendte med den betegnelse, som sygehusvæsenet bruger i daglig tale.

Eks. 2: ”Du overfører antistoffer til barnet gennem mælken. Disse stoffer hjælper barnet med at modstå sygdomme og nedsætter risikoen for allergier”. (Bilag 1, s. 13).

I eksempel 2 vælger vi at forklare ordet *antistoffer* indirekte gennem den efterfølgende beskrivelse af, hvad de har til formål. Tanken er, at der ikke umiddelbart er et ord som på fyldestgørende vis kan erstatte ordet ”antistoffer”, og brugen af et andet ord kan derfor medføre en længere forklaring, der pladsmæssigt ikke er at foretrække. Da der ligesom i det foregående eksempel er stor sandsynlighed for, at den gravide vil støde på ordet antistoffer igennem sin graviditet, mener vi at ordet *stoffer*, som minder om dette ord, men samtidig er mere almindeligt forståeligt, derfor fungerer fint sammen med den tilhørende beskrivelse.

I afsnittet ”Penge og papirer”, indgår flere fagudtryk eller, måske særligt for indvandrere, mindre bekendte eller ikke-indlysende betegnelser. Som udgangspunkt kan man sige, at mange af de gravide, som har de dårligste forudsætninger for at forstå disse ord, som oftest er så udsatte, at de har en socialrådgiver tilknyttet, som hjælper dem med de juridiske spørgsmål og forpligtelser. Dette afsnit indeholder ret mange oplysninger og er samtidig efter vores erfaring ikke af den store interesse for den nygravide, som også vil blive oplyst om sine forpligtelser i denne sammenhæng af sin jordemoder. Derfor har vi af pladsmæssige årsager undladt at forklare samtlige ord, som læserne kan være ubekendte med, f.eks. ’*kordegnkontoret*’ og ’*socialforvaltningen*’, som er forholdsvis lette at slå op på Internettet eller i en telefonbog, som de fysiske institutioner ordene dækker over. I stedet har vi fokuseret på at gøre rede for de mere diffuse begreber i teksten, som kræver en forklaring, og som er vigtige at kende til, såsom fadersskabssag og forældremyndighed.

Eks. 3: ”Hvis man ikke er gift, skal man ordne fadersskabssagen. Ved fadersskabssagen fastslår man, hvem der er far til barnet, og moren har pligt til at meddele farens navn. Man kan desuden aftale fælles forældremyndighed, som giver begge forældre samme lovmæssige ret til barnet.”. (Bilag 1, s. 14)

Som i det foregående eksempel indgår ordforklaringen i eksempel 3 som en beskrivelse af begrebets formål, og undgår på den måde at ødelægge læserens læseproces, så opgaven med at læse ikke bliver for besværlig.

A.1 Overblik- og sorteringsfremmende elementer

En anden måde hvorpå vi har gjort læseprocessen mindre besværet, er at hjælpe læseren til at danne sig overblik over på den enkelte side i hvert afsnit og sortere i hvilke oplysninger, der er vigtigst at være opmærksom på. Størstedelen af respondenterne forklarede i vores undersøgelser, at de mistede lysten til at læse, hvis der var for mange oplysninger, og man som førstegangsgravid ikke var klar over, hvilke oplysninger, der var vigtige at huske og forhold som f.eks. er livsvigtige for barnets tilstand, og hvilke der mere er beregnet på de gravide, som ønsker et indgående kendskab til alt omkring graviditeten. Hvis man ikke på forhånd ved noget om graviditet, medvirker for mange oplysninger til, at teksten bliver til en uoverskuelig jungle og får mange til at opgive at holde styr på tekstens enkelte dele. Disse udtalelser stemmer godt overens med Nystrands idé om, at tilpasse både mængden af ny viden og den nye videns form efter modtagerens behov, og derfor som hovedregel gøre hovedbudskabet klart og fremhæve og supplere dette i tekstens detaljer (jf. Nystrand 1986). Indledningsvis har ideen med pjecen fra Komiteens side været at forkorte og forenkle det eksisterende graviditetsmateriale, netop for at den mængde tekst man skal igennem som besværet læser, er overkommelig, og derfor sætter pjecen som medie en naturlig stopper for, hvor meget tekst der er plads til på den enkelte side også i forhold til det enkelte afsnit. Men også af hensyn til læsernes mulighed for at danne sig et overblik over og hurtigt få indtryk af de væsentligste oplysninger har vi så vidt muligt anvendt den samme fremgangsmåde i hvert afsnit, således at siderne ligner hinanden mest muligt og på den måde virker overskuelige.

Udover at gøre det klart, hvad afsnittet handler om med en overordnet overskrift for hele afsnittet, har vi til hvert punkt på en side skrevet en kort underoverskrift, som

udtrykker indholdet i hvert punkt. På den måde kan man hurtigt se, hvilke oplysninger det pågældende emne overordnet indebærer, ligesom man som meget dårlig læser stadig har mulighed for at fange de vigtigste oplysninger blot ved at læse disse overskrifter. En typisk side ser i overskrifter således ud:

Eks 4: ***Mad og sundhed i graviditeten***

Anbefalede kosttilskud: Vitaminpille, jern, kalk

Gode råd

Vær forsigtig med

(Bilag 1, s. 6)

Derudover har vi, som eksempel 5 skal demonstrere, for at minimere mængden af tekst og samtidig gøre det overskueligt præcist, hvilke forhold, vi hentyder til, når vi f.eks. anbefaler eller fraråder en given adfærd, at opstille de relevante oplysninger i en punktform, således at man som læser ikke skal lede efter de konkrete råd, men kan finde dem på en liste, hvilket gør dem enkle at forholde sig til og derfor også lettere at følge. Denne fremgangsmåde fremmer samtidig læserens mulighed for at kunne engagere og interesse sig for teksten, fordi det ganske enkelt er mere tydeligt, hvilke oplysninger de kan bruge i teksten, og hvordan teksten dermed er relevant for dem (jf. Beck et al 1995).

Eks 5:

God motion

- *Svømming*
- *Cykling*
- *Gåture i rask tempo*
- *Gymnastik for gravide*
- *Sex*

Motion du bør undgå

*deltag ikke i sport hvor du let kan falde
eller blive skubbet, fx*

- *Ridning*
- *Skisport*
- *Boldspil*
- *Tunge løft*

(Bilag 1, s. 8)

Udover underoverskrifter og punktformer, har vi, som eksempel 6 viser, hvor det er nødvendigt fremhævet et lille tekststykke med typografien, som understreger en vigtig pointe, som læseren bør være opmærksom på i forhold til det givne emne. På den måde drukner en vigtig oplysning ikke i en større tekstmængde, således at læseren kan risikere at blive forskrækket, når denne måske ved senere lejlighed finder ud af, at der var en væsentlig detalje, som pjecen ikke havde gjort dem opmærksomme på.

Eks 6: *"Rygning, alkohol, narkotiske stoffer og nogle typer medicin er meget farlige for dit barn. De kan gøre skade for livet".* (Bilag 1, s. 7)

Endelig har vi anvendt en større skriftstørrelse end i det eksisterende graviditetsmateriale, sådan at der kan presses færre oplysninger ind på den enkelte side. Vi har desuden anvendt billeder som skal understrege det pågældende afsnits budskab og særligt angive den stemning, som vi ønsker at læseren skal have indtryk af. På den måde er det også hensigten at billedet skal fungere som støtte til teksten ved at vise hvad afsnittet indeholder, sådan at man som meget dårlig læser også kan få glæde af pjecen.

B. Distanceskabende elementer

Mange af de forhold, som vi kommer ind på i de forskellige afsnit kan, som nævnt, risikere at vække anstød hos læserne, fordi de er sarte over for autoriteters indblanding i deres levevis. Derfor kan den meget korte form, som pjecen lægger op til, hvori der ikke er plads til formildende formuleringer, hvormed man kan tage indirekte forbehold for de resurcesvages sårbarhed over for en påduttende tone, samtidig have en negativ påvirkning på teksten. Med brugen af f.eks. punktformer får teksten et meget staccato-præget udtryk, som let kan opfattes som en kommanderende tone. For derfor at modarbejde denne tendens, har vi med vores formuleringer skabt en distance mellem læseren og teksten, således at læseren ikke nødvendigvis føler, at det er hende personligt, der hentydes til eller er tænkt på som en, der ikke lever op til den anbefalede standard.

Eks. 7: "Anbefalede kosttilskud"

"Gode råd"

"Vær forsigtig med"

(Bilag 1, s. 6-7)

Idéen med disse overskrifter, som eksempel 7 viser, er at lade læseren forstå, at det naturligvis er den gravides eget personlige valg, om hun vil gøre, som pjecen anbefaler, således at vejledninger opfattes, som de er ment, nemlig som råd og ikke ordrer. I stedet for at skrive "Følg disse råd", "Tag dette kosttilskud" eller "Du må ikke spise", vælger vi i stedet hverken at være pro eller contra den person, som ikke følger anbefalingerne, men blot appellere til læserens samvittighed ved at anføre, hvad der er godt for barnet, og hvad man bør være forsigtig med, hvis man gerne selv vil gøre sit til, at barnet har det godt.

C. Afværgende elementer

En anden måde hvorpå vi forsøger at undgå, at f.eks. kostrådene virker dikterende og i øvrigt som udspringende af vores formodning om, at læserne ikke allerede efterlever disse forskrifter, er ved at lede opmærksomheden over på barnets eller den gravides egen interesse i de nævnte oplysninger.

Eks. 8: "*Både graviditeten og fødslen er fysisk krævende. Derfor har kroppen godt af, at du dyrker motion under graviditeten. Kvinder som er i god form, har som regel færre problemer under graviditeten og ved fødslen*"²⁶ (Bilag 1, s. 8)

Eks. 9: "*Alt hvad du spiser, drikker eller ryger overføres gennem navlestrengen til dit barn. Derfor er det vigtigt, at du får en sund kost og holder dig fra ting, som kan skade barnet. På den måde giver du dit barn den bedste start på livet.*" (Bilag 1, s. 6)

²⁶ I dette eksempel er det samtidig formålet at komme den fejlagtige opfattelse til livs, som mange gravide har, at det kan skade barnet eller at gravide på anden måde ikke kan tåle at dyrke motion, hvilket der kun i få tilfælde, hvor der af anden grund er øget risiko for at abortere, kan være tale om. Sygehusvæsenets erfaring er, at kvinder i god form derimod føder mere problemfrit, hvilket betyder færre komplikationer under fødslen og derved færre også økonomiske omkostninger for staten (jf. Komiteen for Sundhedsoplysning).

Alle gravide er naturligt interesserede, i at deres barn har det godt, og er optagede af at undgå smerter og ubehag i forbindelse med både graviditet og fødsel. Ved, som det fremgår af eksempel 8 og 9, således at lægge vægt på, hvordan barnet kan tage skade af eller modsat blive sundere og stærkere gennem en given adfærd hos moderen, eller hvordan moderen selv kan medvirke til en mere problemfri graviditet og fødsel, fremhæver vi, at vi deler deres interesse i barnets og deres egne tarv og leder på den måde læserens opmærksomhed væk fra den opfattelse, at vi blot er ude på at bestemme over eksempelvis deres kostvaner eller motionsvaner. Da kvinderne i målgruppen generelt er så egenrådige, som vi har erfaret, er det dog også vigtigt, at vi med de afværgende og distanceskabende elementer i teksten, ikke får læseren til at føle, at rådene ikke er vigtige for hende, eller at netop hun ikke har grund til at følge disse råd. For at den gravide derfor skal kunne identificere sig med og føle teksten relevant for sin situation, har vi i disse tekststykker, hvor vi introducerer afsnittets indhold, skrevet teksten i 2. person, således at hun indledningsvis får en fornemmelse af, at de nedenstående oplysninger er relevante for hende, mens vi, som nævnt, i de konkrete råd distancerer læseren til teksten via de oven for gennemgåede formuleringer.

4.4.2 Behandling i forhold til sårbarheden som gravid

Engagement og interesse hos læseren er vigtige elementer for, at hvordan tonen opleves og fremmer forståelsen, og dermed at meningen opfattes som intenderet af forfatteren (jf. Beck et. al 1995; Nystrand 1986). Derfor har målgruppens interesser og forudsætninger for at ville engagere sig i pjecen spillet en stor rolle for, hvordan vi har formuleret os igennem pjecen, således at fortællertonen er med til at skabe det udtryk, som er i overensstemmelse med læserens, navnlig følelsesmæssige, behov som gravid. På den måde er hensigten dels at fremhæve de forhold, som interesserer og skaber glæde hos læseren, og i forbindelse med de gravides sårbarhed at understøtte dem dér, hvor pjecens oplysninger rammer deres ømme punkter, således at vi på trods af, at vi med de pågældende oplysninger risikerer at bekymre læseren, kan imødekomme deres behov og skabe en tryghed i forhold til barnets og den gravides egen tilstand. På den måde er det hensigten at skabe forudsætningerne for, at tonen vil skabe den intenderede mening.

A. Strukturelle, interessevækkende elementer

Først og fremmest er rækkefølgen af pjecens afsnit bestemt ud fra tanken om at fange læserens interesse og gøre dem positivt stemt over for pjecen fra start, og generelt gøre det muligt for læserne at identificere sig med de forhold pjecen beskriver for at modvirke den eventuelt negative indstilling eller modvilje de på forhånd kan føle for pjecen, på grund af de negative erfaringer de knytter til mediet og Komiteen som autoritet.

Pjecens afsnit skal naturligvis følge graviditetens kronologi, dels af rent logiske årsager, dels også for at læseren som nygravid kan identificere sig bedst med de oplysninger, hun møder først i pjecen.

Derudover viste vores undersøgelser, at gravides interesse i graviditetsmateriale generelt er rettet mod billeder og beskrivelser af det ufødte barns udvikling igennem de forskellige måneder. Derfor har vi prioriteret at lægge dette afsnit ret tidligt i pjecen, således at vi meget kort inde i læseprocessen imødekommer dette behov. Hernæst har vi placeret afsnittet ”Undersøgelser af det ufødte barn” som tredje afsnit. På den ene side er det lidt problematisk at placere dette afsnit, som indeholder en del sårbare oplysninger så tidligt i pjecen, fordi man kan risikere, at læseren bliver irriteret eller så bekymret, at hun lægger pjecen fra sig. På den anden side er det vigtigt, at man bliver gjort opmærksom på disse undersøgelser meget tidligt i graviditeten, fordi nogle af undersøgelserne ikke kan foretages efter graviditetens 13. uge. Mange af vores respondenter var ikke blevet gjort opmærksom på undersøgelsestilbudene af deres læger eller havde ikke helt forstået på deres læge, hvad undersøgelserne gik ud på eller hvad formålet var med dem. Derfor skal afsnittet skabe opmærksomhed omkring undersøgelserne, dels så den gravide selv er klar over, at disse tilbud findes, og at hun kan vælge at høre nærmere om dem hos sin læge, hvis hun ønsker det, og dels så hun i fred og ro kan få overblik over lægens forklaringer ved at kigge i pjecens oversigt over undersøgelserne. For således at øge sandsynligheden for at den gravide med læsevanskeligheder, som måske ikke får læst pjecen færdig, får disse oplysninger med, har vi fundet det nødvendigt at placere dette afsnit, som samtidig kan skabe bekymring hos den gravide, så tidligt i pjecen.

Derudover er pjecens struktur, som nævnt, valgt efter den naturlige kronologiske rækkefølge, bortset fra afsnittet ”Penge og papirer” som er placeret sidst i pjecen på trods af, at nogle af de deri nævnte forhold kan bringes i orden under graviditeten og derfor kan være relevante også for den helt nygravide. Men da vi kender til målgruppens indstilling til denne slags juridiske forhold, mener vi, at det kunne nedsætte interessen i pjecen, hvis afsnittet fik en tidligere placering. Samtidig vil både læge og jordemoder som regel gøre opmærksom på den gravides pligter og rettigheder i den forbindelse, hvorfor der også er andre supplerende muligheder for den gravide for at opnå den fornødne viden om sine forpligtelser.

B. Tryghedsstyrkende elementer

Som vi også oplevede i forbindelse med vores undersøgelser, og som vi har været inde på nogle gange, er det klart, at vi, med graviditeten som emne i pjecen til gravide, bevæger os inden for et område, som ligger læseren meget nært, blandt andet fordi vi henvender os til den gravide i en periode, hvor hun kan opleve en masse forandringer i kroppen og kan have svært ved at kapere graviditeten og takle de psykiske udsving en sådan også kan indebære. Derfor har det været en vigtig del af bearbejdelsen at skabe en tryghed for den gravide i forhold til den ’opgave’, som ligger foran hende. Derfor tager vi i de situationer, hvor teksten kan få den gravide til at føle sig usikker eller på anden måde bekymre sig, højde for, hvordan vi kan gøre den gravide mere tryk, således at hun ikke lægger pjecen fra sig for at undgå bekymringerne.

Eks. 10: *”Husk at lytte til din krops signaler og snak med din læge eller jordemoder, hvis du er meget plaget af ubehag. Du kan også tale med dem om dine tanker og følelser omkring graviditeten.”* (Bilag 1, s. 1)

Intentionen er, som det fremgår af eksempel 10, her at gøre den gravide opmærksom på, at det er helt i orden at tale med sin læge eller jordemoder om såvel kvalme og andet fysisk ubehag, som de mange og forskelligartede tanker, man kan have som gravid. Teksten skal samtidig indikere, at det er helt normalt, at man kan have behov for at tale om sine tanker, og den skal dermed give den gravide en følelse af, at hun ikke er den eneste, som oplever, at graviditeten sætter gang i psykiske processer.

I afsnittet om undersøgelser af det ufødte barn er vi med de oplysninger, afsnittet indebærer, samtidig også med til at gøre den gravide - sandsynligvis unødvendigt -, bekymret for barnets tilstand. Oplysningerne om de undersøgelser, som kan vise, om der er risiko for, at barnet f.eks. har en kromosomfejl eller er misdannet, kan skabe ængstelse hos den gravide, og derfor har vi, som eksempel 11 og 12 viser, fundet det vigtigt at understrege, at der selvfølgelig er flere børn, der er helt normale ved fødslen, mens tilstande som Down syndrom hører til sjældenhederne, især hos yngre kvinder. Samtidig er det dog også nødvendigt, for at den gravide ikke skal føle sig forført til at lade sig undersøge eller føle en falsk tryghed, hvis hendes barn alligevel skulle fejle noget alvorligt, også at gøre det klart, at undersøgelserne ikke er en garanti for, at barnet er rask. For dog at understrege, at alvorlige misdannelser og lignende hører til sjældenhederne, er det understreget en ekstra gang under billedet på samme side, at det er de færreste børn, som har en alvorligt tilstand:

Eks. 11: *"Det er vigtigt at huske, at undersøgelserne ikke kan garantere, at barnet er normalt. Men det er sjældent, at et barn fejler noget alvorligt ved fødslen.."*(Bilag 1, s. 4).

Eks. 12: *"De fleste børn fødes sunde og raske, men for mange gravide giver det ro i sindet at få undersøgt, om barnet ser ud til at være normalt."* (Bilag 1, s. 4, billedtekst)

B.1 Afdramatiserende elementer

Da vi som nævnt ovenfor kommer ind på visse emner i pjecen, som den gravide næppe har lyst til at identificere sig med eller på anden måde føle kan være relevante for hende, lægger vi i pjecen vægt på at afdramatisere disse bekymringsvækkende forhold, således at den gravide ikke skal frygte for sit egen eller barnets velbefindende eller på anden måde have det dårligt i forhold til sin situation.

Eks. 13: *"Du vil måske mærke forandringerne allerede tidligt i graviditeten, men det er forskelligt hvordan og hvor meget, man oplever disse forandringer. Nogle mærker slet ikke noget til deres graviditet, før maven begynder at vokse."* (Bilag 1, s. 1).

I eksempel 13 er idéen, som følge af de øvrige oplysninger på siden omkring, hvordan man typisk har det som nygravid, samtidig at gøre det klart, at der ikke nødvendigvis er noget galt med hverken den gravide selv eller hendes barn, fordi man ikke oplever nogen af de såkaldte tegn på, at man er gravid. Den gravide skal således heller ikke frygte, at hun slet ikke er gravid alligevel, blot fordi hun ikke fornemmer det i kroppen. Vi ønsker således at lægge op til, at man som gravid oplever graviditeten på sin egen måde og ikke nødvendigvis kan sammenligne sig med andre gravide.

C. Distanceskabende elementer

Ligesom det gør sig gældende i forhold til de graviders problemer som resurssvage, er der bestemte afsnit i pjecen, som den gravide kan være særligt sårbar over at blive stillet over for, fordi det, vi samtidig kan insinuere med disse oplysninger, er følelsesmæssigt hårdt for den gravide at forholde sig til.

Eksempelvis beskriver vi i afsnittet ”Penge og papirer”, hvem det er, der skal ordne faderskabssag, og hvilke muligheder, man gennem forældremyndighed har for at få juridisk rettighed til barnet. I vores undersøgelser har det været en stærk tendens, at mange af de resurssvage gravide netop ikke er sammen med faderen, har et dårligt forhold til faderen eller på anden måde kan få særlig brug for oplysningerne omkring faderskabssag og forældremyndighed. Men netop fordi de resurssvage gravide kan sidde i en ikke ideel livssituation, hvor oplysningerne har særlig relevans, kan de også virke sårende, fordi man derved påminder den gravide om hendes situation, og formodningen om hende som målet for oplysningerne. Derfor er det vigtigt at skabe en distance mellem teksten og den gravide læser, således at hun ikke nødvendigvis føler sig antruffet, hvilket eksempel 14 viser, hvordan vi har gjort.

Eks. 14: *”Hvis man ikke er gift, skal man ordne faderskabssagen. Ved faderskabssagen fastslår man, hvem der er far til barnet, og moren har pligt til at meddele faderens navn. Man kan desuden aftale fælles forældremyndighed, som giver begge forældre samme lovmæssige ret til barnet..”* (Bilag 1, s. 14)

Her har vi brugt ordet ’man’ og altså 3. person i stedet for direkte tiltale med 2. person, som det kunne virke mere naturligt og personligt i denne slags pjeceskrivning, og i øvrigt, som nævnt i indledningen, tilrådes inden for pjeceskrivning, idet denne dagligdagsform

skulle medvirke til at gøre sproget klart og konkret (jf. Hardervig 2005). I modsætning hertil vil vi dog vurdere, at en sådan direkte tiltale ville kunne medføre en insinuerende tone i forhold til netop disse resurssvage, gravide læsere, og at det i denne sammenhæng er mere hensigtsmæssigt, at læseren føler en naturlig distance til teksten og dermed heller ikke identificerer sig fuldstændigt med det skrevne. Vi anvender derfor også, som eksemplet viser, ord som 'man kan' og 'hvis', som alle fungerer som distanceskabende elementer, der gør den beskrevne situation mere hypotetisk og mindsker tydeligheden af vores formodning om læseren som havende en livssituation, hvori de pågældende oplysninger er væsentlige at kende til.

Så snart man kommer ind på emnet omkring fosterdiagnostiske undersøgelser, stiller man spørgsmålstegn ved, om det barn, kvinden bærer, er normalt, og man kan derved skabe bekymring hos den gravide. Derfor er der særligt i den forbindelse årsag til at skabe distance til teksten, så den gravide ikke skal føle sig så direkte tiltalt, at hun også føler risikoen for nærliggende i sit tilfælde, hvilket vi, som eksempel 15 viser, har gjort på følgende måde:

Eks. 15: "Undersøgelser af det ufødte barn

Er barnet normalt?

Dette spørgsmål stiller mange gravide sig selv.

Du får tilbudt forskellige undersøgelser i begyndelsen af graviditeten. Undersøgelserne fortæller, om du har høj eller lav risiko for at få et barn med fx Down syndrom (mongolbarn) eller andre alvorlige tilstande. I de allerfleste tilfælde er risikoen lav, og så er det mest sandsynligt, at barnet er normalt. Når der i sjældne tilfælde er en gravid med høj risiko, bliver hun tilbudt flere undersøgelser, som med sikkerhed kan sige, om barnet har en af de sygdomme, man undersøger for." (Bilag 1, s. 4)

Vi har valgt at lægge afstand mellem tekst og læser, ved at skrive 'er barnet' og 'det ufødte barn' i stedet for eksempelvis at skrive 'dit barn' eller 'dit lille barn', som vi i forhold til at vække interesse i afsnit som "Mad og sundhed" har gjort, for at lægge vægt på det skrøbelige og det følelsesbetonede omkring barnet, som kan få den gravide til at indse vigtigheden af at ændre på sine vaner. I dette tilfælde ønsker vi tværtimod at fjerne læserens opmærksomhed fra, at fostret er skrøbeligt og sårbart og i stedet gøre

'barnet' til det hypotetiske barn, det barn, som en gravid har i maven, og ikke til 'netop dit lille barn, som du som læser glæder dig til og føler omsorg for'. Samtidig er hensigten også at gøre spørgsmålet om undersøgelser af barnets tilstand til en generel procedure, som alle kan vælge at gennemgå, ligesom vi gør opmærksom på, at alle gravide naturligt bekymrer sig om barnet er normalt, hvorfor man heller ikke skal føle sig særligt udsat eller i "farezonen", fordi man evt. oplever disse bekymrende tanker.

4.5 Delkonklusion

Gennem ovenstående analyse skulle vi besvare spørgsmålet om, hvordan vi tilpasser teksten til konteksten, og hvordan der således skabes en hensigtsmæssig tone ud fra en vurdering af de for formidlingssituationen omgivende kontekstuelle forhold og de deraf følgende implikationer for tonens potentielle udtryk i graviditetspjecen. På baggrund af det teoretiske afsnit var der grundlag for den konklusion, at tonen udtrykker forfatters formodninger om læser, og at læser bliver opmærksom på dette insinuerende niveau i tonen, som derfor bliver det af tonens niveauer udtryk, som bliver dominerende i forhold til meningen og aktualiseres ud fra læsers erfaringsbaggrund, når meningen er uklar.

Er man således særligt sårbar over for, hvad en autoritet som Komiteen kan mene om én, både som resurcesvag og som gravid, er der større sandsynlighed for, at man dels opfatter noget negativt i tonen, ligesom man vil tage den negative formodning ildere op, end hvis man ikke personligt, som vores målgruppe, var berørt af det givne emne, eller som dårlig læser havde negative erfaringer med det skriftlige medie. Disse sammenhænge forklarer samtidig, hvorfor tonen har en særlig indflydelse på den mening, de resurcesvage gravide opfattede i Komiteens eksisterende graviditetsmateriale.

Gennem analysen har vi vist, hvordan vi ved hjælp af seks kategorier af sproglige elementer, har bearbejdet pjecen med henblik på at understøtte læserens evne til at følge den intenderede mening. Sammenholdt med de ovennævnte forhold, som vi har fremsat teoretisk belæg for sammenhængen imellem, er det i den henseende klart, at et sårbart forhold til emnet, og, ud fra tidligere erfaringer, negativt forhold til mediet, og i dette tilfælde også til afsender som autoritet, har en stor betydning for, om tonen i sidste ende opfattes positivt eller negativt, hvis meningen er uklar.

De anvendte sproglige elementer skal ud fra disse betragtninger fungere styrkende, navnlig i forhold målgruppens problemer som resurcesvage, hvilket betyder, at de skal medvirke til at undgå, at læseren påmindes om sine dårlige læseegenskaber, og de skal samtidig tage højde for deres manglende tillid til og lydhørhed over for autoriteter. Lige såvel skal andre elementer skabe distance mellem den gravide og de oplysninger, som kan bekymre hende som gravid og give hende fornemmelsen af at være og blive en dårlig mor og på den måde også virke beroligende. Vægtningen, strukturen og fremstillingen er på samme måde med til at tage højde for de gravides behov og er tilsammen med de enkelte formuleringer med til at mindske risikoen for, at læseren kan opleve tonen negativt, ligesom hensigten samtidig er at vække og bevare interessen hos den gravide, hvilket også vil præge oplevelsen og påvirkeligheden af tonen.

5 Diskussion

I analysen har vi redegjort for, hvordan vi har forsøgt at møde læsernes behov, - og gennem til – og fravalg af informationer, overvejelser for fremstilling og strukturering af disse og ordvalget -, har taget højde for deres perspektiv på afsenders intention via pjecens udformning i forhold til det aktuelle medie og emne. I vores teoretiske afsnit har vi samtidig argumenteret for, hvordan alle de forhold, som kan omgive læserens forståelse af pjecen, kan påvirke dennes indstilling hertil og ud fra et retorisk perspektiv også dennes lyst til at handle efter hensigten. I det følgende vil vi derfor vurdere, om der kan være forhold, som vi ikke har været opmærksomme på, ligesom vi vil diskutere de øvrige forhold under graviditeten, som kan påvirke den gravides handlen i sidste ende, og som sådan har indflydelse på, om hensigten og formålet med pjecen opnås.

5.1 Er pjecen tilpasset til konteksten?

Som tidligere nævnt har vi bearbejdet pjecen i overensstemmelse med vores formodninger omkring vores målgruppe (jf. Nystrand 1982, 1986) ud fra den erfaring, vi selv har opnået med vores undersøgelser, og den viden, vi har fra Komiteen og deres samarbejde med de fagfolk, som arbejder med gravide inden for målgruppen i det daglige: Læger, jordemødre, sundhedsplejersker o.a.. Som formidlere, der arbejder på

vegne af Komiteen, kan vi således være prægede af deres holdninger og overbevisninger. Dels har vi som studerende, som er uerfarne på området, gavn af Komiteens erfaringer, ligesom vi også ser det som en vigtig forudsætning for kvaliteten af vores formidlingsarbejde, at vi kan sympatisere med Komiteens holdninger for at kunne 'sælge' dem videre til læserne. Har vi således taget fejl i det indtryk af læserne, som vores undersøgelser har givet os, har vi derfor også bearbejdet teksten ud fra disse fejlagtige forudsætninger, ligesom vi kan have overset forhold i læsernes situation, som vi derfor ikke har taget højde for i pjecen. Komiteens erfaringer kan således bære præg af det sundhedsmæssige perspektiv, som både Komiteen, Sundhedsstyrelsen og deres kontakter inden for sygehusvæsenet repræsenterer. Som vi med Gregersen og Hermann (1978) var inde på, er det netop ud fra det perspektiv, som er relevant for en selv, at man lægger mærke til og vurderer en situation. Komiteens ikke-personlige og indirekte kontakt med målgruppen kan derfor være påvirket af generelle erfaringer med gravide inden for denne målgruppe, som betyder, at de resurssvage gravides behov allerede er besluttet før det egentlige arbejde med at udvikle pjecen er sat i gang. I påvirkningen af Komiteens og de øvrige faglige kontakter kan der derfor være aspekter i målgruppens situation, som vi ikke har været opmærksomme på og taget højde for, og som derfor kan betyde, at tonen kan forekomme uhensigtsmæssig over for nogle læsere i visse sammenhænge. En nærmere kritisk stillingtagen hertil vil vi komme ind på i den senere vurdering af specialets metode.

Det er også et faktum, at Komiteens arbejde er underlagt økonomiske forhold, som begrænser udfoldelsesmulighederne med henblik på at møde målgruppens behov ud fra et sundhedsmæssigt perspektiv. Derudover er mulighederne for at imødekomme de behov, som de resurssvage gravide selv giver udtryk for, begrænsede af etiske rammer for, hvilke holdninger man kan tilslutte sig eller lægge vægt på i deres materiale, under hensyn til, at Komiteen opererer i statsligt regi og derfor bærer et moralsk ansvar for at give udtryk for den holdning, som dels er sundhedsmæssigt forsvarlig og dels svarer til det offentlige sygehusvæsens tilbud til gravide. På grund af disse begrænsninger er det også sværere at fremme de gravides lyst til at læse lige netop denne pjece, hvilket vi vil komme nærmere ind på i forbindelse med afprøvningen.

Herudover er det klart, at vi ikke kan tage stilling til enhver tænkelig kontekst, såsom for eksempel den fysiske eller psykiske situationsafhængige kontekst, som kan præge læseoplevelsen. Herunder har vi ingen mulighed for at ændre på teksten (i modsætning til i en mundtlig formidlingssituation), så den er tilpasset kontekstuelle forhold, som ikke er generelt kendetegnende for målgruppen, f.eks. at en gravid læser pjecen i bussen på vej hjem fra lægen, hvor støj eller andre gener kan influere koncentrationen og udbyttet af pjecen. Lige såvel er det ude af vores kontrol, om læseren har haft en dårlig dag eller på anden måde har særligt lav tålmodighed med den type informationsmateriale og skrivestil, som pjecen tilhører eller er usædvanligt påvirkelig eller sart over for den form for informationer, som pjecen indeholder og dermed over for pjecens tone.

Med udgangspunkt i den viden, som vi ud fra vores undersøgelser har erfaret generelt gør sig gældende for målgruppen, vil også vurdere, at der, set i forbindelse med de behov, som vi som forfattere bør opfylde for at understøtte reciprociteten (jf. Nystrand 1986), ikke nødvendigvis kun er tale om, at den ikke-ideelle sundhedsmæssige standard, som gør sig gældende hos målgruppen, alene kan tilskrives manglende vilje og ønske, ud fra uvidenhed, til at fremme sin egen og sit barns sundhed, sådan som til dels Komiteen og særligt fagfolk udlægger problematikken. Herved anskuer man de problemer, som pjecen skal være med til at løse, som liggende alene hos de resurssvage gravide.

Samtidig mener vi dog også ud fra vores samtaler med disse gravide, at håndteringen af de graviditetsrelaterede forhold blandt de læger og jordemødre kan være årsag til, at man som resurssvag gravid føler de mange oplysninger for uoverskuelige at efterleve. Det være sig særligt i forhold til amning, som ifølge udtalelser fra jordemødre, Komiteen og målgruppen er blevet et ganske problematisk område.

Ud fra disse overvejelser er det således også muligt, at de valgte informationer i pjecen kan være vægtet eller formuleret uhensigtsmæssigt i forhold til de gravides behov og interesse, i betragtning af, at den øvrige påvirkning, de vil møde i graviditeten i forhold hertil, kan medvirke til, at pjecen i sidste ende ikke udløser den tilsigtede handlemåde hos læserne. Man kan således diskutere, om pjecen ved at fremhæve andre

informationer eller lægge mere vægt på de forhold, som på forhånd interesserer læserne, vil kunne opnå større interesse, mindre modvilje og dermed mindre risiko for negative implikationer af tonen. Dette vil vi komme nærmere ind på i det følgende afsnit, hvori vi inddrager afprøvningen af pjecen på målgruppen.

5.2 Afprøvning

Som det fremgår af afprøvningsbeskrivelsen²⁷, var reaktionen på pjecen generelt meget positiv, ligesom de tilstedeværende gav udtryk for, at den både indholdsmæssigt og i forhold til læsesværhedsgraden og overskueligheden var meget let anvendelig. Ved nærmere forhør omkring eventuelt manglende oplysninger var der dog alligevel visse interessante betragtninger i forhold til respondenternes erfaringer, som er relevante i forhold de kritiske punkter, som vi har fremhævet i afsnittet ovenfor, herunder f.eks. amning, ammebrikker²⁸ og 3D-scanninger²⁹.

Først og fremmest var det samtlige gravides og mødres oplevelse, at der presses på fra Sundhedssektorens side i forhold til amning. Respondenterne gav udtryk for, at amning generelt bliver problematiseret unødigt, og for dem skabte en frygt og bekymring på forhånd om, hvorvidt amningen ville fungere, ligesom den, i respondenternes øjne overdrevne pro-amningsholdning, havde lagt bånd på og rammer for deres egen fri vilje. Samtlige af de tilstedeværende mødre havde oplevet problemer med at amme, heraf havde størstedelen opgivet, blandt andet som følge af det pres, de følte fra sygehusets side, og de fortalte at de, idet amningen ikke forløb optimalt, var blevet beordret til at fortsætte trods det de oplevede som meget stærke smerter. Sygehuspersonalets indstilling fik dem til at føle sig som dårlige mødre, og for at slippe for presset valgte de i stedet at opgive og melde sig ud af 'kampen'.

²⁷ Se bilag 5 for nærmere detaljer om afprøvningens udførelse og resultater

²⁸ Ammebrikker er små plastik-'tutter', som kan lægges på moderens bryst. Formålet er at lette det lille barn indtil mundens muskler er udviklet nok til at kunne svøbe brystvorten, således at barnet har lettere ved at få fat og lærer sutteteknikken. Meningen med ammebrikkerne er at bruge dem indledningsvis, indtil amningen fungerer og kan fortsætte på almindelig vis.

²⁹ Tredimensionelle scanninger, som tilbydes på privatklinikker, og som giver de vordende forældre mulighed for at få et tydeligt indtryk af barnets udseende. Disse scanninger koster som regel mellem 1100 og 3500 kr. at få foretaget.

5.3 De valgte prioriteringer i pjecen

Ovenstående oplevelser blandt respondenterne omkring håndteringen af deres amning kan naturligvis være udtryk for dårlig kemi med personalet, ligesom deres indstilling til amningen fra start kan have påvirket personalet til at bruge en lidt skrap tone, for at få dem til at indse vigtigheden af amningen og give den en ekstra chance. Vores udgangspunkt i forhold til at vurdere, hvordan pjecens tone kan blive påvirket af de omstændigheder, som i øvrigt omgiver læserne, indbefatter dog, at det netop er læsernes oplevelse af situationen, som vi må gå ud fra, idet det er denne, som har indflydelse på deres perspektiv og den deraf følgende adfærd (Gregersen & Hermann 1978).

Ud fra ovenstående reaktioner og holdninger hos respondenterne kan emnet amning være vægtet for højt i pjecen, udleveringstidspunktet taget i betragtning, hvor amningen ikke er nært forestående. Desuden indbefatter afsnittet forklaringer om fordelene ved amning, ligesom der gøres opmærksom på, at startvanskeligheder er normale. Således er det muligt, at pjecen opfattes som første skridt på vejen af de ”pro-amningslektioner”, som den gravide har i vente, og som for et stort antal af de adspurgte resurssvage gravide som nævnt medvirkede til, at de opgav at amme. Som vi tidligere har været inde på, er det også sandsynligt, at netop denne gruppe, som har oplevet mange nederlag og ofte har lav selvtillid, er mere sårbare og sarte over for udtryk for, at de ’gør det forkert’ eller på anden måde er dårlige til at amme.

På denne måde er det, selvom Komiteen har pligt til at oplyse om fordelene ved og opfordre til, at man ammer, diskutabelt, hvorvidt man med denne fremgangsmåde egentlig møder den gravides behov, eller om pjecens informationer set i sammenhæng med den øvrige oplysning på området nærmere møder Komiteens behov i forhold til deres forestillinger om målgruppen ud fra deres erfaringer med det sundhedsfremmende arbejde, der fremgår af deres officielle målsætning og formålsbeskrivelse³⁰. På den måde kan vægtningen af emnet i pjecen, og den for amning fortalende tone, dette indebærer, sammen med den øvrige påvirkning, som den gravides situation præges af, skabe en insinuerende tone, som indikerer, at den gravide skal amme, sikkert får svært ved det, og er en dårlig mor, hvis hun ikke får det til at lykkes.

³⁰ Disse punkter er beskrevet tidligere, i specialets indledning.

5.4 Konkurrencen med andre producenter af graviditetsmateriale

Respondenterne ønskede som nævnt også mere udførlige oplysninger om barnets udvikling, som vægtes meget højt i konkurrerende materiale. Med tanke på, at det som udgangspunkt var Komiteens ønske at udkonkurrere graviditetsmateriale fra bl.a. bleproducenter, mener vi derfor, at pjecen i højere grad kunne møde læsernes behov ved at vægte barnets udvikling højere, blandt andet ved at bruge flere økonomiske midler på rigtige fotos af fostret i de forskellige faser, ligesom flere af graviditetens uger og flere detaljer om udviklingen fra uge til uge kunne indgå. Herved ville interesseniveauet sandsynligvis højnes og således medføre en mere positiv indstilling til pjecen generelt, ligesom vi vurderer, at man herved vil kunne opnå større overbærenhed med en eventuelt uhensigtsmæssig tone enkelte steder i pjecen. Samtidig er det vores vurdering, at disse intuitivt interessante emner ikke vil komme til at overskygge pjecens centrale indhold (jf. Beck et al. 1995).

For så vidt angår 3D-scanninger vurderer vi dog, at denne form for service, som ikke er en del af det offentlige sygehusvæsens tilbud til gravide, skal undgås i pjecen. Dels bør der efter vores vurdering ikke tilføjes mere tekst til pjecen, hvis det nødvendige indtryk af lethed og overskuelighed skal bevares. Dels er beskrivelserne af denne slags tilbud i konkurrerende materiale produceret ud fra reklamemæssige formål, ligesom afsenderne er private og ikke på samme måde er underlagt de etiske regler og rammer som Komiteen er, regler som samtidig er med til at omgive Komiteen med troværdighed. Det konkurrerende materiale kan derfor i højere grad dyrke de gravides interesser, mens Komiteens ansvar for de gravides evne til at træffe sundhedsfremmende valg begrænser denne fremgangsmåde.

Af samme årsager er det derfor heller ikke hensigtsmæssigt at inddrage forklaringer om f.eks. ammebrikker, idet man herved medvirker til at understrege insinuationen af, at vanskeligheder med amningen ofte forekommer. Derimod er det mere formålstjenligt at indgyde en tro på, et ønske og en holdning hos den gravide om, at hun som en selvfølge vil amme og vil kunne amme, ligesom dette afsnit reelt udtrykker en erkendelse af, at amningen ikke nødvendigvis begynder problemfrit, men at det såvel kan være barnet, der har svært ved det, som hende selv. Det betyder samtidig, at den gravide ikke skal

føle sig som en fiasko og kan få hjælp, hvis starten er svær, og at hun også har grund til at tro på, at det stadig kan komme til at fungere, selvom man kommer skidt fra start. Samtidig undgår vi med denne fremgangsmåde, som eksemplerne nedenfor demonstrerer, at problematisere emnet unødigt.

Eks. 15 *Det er helt normalt, at der går lidt tid, før du og barnet finder en rytme i amningen. Nogle børn får godt fat om brystet fra starten, mens andre har brug for tid og øvelse. Efterhånden vil I begge blive gode til det.*

Eks. 16: *Jordemoderen eller sundhedsplejersken kan hjælpe dig med amningen, hvis du får brug for det. De kan bl.a. vise dig, hvordan dit barn skal ligge for at få rigtigt fat om brystet.*

På trods af de fremhævede kritikpunkter er det vores vurdering, at vi med såvel vægningen af pjecens emner, fremstillingsmåden og formuleringerne har skabt forudsætningerne for en hensigtsmæssig oplevelse af tonen blandt resurssvage gravide.

Som det fremgår oven for, antager pjecen f.eks. ikke en overvejende pro-amningsholdning, hvilket ifølge respondenterne heller ikke var deres indtryk. Herunder mente man, at vægningen af emnet og formuleringerne udtrykker en nuanceret indstilling til amningens både positive og negative sider, ligesom fordelene ved pjecens korte og klare form er, at den undgår at virke propaganderende.

I forhold til de i øvrigt fremhævede kritikpunkter mener vi først og fremmest, at vi, - på trods af, at vores funktion som formidlere for Komiteen -, dog ikke arbejder hos dem og deler deres erfaringer, og at vi dermed er i stand til at tage Komiteens og sygehusvæsenets perspektiver i betragtning, men samtidig også vurdere de relevante informationer, formen og formidlingen heraf ud fra målgruppens synsvinkel. De personlige møder med målgruppen har givet os et godt og nuanceret indtryk af de resurssvage gravides situation, hvilket betyder, at vi i lige så høj grad har haft medfølelse for deres situation, som vi har arbejdet for at overbevise om det vigtige i Komiteens holdninger (hvis hensigter jo også er venligtsindede i forhold til målgruppen). Vi mener derfor dels, at bearbejdningen af pjecen er sket ud fra realistiske formodninger om målgruppen, dels at vi således anser påvirkningen fra Komiteens

formodninger om målgruppen som begrænset i forhold til vores evne til at vurdere læserne og deres situation.

Den entydigt positive reaktion på pjecen giver os således også grund til at konkludere, at pjecens tone er hensigtsmæssig. Ud fra vores kendskab til respondenterne er vi også overbeviste om, at den positive reaktion ikke blot er et udtryk for en tilbageholdenhed i forhold til at kritisere pjecen negativt, idet vi har med en meget meningsstærk gruppe at gøre, der, som vi mange gange har gjort det klart, netop ikke har megen respekt for autoritære meninger eller er bange for at give udtryk for en kontrær holdning. Vi mener derfor, at vi med forståelse for læsernes situation har formået at understøtte deres svage sider og behov på fyldestgørende vis. Af samme årsag er der således begrænset sandsynlighed for, at f.eks. fysiske, forstyrrende elementer eller situationsbestemte følelsesmæssige påvirkninger vil kunne ødelægge læseoplevelsen i så høj grad, at man helt vil opgive pjecen.

6 Perspektivering

Med tanke på Komiteens målsætning om at skabe velinformede gravide, som kan træffe kvalificerede valg for deres egne og barnets sundhed, var hensigten, at pjecen, - ud fra Komiteens viden om målgruppens ringe læsevner, som medvirker til at nedsætte dens forudsætninger for at træffe disse velinformede valg – skulle føre til en øget bevidsthed omkring sundhed, som ifølge Komiteens erfaring resulterer i en øget interesse, vilje og et ønske om at fremme sandsynligheden for at få et sundt og rask barn. I det større samfundsmæssige perspektiv er formålet som nævnt også den økonomiske besparelse, som færre syge og handicappede og på anden måde belastede resursesvage borgere vil medføre.

I diskussionen af, hvorvidt pjecen møder de gravides behov, og om den mængde af information, den indgår i, også kan have negative konsekvenser for de valg, de gravide træffer i forhold til et sundhedsfremmende perspektiv, finder vi det ud fra vores erfaringer med målgruppen også relevant at debattere det hensigtsmæssige i det kvalificerede valg og den store mængde graviditetsinformation generelt, som perspektivering på besvarelsen af nærværende speciales problemformulering.

6.1 Det kvalificerede valg – et fordelagtigt valg?

Et stort spørgsmål i forbindelse med udviklingen af pjecen har været, hvordan vi f.eks. med oplysninger om undersøgelser af det ufødte barn kan give den gravide unødige bekymringer om, at der kan være noget i vejen med hendes barn. Ud fra indtrykket af målgruppen og af egen erfaring ved vi, at det er disse tanker, som fylder mest i en gravid kvindes hoved. Under processen stillede vi derfor selv spørgsmål ved, om det kvalificerede valg er af entydigt positiv betydning for den gravide, f.eks. i betragtning af den lave risiko for at føde et barn med Down syndrom hos en gravid under 35, som langt de fleste i vores målgruppe er. Vi spurgte ligeledes os selv, om ikke også der er negative konsekvenser ved at kende til alle både muligheder og negative konsekvenser i og af graviditeten, som også kan have omkostninger både personligt for den gravide og økonomisk set for samfundet.

Den psykiske påvirkning, man udsætter den gravide for med den pågældende information, og i øvrigt intentionen om det velinformerede valg, er i sprogpsykologisk øjemed interessant, fordi det kredser om de psykosociale konsekvenser af en sproglig påvirkning og det moderne informationsniveau.

I lederen "*Det informerede valg har svære betingelser*" i Ugeskrift for læger (5. marts 2007), kritiserer læge Lotte Hvas Sundhedsstyrelsen for formålet med det velinformerede valg. Problemet er ifølge Lotte Hvas, at mange af de gravide tager imod tilbud om f.eks. prænatale scanninger, uden kendskab til det egentlige formål hermed (Hvas 2007), og betragter undersøgelserne som en 'sjov mulighed for at se barnet', hvilket, som nævnt i analysen også var den holdning, vi oplevede blandt vores respondenter både i de indledende undersøgelser og ved afprøvningen. Lotte Hvas mener, at det er kritisabelt, at Sundhedsstyrelsens informationsmateriale om prænatale undersøgelser ikke er skabt med henblik på at undgå børn med handicap eller alvorlige sygdomme, men ud fra tanken om, at den gravide, som ønsker det, kan få hjælp til at træffe sine egne valg. Hendes vurdering er, at Sundhedsstyrelsens bevæggrund er at undgå motiver om fostersortering og paternalisme, hvorfor man lægger både retten og pligten til at vælge over på kvinderne (Hvas 2007). Det paradoksale i denne

fremgangsmåde er, at den gravide har ret til at vælge informationerne fra, dvs. at hun ikke vil vide noget om de givne informationer. Som Lotte Hvas udtrykker det, er det

”...svært nok at forklare og forstå risikovurderinger for ikke at tale om de store etiske problemstillinger, der følger i kølvandet, når man diskuterer abort af et sygt eller raskt foster, men det gør det ikke lettere, når formålet med undersøgelsen fortaber sig i disen. Samtidig er vi som praktiserende læger pålagt at respektere retten til ikkeviden og spørge, om kvinderne virkelig har et ønske om at få den information, vi giver. En glimrende intention, men endnu er der ikke nogen, der har kunnet forklare mig, hvordan jeg kan stille et spørgsmål, så kvinderne ved, hvad det er, de siger nej til, uden at jeg har fortalt om det!”(Hvas 2007).

Ud fra en sprogpsykologisk tanke er det klart, at så snart man har videregivet en bestemt oplysning, er det umuligt for modtageren at negligere eksistensen af denne oplysning. Med tanke på vores argumentation for, hvor receptiv menneskets forståelse er af enhver tænkelig intern og ekstern påvirkning (jf. Bakhtin³¹; Gregersen & Hermann 1978; Nystrand 1982, 1986), er det således også klart, at enhver oplysning i den sårbare situation som gravid kan have en indflydelse på de valg, man træffer. Som vi var inde på i analyseafsnittet i forbindelse med, hvad man kan insinuere blot ved at medtage eller fravælge givne informationer, vil selve oplysningen om given videns eksistens også betyde, at modtageren af denne viden får fornemmelsen af, at afsenderen er *pro* den givne information. Ved at bringe en given oplysning giver man således samtidig indtryk af, at den er af betydning og bør lægges mærke til. Lige såvel kan man sige, at man ved at gøre opmærksom på de prænatale undersøgelsestilbuds eksistens samtidig anbefaler den gravide at tage imod dem.

Lotte Hvas’ pointe er, at man i stedet for at tale om at træffe et velinformeret valg, hvilket, efter hendes erfaring, i mange tilfælde er fuldstændig urimeligt at forlange overblik over, skulle informere om de givne undersøgelser med de bekymringer, som dertil hører, og i stedet indse, at retten til ’ikkeviden’ er en illusion (Hvas 2005).

6.2 Den bekymringsvækkende information og det sygeliggørende valg

Som sprogpsykologer er vi enige i, at såkaldt ’ikkeviden’ er en umulighed. Flere andre læger og forskere, deriblandt John Brodersen, udtaler sig i flere artikler³² om det

³¹ (Bakhtin 1981; Bakhtin 1995; Danow 1991; Morson 1986; Wertsch 1991)

³² Henriksen 2005; Kjeldset 2003; Rieper 2005

dilemma, man stiller den gravide i, idet hun i sin viden om de eksisterende tilbud må betragte sin ret til 'ikkeviden' som et fravalg. Ud fra denne opfattelse opstår der i vores anskuelse samtidig et problem for den gravide, som kan føle, at hun skaber unødigt risiko for, at hendes barn fejler noget, eller i hvert fald fravælger muligheden for at vælge et barn med f.eks. en dødelig sygdom eller en dødelig misdannelse fra, og dermed kan hun føle, at hun indirekte er til skade for sit eget barn. Den gravide kan også føle, at hun udfordrer skæbnen ved at vælge undersøgelserne fra, og som "straf" netop bliver en af de få, som får et mongolbarn. Således er der sandsynligvis mange gravide, som vil føle sig dårligt tilpas ved at fravælge såvel viden om som selve de pågældende tilbud, og man kan dermed sige, at det kvalificerede valg i alle henseender er med til at skabe bekymring hos den gravide, som hun måske kunne have været foruden.

John Brodersen (Brodersen 2005; Rieper 2005) er også kritisk over for det faktum, at alle gravide tilbydes screenings, hvilket han mener er med til at sygeliggøre graviditeten, fordi den gravide bliver stillet over for muligheden af et sygt foster, selvom risikoen i langt de fleste tilfælde er meget lille. Han beskriver i øvrigt dette problem således:

"Mere end 99 procent af alle gravide får jo ikke mongolbørn. Ved at lade sig screene får de kun et par promillers ekstra sikkerhed"....."Side fem nederst (i Sundhedsstyrelsens folder³³) står eksempelvis, at hvis alle screeningsundersøgelserne er negative, så halverer man risikoen for at få et mongolbarn. – Men det er jo stærkt manipulerende, for risikoen er i forvejen kun en halv procent."(Henriksen 2005.)

John Brodersen stiller således også spørgsmål ved det informerede valg og screeningstilbuddet til alle i forhold til den såkaldte gevinst heraf i kontrast til de mulige personlige omkostninger for de kommende forældre. Herunder nævner han, at man med nakkefoldsscanningen opdager ca. 35 ekstra tilfælde af Down syndrom om året, mens antallet af forældre som screenes og gøres bekymrede er 60.000, og heraf igen godt 3000, som får en "falsk alarm", og de vælger som følge heraf enten en provokeret abort af et egentligt rask barn eller lever uden grund i mange måneder med bekymringen om at vente et mongolbarn. Selv for de forældre, som får en korrekt diagnosticering af

³³ Her hentydes til Komiteens for Sundhedsoplysnings folder "Risikovurdering og fosterdiagnostik – information til gravide" fra 2005.(Folderen fremgår i øvrigt af litteraturlisten)

Down syndrom hos deres foster, er det svært at træffe valget om abort. Hertil kommer de testresultater som hverken er gode eller dårlige, og som i langt de fleste tilfælde skaber en helt unødvendig bekymring. Desuden er der også tale om et væsentligt pres på forældrene, som også f.eks. i forhold til misdannelser selv skal foretage den etiske vurdering af, om barnet er for dårligt til at få lov at leve, mener John Brodersen (Henriksen 2005).

Ud fra disse betragtninger kan man således diskutere, om al den information, som er til rådighed (og det som bekendt dermed anbefales dels at kende til og dels at følge) for de gravide, er med til at skabe mere bekymring end de gavner. De personlige konsekvenser af dels at træffe et velinformeret valg og dels at skulle håndtere konsekvenserne heraf i form af beslutninger om barnets ret til at leve, eller bekymringen for, om man får et mongolbarn, indebærer mange følelsesmæssige belastninger ikke bare for den gravide, men for begge forældre. Ifølge John Brodersen (2005) ved man ikke ret meget om konsekvenserne af de falske svar, men til sammenligning har han i sin Ph.d.³⁴ påvist, at falske alarmsvar ved kræftscreeninger i sig selv kan være dødelige (Brodersen 2006), hvilket siger noget om bekymringens effekt, selvom vi selvfølgelig mener, at man i den henseende skal tage forskellen på det at være alvorligt kræftsyg og det at vente et barn med en alvorlig tilstand i betragtning. Samtidig kan man sige, at på trods af, at Sundhedsstyrelsen understreger, at formålet med informationen er at bistå den gravide, som ønsker det, i at træffe sine egne valg, og således ikke at undgå fødsler af syge eller handicappede børn, er en del af den instruktion, vi har modtaget af Komiteen, at informationen naturligvis også kan medvirke til at øge sundheden i samfundet, hvilket samtidig medfører behandlingsbesparelser på området.

Det forekommer således at være sandsynligt, at det velinformede valg også har sine omkostninger. Det høje informationsniveau, de mange fosterdiagnostiske undersøgelser med deraf følgende efterundersøgelser eller invasive indgreb og, i betragtning af ovenstående, også en sandsynlig mængde efterfølgende behandling af psykiske konsekvenser af selve valget eller fravalget af abort og selve aborten i tilfældet af en

³⁴ Fra John Brodersens Ph.D.-afhandling: "Måling af psykosociale konsekvenser ved falsk positive screeningsresultater - mammografiscreening som et eksempel"

enten høj eller hverken god eller dårlig risikovurdering, kan omkostningerne både psykisk og økonomisk heller ikke være helt ubetydelige.

At det er svært at vurdere, om man tjener kommende forældres behov bedst ved at give dem mulighed for at træffe et kvalificeret valg, eller om lykkelig uvidenhed er at fortrække, er indlysende. Ud fra vores erfaring vil vi vurdere, at der rent instinktivt følger en bekymring med til at være gravid, som man under alle omstændigheder ikke kan undgå. For nogle vil denne bekymring formindskes, navnlig i tilfælde af et godt undersøgelsesresultat, mens den for andre holdes bedst tæmmet ved at stole på naturen og den statistisk set lave risiko, set i forhold til en alder på under 35. Som sprogpsykologer vil vi vurdere, at det afhænger af den enkelte gravide eller det enkelte par, hvad de hypotetisk set ville have det bedst med. På den ene side er mange gravide interesserede i at læse om graviditeten og har glæde af den megen information på markedet, men ved at bede folk om at foretage et kvalificeret valg tvinger man flere til at tage stilling og skaber en bekymring, som ikke nødvendigvis var til stede i samme grad før tilbudet, hvilket man uden den store mængde information og kravet om at tage stilling kunne undgå. Da bekymringen under alle omstændigheder vil være til stede, kan man som Lotte Hvas er inde på i stedet diskutere, om man ikke lige såvel kunne informere alle gravide om, hvad de givne undersøgelsestilbud handler om og kan påvise, og lade folk vælge ud fra denne viden, frem for at bevare illusionen om et velinformeret valg. På den måde opnår man i det mindste, at folk har bedre forståelse af, hvad de lader sig undersøge for, så de er forberedte på at resultatet kan indebære et vanskeligt valg, og derfor også har bedre forståelse for, hvad de går ind til og ikke blot ser f.eks. en nakkefoldsscanning som en sjov oplevelse, hvor man får sit barn at se på et tidligt tidspunkt i graviditeten.

7 Vurdering af metode

Vi har nu diskuteret og foretaget en perspektiverende belysning af vores prioriteringer og valg i forhold til udarbejdelsen af pjecen i overensstemmelse med det teoretiske grundlag, som det fremgik af analyseafsnittet. Som vi var inde på i specialets metodedel, har metoden i dette speciale, til forskel fra den typiske opfattelse af fremgangsmåden i forhold til dataindsamlingsteknik og anvendelsen af disse data,

bestået at finde frem til den anvendte analysestrategi ud fra et teoretisk velfunderet grundlag. I afgrænsningen af specialets problemfelt har derfor også fravalgt af at tage udgangspunkt i en analytisk behandling af de præliminære undersøgelser og de implicerede undersøgelsesmetoder i indsamlingen af data. Da netop udarbejdelsen af pjecen og de sprogpsykologiske overvejelser, hensyn og i øvrigt det kommunikativt og praktisk orienterede arbejde dette har vi indebåret, er det, som vi personligt brænder for og er interesserede i at udforske, har vi valgt at lade analysen og diskussionen heraf udgøre det egentlige fokus og den primære erkendelsesinteresse for specialet. Som vi også tidligere var inde på, medfører omdrejningspunktet omkring arbejdet med pjecen, at specialet egentlig får to erkendelsesinteresser, idet det også i forhold til specialets konklusion er væsentligt at vurdere og diskutere den valgte fremgangsmåde, herunder afgrænsningen og vejen frem til den viden om målgruppen, som vi bl.a. har baseret udformningen af pjecen på, - de anvendte undersøgelsesmetoder. I det følgende vil vi derfor reflektere over de forhold, som dels understøtter og dels taler imod vores fremgangsmåde, ligesom vi kort komme ind på overvejelserne omkring de forhold i forbindelse med dataindsamlingen, som kan have haft betydning for undersøgelsesresultaterne. I den forbindelse vil vi fokusere på den undersøgelse, som alene blev foretaget blandt resurssvage respondenter, da det er denne undersøgelse, som har haft den største indflydelse på specialets problemformulering og dermed på udarbejdelsen af pjecen.

Først og fremmest vil vi vurdere, at vi har valgt en kvalificeret fremgangsmåde for besvarelsen af problemformuleringen. Den valgte teoretiske ramme for nærværende speciale er således sammensat ud fra en hypotese, der er opstået ud fra en reel empirisk observation, som har vakt vores undren og interesse og derefter har givet anledning til den afgrænsede problematik og problemformuleringen. Der har således ikke været tale om, at vi på et teoretisk grundlag har søgt at finde en på forhånd teoretisk bestemt problematik i de foretagne undersøgelses resultater. Der har derfor heller ikke foreligget en forudgående afgrænsning af de mulige problemstillinger, som disse undersøgelser kunne lede frem til, bortset fra undersøgelsesernes formål om at afdække respondenternes viden og læsemæssige niveau, som derfor indlysende nok indebærer en

forudgående antagelse om et problem i den retning, hvilket dog ikke hidrører specialets egentlige sprogpsykologiske fokus eller den hypotese, som ligger til grund herfor.

Hertil skal det dog siges, at vi ved at lade specialets problemformulering og analysestrategi tage udgangspunkt i observans i undersøgelserne, samtidig baserer den valgte fremgangsmåde på, at disse undersøgelser er foretaget på et så sikkert grundlag, at den nævnte observation ikke er tilfældig, men udtryk for en gyldig kendsgerning i forhold til respondenternes sproglige bevidsthed. Er dette ikke tilfældet, er såvel observationen som det teoretiske belæg for analysen baseret på et fejlagtigt grundlag.

I undersøgelserne har problemet ligesom det efterfølgende blev det i forhold til arbejdet med pjecen været, at vi har skullet spørge til noget, som de resurssvage respondenter er dårlige til og dels skulle teste niveauet af deres viden om graviditet. Begge dele foranledigede os til at mene, at de derfor også ville have det dårligt med at tale åbent om disse emner, især over for to universitetsstuderende kvinder som interviewere.

Indlysende nok fandt vi det uhensigtsmæssigt at bede folk med læseproblemer om at besvare spørgsmål på skrift, hvorfor vi foretog et kvalitativt interview (se bilag 2) blandt de resurssvage respondenter. Med det pågældende emne for interviewet frygtede vi samtidig, at et standardiseret interview kunne skabe en forhørs-lignende situation, som kunne få respondenterne til at føle sig dumme eller på anden måde dårligt tilpas, hvilket også kunne få dem til at svare blot for at bringe den ubehagelige interview-situation til ende, og ikke ud fra en reel holdning til eller vurdering af spørgsmålene. Udgangspunktet for undersøgelserne var samtidig som nævnt at opnå hypotesevækkende indsigter *ud fra* vores undersøgelse, og ikke at indsamle beviser eller statistisk fakta, som kunne bevise en påstand (jf. Oppenheim 1992). Vi valgte derfor at foretage et gruppeinterview som en uformel ”snak” med respondenterne, som foregik i den normale mødetid for fødsels- og graviditetsforberedende gruppemøde hos Mødrehjælpen i en veletableret gruppe. På den måde var hensigten at skabe trygge rammer og give respondenterne følelsen af, at vi kom ind på deres territorium, og dermed ikke kunne sætte dem til vægs. Samtidig var intentionen at stille spørgsmål, som indirekte kunne give os svar på de spørgsmål som egentlig lå til grund for undersøgelserne, og således undervejs vurdere på stemningen, i hvor høj grad vi kunne spørge mere direkte til deres læseegenskaber og sproglige niveau (jf. Oppenheim 1992).

Problemet med denne fremgangsmåde er dog, at vi ikke på samme måde kunne spørge til respondenternes læsemæssige niveau, fordi vi ikke ønskede, at de skulle tabe ansigt, ligesom vi generelt på grund af undersøgelsesemnerne var bange for at gå for aggressivt til værks, hvis svarene ikke kom af sig selv, fordi vi frygtede, at respondenterne ville reagere med at trække sig ud af snakken, hvis de følte sig for udsatte eller intimiderede (jf. Oppenheim 1992). I opmærksomheden på, også ud fra undersøgelsesemnerne og vores fremtoning som "kloge studerende" ikke at virke for autoritære, havde vi svært ved at bevare fuld styring med interviewet og måtte undlade at spørge ind til nogle både læse - og videnskabelige problemer hos nogle af indvandrerne, som var meget dårlige til dansk og følgelig generte over for at udtale sig i plenum. Samtidig havde Komiteen i høj grad udset sig indvandrerne som en vigtig del af målgruppen for pjecen, hvorfor netop de svageste i denne del af målgruppen havde interesse for vurderingen af det empiriske grundlag for pjecen. En anden negativ konsekvens af den valgte undersøgelsesmetode er, at der generelt er en risiko for, at respondenterne kan have været påvirket hinandens svar, fordi den enkelte ikke har ønsket at stikke ud fra mængden eller svare noget, som resten af gruppen ville tage afstand fra (jf. Oppenheim 1992).

Derfor kunne det have understøttet undersøgelsens gyldighed, hvis vi f.eks. havde foretaget flere interviews med mindre grupper, så flere respondenter kunne have følt det tryggere at udtale sig. Det kunne også have været interessant at se, om der var kommet et andet udfald ud af undersøgelserne, hvis vi havde suppleret interviewet med nogle meget enkle skriftlige spørgsmål, som kunne give større anonymitetsfølelse i forhold til svarene, hvilket vi i princippet også gjorde, idet de spørgeskemaer (se bilag 3), vi uddelte på Hvidovre Hospital, også blev besvaret af indvandrere og andre med tydelige sproglige, forståelsesmæssige og læsemæssige vanskeligheder. Problemet hermed ville dog stadig være respondenternes læseproblemer, som lige såvel som ved et standardiseret, mundtligt interview kunne medføre, at respondenterne undlod at besvare nogle eller måske mange spørgsmål, eller blot besvarede så kortfattet at svarene var ufyldstgørende, eller ud fra hensigten om at "blive færdig". Med det personlige, mundtlige interview var der i modsætning hertil mulighed for at vurdere svarene undervejs og den mulige bagvedliggende motivation ud fra adfærd og generel stemning (jf. Oppenheim 1992).

I forhold til den anvendte teori kan der ligeledes stilles spørgsmål ved, om der er forhold og perspektiver, som vi ikke har taget højde for. I den forbindelse har det f.eks. været et problem, at der, som vi nævnte i metodeafsnittet, findes relativt få teorier, som beskæftiger sig konkret med tonen som fænomen. Derfor er det således heller ikke lykkedes os at finde nogen kilder, som modsiger eller på anden argumenterer mod vores anskuelse dels af tonens væsen og dels af tonen som værende meningsbærende. Det er således ud fra den fundne teori, at vi dels har vurderet denne antagelse om tonens afgørende betydning for meningen som sandsynlig og anvendelig, og vi har samtidig fundet manglen på modargumenter styrkende for vores argumentation herfor, og denne anskuelse har således givet anledning til den lidt bredere vurdering af tonen, gennem de forskellige kilders perspektiver på de meningsskabende og meningsinfluerende forhold.

Som afprøvningen viste, er der dog stor tilfredshed med det resultat og dermed den bearbejdelse af pjecen, som de anvendte teorier som ramme for analysestrategien har skabt belæg for. Det er klart, at der ligesom ved vores undersøgelser kan være forhold, som kan have influeret respondenternes kritik af pjecen. Men som vi også i diskussionen har været inde på, var der intet som tydede på uærlighed i respondenternes svar, ligesom de både selv eksplicit gav udtryk for og det også er vores erfaring fra det tidligere interview, at disse respondenter ikke er typer, som generelt holder sig tilbage med negativ kritik, og derfor også ville have reageret, hvis de havde haft noget alvorligt at udsætte på pjecen. Desuden var der god overensstemmelse mellem deres udtalelser i forhold til interesseområder, viden og læse – og forståelsesniveau, i det indledende interview og afprøvningen, hvilket underbygger svarenes gyldighed, navnlig i betragtning af at disse to undersøgelser er foretaget blandt to forskellige grupper respondenter. Afprøvningen fungerer dermed både som belæg for den indledende hypotese, som har dannet udgangspunkt for dette speciales fokus, såvel som for de anvendte teories egnethed til at påvise de påståede sammenhænge imellem den mening tonen potentielt kan udtrykke og tekstens tilpasning til konteksten.

8 Konklusion

Formålet med dette speciale var, gennem en sprogpsykologisk forståelsesramme med udgangspunkt i et sprogfilosofisk, retorisk, dialogisk, kognitivt og sociokulturelt perspektiv, at kunne forklare vores observation af, at gravide resurcesvage er meget sårbare over for tonen i informationsmateriale om graviditet, samt at bevise vor deraf udledte hypotese, om at den sproglige tones potentielle udtryk i skriftlige tekster hænger sammen med tekstens tilpasning til konteksten, som hermed er afgørende for den mening, der skabes med tekstens informationer samt for, hvordan læseren ender med at opfatte budskaberne heri. Herefter var hensigten således at anvende de teoretiske konklusioner i en empirisk analyse af vores formidlingssituation og graviditetspjece med det mål for øje at udpege forhold imellem teksten og konteksten, der kunne påvirke tonen i negativ retning, med henblik på at tage højde for og imødekomme disse, og dermed være i stand til at skabe en hensigtsmæssig tone, der imødekommer resurcesvage gravides såvel som Komiteens behov.

Specialets teoretiske del består af en anskueliggørelse af henholdsvis tonens væsen samt af de forhold, der influerer menneskers meningsdannelse, hvor vi indledningsvis har argumenteret for, at det er tonen frem for de enkelte ords betydninger, der er meningsskabende, idet tonen aktualiserer ordenes semantiske betydning i situationen, og i den henseende skal tonen ses som en metaforisk størrelse, der indbefatter holdningstilkendegivelse på flere niveauer. Desuden har vi konkluderet, at den skriftlige såvel som den mundtlige tone bliver til i samspil med den sammenhæng, den indgår i, og på den måde kan fysiske forhold i en tekst såsom indhold, ordvalg og sætningsopbygning, afhængig af kontekstens øvrige forhold, være væsentlige.

Efterfølgende har vi ud fra teoretiske perspektiver på, hvordan man skaber mening, anskueliggjort tonens rolle i den meningsskabende proces, og vi har kunnet konkludere, at ikke blot forfatteren, men lige såvel læseren af en given tekst er med til at give tonen dens udtryk, når de begge ud fra en social og individuel bevidsthed, der dels tager udgangspunkt i tidligere oplevelser og dels i den konkrete situation, skaber mening.

Vi har argumenteret for, at tonen er til stede, så snart nogen har en intention om at kommunikere noget videre til en anden, og at man derfor ikke kan tale om tonen som

noget, der kan lægges til eller tages fra en tekst. Således er det ikke relevant at stille spørgsmålstejn ved, om der er en tone i teksten, men snarere ved hvilken tone, der er til stede, og i henhold til tonens potentielle udtryk har vi dokumenteret, at det er muligt med konkrete virkemidler at skabe en tone i en tekst, der kan anvendes som forståelsesfremmende element, for så vidt man i den givne kommunikationssituation formår at understøtte det reciproke forhold mellem forfatters og læsers forventninger i forhold til konteksten, som er nødvendigt for, at der kan udveksles mening og for at læseren kan følge forfatterens intention. Den sproglige tone i en tekst er nemlig, i kraft af den måde, hvorpå forfatteren vælger at kategorisere og præsentere indholdet, udtryk for, hvad denne tror og mener om læseren, men udover forfatterens aftryk på teksten, er det betydningsmæssige indhold i sidste ende influeret af, hvordan læseren aktualiserer dets semantiske potentiale. Vi har derfor yderligere argumenteret for, at man i udarbejdelsen af en tekst må være opmærksom på, at de interagerende parter gensidige forventninger til hinanden baserer sig på deres tidligere erfaringer, som er væsentlige for, hvordan de som enkeltindivider forholder sig til ny viden og dermed retningsgivende for, hvilket perspektiv, de lægger på enhver ny kommunikationssituation, som de går ind til og som følge heraf, hvilken værdi, de f.eks. tillægger konkrete ord, sætninger og udtryk i denne.

Gennem den teoretiske redegørelse har vi dermed fremlagt videnskabeligt belæg for at kunne fastslå, at en læser med et negativt erfaringsgrundlag i forhold den kontekst, der omgiver læsesituationen, vil danne mening med indholdet i en tekst i relation til de tidligere dårlige erfaringer og derfor være sårbar over for den sproglige tone, således at hun med stor sandsynlighed kommer til at opfatte tonen som insinuerende og herved tekstens budskaber anderledes, end det har været intenderet fra forfatterens side, medmindre denne har været opmærksom på de i læsesituationen konkrete kontekstuelle forhindringer og ud fra dette har været i stand til at understøtte reciprociteten mellem egne og læsers forventninger til kommunikationen, således at der er overensstemmelse mellem deres individuelle perspektiver og intentionen bliver klar.

Ud fra specialets empiriske analyse har vi ved at se på de omstændigheder, der ligger fast for vores formidlingssituation anskueliggjort, at resurcesvage gravide netop har sådanne dårlige erfaringer med i bagagen i kraft af deres dårlige læseegenskaber og dårlige oplevelser med autoriteter, hvilket kombineret med, at de er personlig berørt af

det formidlede emne, og at mediet i sig selv kan medføre forhindringer for interaktionen, influerer deres fokus og påvirker deres forudsætninger for at lægge en bestemt mening i indholdet, således at de vil være særdeles sensitive over for, hvilken overordnet intention og formodning om dem som læser, der kan ligge bag Komiteens strukturering og opbygning af teksten, valg af oplysninger, måde at sige tingene på og så videre. Vi har argumenteret for, at denne faktor i formidlingssituationen vil øge sandsynligheden for, at de kommer til at opfatte tonen som en insinuation af deres potentielle svagheder som resurssvage, men også som gravide og vordende mødre, hvilket forklarer, hvorfor vi indledningsvis observerede, at tonen havde en særlig relevans for den mening, resurssvage gravide tillagde indholdet i Komiteens eksisterende informationsmateriale. I forlængelse af disse erkendelser har vi påpeget de anførte toneniveaus indbyrdes indvirkning på hinanden, og vi har således argumenteret for, at fortællertonen eksplicit kan komme til at insinuere afsenders formodninger om læser, mens dens stilistiske tone på mere implicit vis, det vil sige gennem fortællertonen, kan forårsage en insinuerende tone.

Gennem analysen er vi yderligere nået frem til, hvordan vi kan tage højde for vores formidlingssituations mulige påvirkning i forhold til netop tonens potentielle insinuerende udtryk i kraft af, at vi har bearbejdet pjecen ud fra seks kategorier af sproglige elementer, der tager udgangspunkt i henholdsvis målgruppens psykisk betingede følger af at være resurssvag og dens sårbarhed i forhold til det at være gravid. Således har vi med de sproglige elementer forsøgt at finde en balancegang mellem det, de resurssvage har brug for at vide, og samtidig det, vi, ud fra Komiteens betragtninger og egne undersøgelser, har brug for at sige, under hensyntagen til, hvordan læsernes tidligere erfaringer og aktuelle følelsesmæssige tilstand hver især kan påvirke deres perspektiv på kommunikationssituationen. Mere specifikt involverede denne behandling af teksten sproglige virkemidler, der gør teksten i pjecen let at gå til og giver overblik, distancerer læseren fra oplysningerne i særligt prekære situationer og afværger denne fra at tro, vi insinuerer noget dårligt om hende som person i situationer, hvor vi har vurderet en risiko for dette, således at vi dels har taget højde for modtagernes læseegenskaber og dels for deres manglende tillid og lydhørhed over for autoriteter. Desuden har vi anvendt interessevækkende elementer efter en særlig struktur, der har til formål at vække en positiv indstilling hos læseren; vi har forsøgt at

skabe tryghed hos læseren ved at anvende sproglige elementer af mere pædagogisk karakter og ved at afdramatisere forhold, der kan vække bekymring, ligesom vi igen har anvendt distanceskabende sproglige elementer, men denne gang i forhold til at imødekomme modtagernes følelsesmæssige behov som gravide.

På baggrund af en afprøvning af pjecen og en samlet vurdering af vores bearbejdning i forhold til formidlingssituationen har vi konkluderet, at det med disse sproglige virkemidler er muligt at understøtte læsernes evne til at følge vores intenderede mening, således at deres sårbare forhold til afsender, emne, medie og ikke mindst dem selv ikke kommer til at forstyrre meningsdannelsen i en anden retning end den, vi ønsker, og at vi derved har minimeret risikoen for, at tonens potentielle udtryk påvirkes i en retning, der ikke er hensigtsmæssig i vores formidlingssituation, på trods af, at det ikke muligt for os at tage højde for samtlige kontekstuelle elementer heri, og velvidende, at vi med visse formuleringer og valg af informationer har valgt at lægge vægt på målgruppens behov frem for Komiteens behov, eller omvendt, som følge af f.eks. økonomiske og etiske begrænsninger eller andre væsentlige faktorer. I lyset af et mere samfundsmæssigt perspektiv på vores formidling har vi dog sat spørgsmålstegn ved Komiteens oprindelige formål med effekten af at få deres budskaber serveret for målgruppen i en hensigtsmæssig tone, det vil sige deres intention om at gøre gravide bedre i stand til at kunne træffe kvalificerede valg, idet vi har demonstreret, at det kvalificerede valg ikke nødvendigvis tjener hverken den enkelte gravide eller samfundet bedst, fordi det samtidig kan føre mange andre uhensigtsmæssige problemstillinger og konsekvenser med sig.

I refleksionen over specialets metode og de indledende undersøgelser, som har ledt til specialets problemformulering og dermed også har dannet udgangspunkt for den valgte fremgangsmåde i specialet, har vi endelig vurderet, at der både foreligger empirisk og teoretisk belæg for at bekræfte vores hypotese om, at målgruppens opfattelse af meningen i pjecen er domineret af deres oplevelse af tonen på grund af deres situation som resurssvage gravide. Dette har vi konkluderet på trods af, at der f.eks. kan være forhold under undersøgelseernes udførelse, såsom den uhensigtsmæssige påvirkning, vi som universitetsstuderende interviewere kan have haft på de resurssvage gravides svar

og eventuelle forhold respondenterne imellem, som også på grund af undersøgelsens form som kvalitativt gruppeinterview, kan have haft indflydelse på undersøgelsens gyldighed. Ud fra disse betragtninger kan vi dermed udlede, at vi har valgt en kvalificeret fremgangsmåde for specialet, som har ledt til en hensigtsmæssig bearbejdelse af pjecens tone i forhold til målgruppen.

Som felt forholder sprogpsykologien sig i forhold til andre klassiske perspektiver på god kommunikation til sproget i sin situerede sammenhæng, og nærværende speciales bidrag til dette sprogpsykologiske perspektiv demonstrerer således den signifikante betydning af tekstens tilpasning til konteksten, når læseren er personligt involveret og relaterer stærke, personlige følelser til formidlingsituationen.

Med denne vinkel på kommunikationen har vi således taget forbehold og højde for, at alle de kontekstuelle faktorer, som kan stå i relation til en sådan formidlingssituation, kan påvirke den mening, som læseren opfatter i teksten. Dette speciale fremsætter således den relevante iagttagelse, at den intenderede mening ikke er givet, blot fordi forfatteren har ønsket at fremstille den på en bestemt måde, men at læserens anderledes perspektiv, erfaring og interesser, som danner en anden forudsætning for at opleve kommunikationen end forfatterens, således spiller en helt afgørende rolle for meningen i skriftlig diskurs og dermed for kommunikationens succes.

Litteraturliste

Andersen, N.M. & S. Klimenko (1995): "Oversætterens forord". I: Bakhtin, M.: "Teksten som problem i lingvistik, filologi og andre humanistiske videnskaber". I: *Kultur og Klasse*. Nr.79. Pp. 43-69.

Anderson, R. C., L.L Shirey, P.T. Wilson & L.G. Fielding (1984): Interestingness of Childrens Reading Material. I: Tech. Rep. No. 323. Urbana,-Champaign. University of Illinois, Center for the Study of Reading.

Bakhtin, M. (1981): *The Dialogic Imagination – Four Essays by M. M. Bakhtin*. University of Texas Press, Austin, Texas.

Bakhtin: "Teksten som problem i lingvistik, filologi og andre humanistiske videnskaber". I: *Kultur og Klasse*. Nr. 79. Pp. 43-69.

Beck, I.L., M.G. McKeown, G.M. Sinatra, & J.A. Loxterman (1991): "Revising Social Studies Text from a Text-processing Perspective: Evidence of Improved Comprehensibility". I: *Reading Research Quarterly*. Nr. 26. Pp. 251-276.

Beck, I.L.; G. McKeown; J. Worthy (1995): "Giving A Text Voice Can Improve Students Understanding". I: *Reading Research Quarterly*. No. 2. Vol. 30. International Reading Association. Pp. 220-238

Becker Jensen, L. (2001): *Den sproglige dåseåbner: om at formidle faglig viden forståeligt*. 1. udgave. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg. Kap. 7-8. Pp. 103 - 119.

Bjerg, O. og K. Villadsen (2006): *Sociologiske metoder – fra teori til analyse af kvantitative og kvalitative studier*. Samfundslitteratur

Brodersen, J. (2005): *Etiske problemstillinger ved screening*. (Powerpoint-præsentation fra foredrag), Institut For Folkesundhedsvidenskab, København.

Brodersen, J. (2006): *Måling af psykosociale konsekvenser ved falsk positive screeningsresultater – mammografiscreening som eksempel*. Institut for Folkesundhedsvidenskab, København.

Danow, D.K. (1991): *The Thought of Michail Bakhtin – From Word to Culture*. Macmillian Academic and Professional LTD, Hong Kong.

Fafner, J. (1984): "Følelsernes grundlag i skrift og tale". I: *Retorikstudier*. Københavns Universitet, Institut for Metrik, København. Pp. 37-74.

Gadamer, H.G. (1960): "Spørgsmålet og svarets logik". Oversat af Jesper Hermann. I: *Sandhed og Metode* (1995). Pp. 1-10.

Gregersen, F. og Hermann, J. (1978): *Gennem sproget – Om undersøgelse af sprogbrug i samfundet*. Nordisk Forlag.

Halliday, M.A.K. (1987): "Spoken and Written Modes of Meaning". I: Horowitz, R. & S.J. Samuels (Eds.): *Comprehending Oral and Written Language*. San Diego, Academic Press. Pp. 55-83.

Hardervig, T. (2005): *Pjecen – en lille trykt sag: Om at skrive og planlægge foldere, brochurer og pjecer*. 1. udgave. Grafisk Litteratur

Henriksen, L. (2005): "Screening skader flere end det gavner". I: *Kristeligt Dagblad*. 11. oktober. S. 3.

Hermann, J. og S.F. Larsen (1973): "Sprogforståelse og erfaringsbaggrund". I: *Dansk Psykolog Nyt, medlemsblad for dansk psykologforening*. København, Dansk psykologforening. Pp. 371 – 374.

Hvas, L. (2007): "Det informerede valg har svære betingelser". I: *Ugeskrift for læger*. P. 889. 5. Marts. Nr. 169. Årg. 10.

Kjeldset, A. (2003): "Information før test". I: *Tidsskrift for Jordemødre*. Nr. 4. Årgang 2003. Jordemoderforeningen, København. Pp. 14-17.

Klujeff, L.M. (2004): *Litteraturens tone – imellem litteraturkritik og retorik*. Aarhus Universitetsforlag, Gylling

Løgstrup, K.E. (1976): *Vidde og Prægnans; Sprogfilosofiske betragtninger*. Gyldendal, København.

Maxwell, J. A. (1996): "Purposes: Why Are You Doing This Study?". Kap.2. I: *Qualitative Research Design, An Interactive Approach*. Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi. Pp. 15-21.

Morson, G. S. (1986): *Bakhtin: Essays and Dialogues on his Work; Ed. By Gary Saul Morson*. University of Chicago Press, Chicago, London

Nystrand, M. (1982): *What Writers Know; The Language, Process and Structure of Written Discourse*. Academic Press INC., New York

Nystrand, M. (1986): *The Structure of Written Communication; Studies in Reciprocity between Writers and Readers*. Academic Press INC. London LTD, London

Oppenheim, N.A. (1992): *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*. Pinters Publishers Limited; London

Pedersen, T. (1992): *Skriv så det fænger*. Frydenlund Grafisk, København

Rathje, M. og Svenstrup, L. (2004): "Forord". I: *Sprogpsykologi; Udvalgte kerneemner*. Museum Tusulanums Forlag, København

Rieper, A. (2005): "Forskere kritiserer fosterscanninger". I: *Kristeligt Dagblad*. 15. juli, forsiden.

Riishede, K. (1995): "Sprogtone". I: *Tidsskrift for sprogpsykologi*. 2. Årg. Nr. 2.

Schutz, A. (1973): *Collected Papers vol. 1; The Problem of Social Reality*. Martinus Nijhoff, The Hague, Holland.

Shanck, R. C. (1979): "Interestingness: Controlling interferences". I: *Artificial Intelligence*. Nr. 12. Pp. 273-297

Svenstrup, L. (2004): "Sprog og personlighed – om sprogets rolle i opfattelsen af egen og andres personlighed". I: *Sprogpsykologi; Udvalgte kerneemner*. Museum Tusulanums Forlag, København

Svenstrup, L. (2005): "Sprogpsykologi og psykolingvistik: Forskelle og ligheder" I: *På Sporet af sprogpsykologi*. Frydenlund, København.

Thing Mortensen, A. (1972): "Perception og sprog; et filosofisk essay". Akademisk Forlag, København. I: *På sporet af sprogpsykologi; 12 artikler om sproglighedens psykologi*. Frydenlund, København.

Wertsch, J.V. (1991): "Beyond Vygotsky: Bakhtins Contribution". Pp. 47-67. I: Wertsch, J.V. (1991): *Voices of the mind*. Pp. 46- 66. Harvester Wheatsheaf.

Øvrig litteratur anvendt til udarbejdelse af pjecen

Komiteen for Sundhedsoplysning (2005): *Barn i vente – Graviditet, fødsel, barselstid – vejledning til gravide*. Sundhedsstyrelsen, København

Komiteen for Sundhedsoplysning (2005): *I form før fødslen*. Komiteen for Sundhedsoplysning, København.

Komiteen for Sundhedsoplysning (2005): *Kort og godt om amning*. Komiteen for Sundhedsoplysning, København

Komiteen for Sundhedsoplysning (2005): *Risikovurdering og fosterdiagnostik - information til gravide*. Sundhedsstyrelsen, København

Komiteen for Sundhedsoplysning og Mødrehjælpen (2001): *Et nyt liv – en brugsbog om unge mødre*. Mødrehjælpen og Komiteen for Sundhedsoplysning, København.

Libero (2003): *Graviditet, fødsel, den nye familie*. SCA Hygiene Products A/S, Allerød.

Internetsider

www.aeraadet.dk

www.fogf.dk

www.forbrug.dk

www.hvidovrehospital.dk

www.leksikon.org/art.php?n=1099

www.mhj1983.dk

www.sfi.dk

www.sst.dk

www.sundhedsoplysning.dk

Bilag 2, Interviewguide

1. Er det første gang du er gravid?

2. Hvad har været det vigtigste for dig at få svar på i forbindelse med din graviditet?

Barnets udvikling

Din krops ændringer

Graviditetsforløbet - hvad skal ske hvornår, og hvad skal jeg foretage mig

Undersøgelser & tilbud fosterdiagnose, scanninger

kost (tilskud)/ motion

Sex & samliv – forholdet til faderen

3. Har du fået noget materiale om graviditet fra din læge/jordemoder?

4. Hvilket?

Barn i vente

Amning

Risikovurdering og fosterdiagnostik

I form før fødslen

Reklamemateriale fra bleproducenter

5. Har du læst materialet?

6. Hvordan har du brugt materialet?

Læst det hele fra start til slut?

Brugt det som opslagsbøger?

7. Er der noget, der har overrasket dig i materialet?

Noget du troede ville føles/være anderledes i graviditeten

Nogle oplysninger du blev overrasket over

8. Har du fået svar på de spørgsmål, der var vigtige for dig, i det materiale du har læst?

Hvad manglede du svar på

9. Hvad synes du i øvrigt om materialet?

Positivt?

Negativt?

Hvorfor?

Tekst?

Billedmateriale?

Indhold?

Fik du oplysninger om ting, du ikke selv havde tænkt på?

Var der for mange oplysninger?

Følte du det gav dig ro at læse om, eller gjorde det dig mere bekymret?

10. Hvorfor ikke?

For meget at læse

For mange fagudtryk

For svært at læse

Det interesserer ikke

Har fået informationerne et andet sted fra

Bilag 3, Spørgeskema

Spørgeskema til gravide om informationer i forbindelse med graviditeten

10. Hvad kan afholde dig fra at læse informationsmateriale om graviditet? (Sæt gerne flere krydser)

- Meget tekst på hver side
 - Mange informationer, som man selv skal sortere i
 - Meget at læse (tykke bøger og brochurer)
 - Hvis sproget er svært
 - Meget pædagogisk sprog
 - Mange fagudtryk (lægeord og medicinske udtryk)
 - Mange oplysninger, som virker overflødige
 - Oplysninger om det, der kan gå galt under graviditeten og fødslen
- Andet:

11. Hvad forstår du ved disse ord? (sæt streg under den rigtige forklaring)

Downs Syndrom: Barn der fødes for tidligt/ mongol-barn/ barn der fødes med numsen først

Apgar score: Tidsrum mellem veer/ måling af barnets tilstand efter fødslen/ vand i kroppen

Termin: Dato hvor fødslen forventes/ den dato man blev gravid/ blodprøve på barnet

Scanning: Undersøgelse af fostret/ moderkageprøve/ test af barnets hørelse

Folinsyre: Et stof i fisk man bør undgå at spise/ giftstof i blodet/ vitamintilskud til gravide

Moder-mælkserstatning: Mælk fra en anden kvinde/ kunstig mælk til spædbørn/ komælk

Næring: Slim i spædbarnets lunger/ spædbarnets første afføring /mad

Kalorier: Fremmedlegemer i blodet/ energi i mad og drikke/ mælkekirtler i brysterne

Vil du gerne amme dit barn?

Ja, skriv hvorfor:

Nej, skriv hvorfor ikke:

12. Hvilke af nedenstående emner har du snakket med din læge eller jordemoder om? (Sæt gerne flere krydser)

- Fysiske ændringer i din krop under graviditeten
 - Psykiske ændringer i din krop under graviditeten
 - Forholdet til faderen under graviditeten
 - Barnets udvikling
 - Scanninger og andre undersøgelser af fostret
 - Kost under graviditeten
 - Motion under graviditeten
 - Sex under graviditeten
 - Fødslen
 - Hvad skal der ske med dig lige efter fødslen
 - Hvad skal der ske med barnet lige efter fødslen
 - Din krop efter fødslen
 - Amning (gode råd om amning)
 - Praktiske oplysninger (sociale rettigheder og andre praktiske ting efter fødslen)
- Andet:

13. Er der nogle af emnerne nedenfor, som du ikke kan lide at tale med din jordemoder eller læge om? (Hvis ja, sæt så mange krydser du vil herunder):

- Amning
 - Ting, der kan gå galt under fødslen
 - Sex under graviditeten
 - Mistanke om kønssygdom
 - Ubehag i skeden eller i underlivet
 - Alkohol under graviditeten
 - Rygning under graviditeten
- Andet:

14. Hvordan finder du svar på de spørgsmål, som du evt. ikke kan lide at stille din jordemoder eller læge?

- Taler med familie
 - Taler med venner
 - Taler med andre gravide
 - Læser om det i bøger
 - Læser om det i brochurer, foldere og lignende
 - Læser om det på Internettet
- Andet:

Uddyb gerne dine svar eller skriv flere kommentarer på bagsiden
Mange tak for din hjælp

Bilag 4, Målgruppebeskrivelse

Målgruppebeskrivelsen er baseret på to undersøgelser foretaget blandt gravide og nybagte mødre. Den ene undersøgelse blev udført som gruppeinterview blandt unge kvinder, som frivilligt er tilknyttet Mødrehjælpen i København, hvor de får den fornødne vejledning og støtte, som de pga. deres alder og opvækst i et resursesvagt miljø har behov for under og efter graviditeten. Den anden blev foretaget på Hvidovre Hospital blandt gravide i almindelighed. Hvidovre hospital blev valgt dels på grund af sit store årlige fødselstal og dermed store besøgsantal af gravide, og dels på baggrund af dets brede berøringsflade med alle samfundsgrupper. Målgruppebeskrivelsen er baseret på en analyse af svarene fra både interview- og spørgeskemaundersøgelsen. Der er i alt adspurgt 61 respondenter, heraf 20 resursesvage gravide og nybagte mødre hvoraf 6 er indvandrere, endelig 41 øvrige, ikke-resursesvage gravide. De resursesvage er mellem 15 og 25 år og de øvrige gravide mellem 20 og 35 år.

Størstedelen af de adspurgte var 1.gangsgravide og havde stor interesse i informationer i forbindelse med graviditeten. De gravide, som havde børn i forvejen gav til gengæld udtryk for ikke længere at gøre megen brug af den slags skriftligt materiale omkring graviditet, som vi spurgte til.

Generelt kunne vi konstatere, at de førstegangsgravide er meget interesserede i at vide så meget som muligt omkring både graviditet, fødsel og amning, og at denne interesse gør sig gældende blandt såvel resursesvage som øvrige gravide.

På trods af at der således gives udtryk for interesse samtlige emner, viser svarene i undersøgelserne, at de resursesvage i højere grad læser sporadisk og er mest optagede af de oplysninger, som på forhånd interesserer, mens de øvrige gravide i højere grad læser materialet igennem, for at være sikre på, at have fået alle informationer med. Hos samtlige gravide er oplysningsbehovet således, naturligt nok, interesseorienteret, men de resursesvages interesse er i højere grad lystbetonet og synes relateret til de drømme og den (snævre) forhåndsviden og positive forestillinger om graviditeten, mens de øvrige gravide snarere er styret af ambitionen om at tilegne sig den viden, de finder

nødvendig for at træffe deres beslutninger på et informeret grundlag, og føle sig kvalificerede til opgaven som mor.

Inden for det enkelte emne har *barnets udvikling* højest prioritet for flertallet af den samlede målgruppe, nogle få af de resurssvage prioriterer også viden om *undersøgelser af fostret* højt, men både dette og især emnet *motion* og *sundhed*, blev generelt prioriteret meget højere blandt de øvrige gravide, førstnævnte blandt andet fordi de fleste af de resurssvages graviditet havde været for fremskreden da de opdagede graviditeten, til at disse undersøgelser kunne foretages.

Alle de adspurgte gravide følte ubehag eller bekymring over oplysninger, som omhandler sygdomme, misdannelser og andre beskrivelser af negative forhold og tilstande hos barnet, som en graviditet også kan indebære, men de fleste gav udtryk for hellere at ville vide lidt end intet, dog var denne tendens større hos de øvrige gravide, mens de resurssvage, hvoraf de færreste, som nævnt, havde gennemgået prænatale undersøgelser og dermed fået færre oplysninger herom hos lægen og jordemoder, var mindre optagede af disse problemer.

I forhold til det skriftlige materiale, som findes på markedet, havde de fleste fået udleveret en eller flere af Komiteens udgivelser, og desuden også reklamebaseret materiale, herunder var størstedelen bekendte med bleproducenten Liberøs graviditetsbog.

De resurssvage læser generelt sjældent, og kun i få af de udleverede publikationer, mens de fleste af de øvrige gravide giver udtryk for at læse alt det, de får udleveret.

De resurssvages gravides forklaringer på den manglende anvendelse lød på, at materialet dels er for indholdsmættet og for omfangsrigt, og at der anvendes for mange latinske/medicinske betegnelser, som kræver opslag i registret bag i materialet, hvilket gør læsningen tungere.

Både disse gravide og de øvrige gravide foretrækker Liberøs bog frem for Sundhedsstyrelsens publikationer, hvilket, i særlig grad for de resurssvage respondenter vedkommende, forklares med at Liberøs reklamebog er understøttet med mere og bedre billedmateriale, og desuden at samtlige respondenter har fået denne

udleveret hos læge eller jordemoder, og langt færre har fået udleveret Sundhedsstyrelsens materiale, som i modsætning til Liberøs bog koster penge at rekvirere for lægen eller det hospital jordemoderen arbejder på.

Sundhedsstyrelsens publikationer kritiseres desuden af de resurssvage gravide for at være uoverskuelige og besværlige at anvende, dels fordi det er for omstændeligt at skulle slå ordene op. Holdningen blandt disse respondenter var, at man ved at anvende medicinske betegnelser, hvor der findes en mere dagligdags betegnelse for det samme, sendte et signal om, at man udelukker dem, som ”ikke kan følge med”, hvilket var med til at give dem følelsen af at materialet var irrelevant eller uegnet for dem. Mange af resurssvage fandt også teksten for tætskrevet finder det svært at sortere i oplysningerne. De efterspurgte bedre fremhævelse eller markering af de vigtigste oplysninger, så de fremgår tydeligere, og ikke i samme grad kræver selvstændig sorterende læsning.

Som disse vejledninger fremstår i det eksisterende materiale fandt de resurssvage respondenter dem for uoverskuelige at huske og derfor at følge de forskellige råd, og de valgte derfor i stedet at ”*gøre som det passede dem*”.

Blandt de resurssvage er de mest resursestærke i nogen grad opmærksomme på og synes det er vigtigt at være vidende om de forskellige forhold under graviditeten, men hovedparten af alle de resurssvage foretrækker af ovenstående årsager, at få deres oplysninger mundtligt fra læge eller jordemoder, og indvandrere især bruger hovedsageligt deres familie som informationskilder, særligt i forbindelse med intime spørgsmål. Samtidig er de resurssvages og i udpræget grad indvandrernes viden om og interesse i arvelige og kromosomfejlrelaterede sygdomme stærkt begrænset.

De ikke-resurssvage giver også udtryk for, at selvom et meget omfangsrigt materiale ikke afskrækker dem, så medvirker det dog til at lægge en dæmper på deres lyst til at læse sig til informationerne. Også for dem er medicinske udtryk et irritationsmoment og en medvirkende årsag til, at materialet kan virke forvirrende eller uoverskueligt. Deltagerne undrer sig over, at man ikke bruger de danske betegnelser, hvor det er muligt. Herudover er det sproglige niveau dog ikke noget problem for denne

del af målgruppen, men der er i mange tilfælde (mindre betydningsfulde) mangler i deres viden om f.eks. fødslen og amning. Disse respondenter foretrækker at læse sig til viden på egen hånd, og udover det skriftlige materiale anvender de helst Internettet, og supplerer denne viden med de oplysninger, som de på opfordring får ekspliciteret af deres læge eller jordemoder.

Bilag 5, Afprøvningsbeskrivelse

Afprøvningen fandt sted hos Mødrehjælpen i København blandt resurssvage gravide, ligesom det indledende gruppeinterview, men i en anden gruppe, der ikke tidligere havde taget del i vores projekt. Tilstede var 10 respondenter, heraf 2 indvandrere. Respondenterne var mellem 17 og 22. Respondenterne havde på forhånd fået udleveret pjecen og snakket med en af stedets socialrådgivere om og udvekslet meninger mellem hinanden om den.

Afprøvningen forløb som en uformel samtale om pjecen.

Responsen på pjecen blandt respondenterne var særdeles positiv. Den umiddelbare reaktion blandt samtlige af de tilstedeværende var, at pjecen var overskuelig, let forståelig og godt og logisk struktureret.

Nærmere bestemt var de positive forhold ved pjecen, som respondenterne fremhævede, den måde oplysningerne er oplistet i punktform, hvilket gør det let at få overblik over de råd man bør følge, den fungerer derfor godt som en slags huskeseddel, var respondenterne enige om.

Derudover gav de udtryk for at sproget i pjecen virkede let tilgængeligt og på trods af teksternes korthed, var der ingen respondenter, der hverken fandt teksten for overfladisk, eller for negativt eller positivt ladet. Derimod var der enighed om, at de kortfattede beskrivelser var med til at give pjecen et neutralt, men tilpas tillidsvækkende udtryk.

Til spørgsmål omkring hvorvidt pjecen gav for positivt eller negativt indtryk af, hvad det vil sige at være gravid, blandt andet som følge af manglende plads til på den ene side beskrivelser af almindelige psykiske og fysiske følger af graviditeten og på den anden side omsorgsfulde og medfølelse tilkendegivelser, var responsen også positiv. Der var enighed om, at det var indlysende, at visse ting ikke kunne få plads i en pjece af så begrænset et omfang, ligesom der var små detaljer rundt omkring i pjecen, som medvirkede til at pjecens tilgang til, hvad det vil sige at være gravid ikke virker for rosenrød. Herunder udpegede respondenterne f.eks. listen over de typiske graviditetstegn (jf. bilag 1, s. 1) og tilkendegivelsen af, at der kan forekomme begyndervanskeligheder med amningen (jf. bilag, 1 s. 13).

De kritikpunkter, som respondenterne fremsatte, blev nævnt ud fra deres manglende negative kritikpunkter og en forståelse af, at pjecen ikke kun kan indeholde en begrænset mængde og oplysninger, og var et udtryk for, hvilke småting respondenterne kunne ønske var kommet med i pjecen.

Herunder var der interesse i, at billederne til afsnittet om barnets udvikling var rigtige fotos i stedet for tegninger, ligesom mange ønskede flere og mere udførlige oplysninger om såvel moderens som barnets udvikling fra uge til uge. De fleste var enige om, at pjecen i sin nuværende form fungerede fint, men at tegningerne og beskrivelserne ikke i sig selv ville kunne udfylde behovet for at vide mere om og følge med i udviklingen af graviditeten.

Herudover efterlyste samtlige respondenter oplysninger om de tredimensionelle scanninger af fostret, som foretages på privathospitaler mod betaling. Alle de tilstedeværende havde fået foretaget en sådan, og syntes at det skulle nævnes, at det er en mulighed i betragtning af, at det har så manges interesse.

I forbindelse med spørgsmål om hvordan afsnittet om amning fungerer, var der ingen af respondenterne, der havde opfattet teksten som stærkt fortalende for at amme, og de var samtidig meget tilfredse med den måde, det var vægtet på i forhold til pjecens øvrige emner. Respondenterne gav udtryk for generelt at blive oplyst i rigt mål om amning og opfordret til at amme af deres jordemødre, og de mente derfor at informationen i pjecen var rigeligt i forhold til behovet i forhold til amning. Derimod var der ønsker om at såkaldte ammebrikker³⁵ blev nævnt, idet disse for mange havde resulteret i at amningen enten havde fungeret, eller at de i hvert fald havde givet amningen en sidste chance.

³⁵ Plastik-”tutter” som sættes på moderens bryst. Formålet er at lette det lille barn indtil mundens muskler er udviklet nok til at kunne svøbe brystvorten, således at det har lettere ved at få rigtigt fat om brystet og anvende sutteteknikken korrekt.

Bilag 1, Graviditetspjece (fasthæftet på indersiden af specialets bagside)